

JUSSI NUORTEVA
SUOMALAISET
MUISTOKIRJAT
JA MUISTOKIRJA-
MERKINNÄT
ENNEN ISOAVIHAA

Societas Historica Finlandiae
Suomen Historiallinen Seura
Finska Historiska Samfundet

Historiallisia Tutkimuksia 123

JUSSI NUORTEVA

SUOMALAISET
MUISTOKIRJAT
JA MUISTOKIRJA-
MERKINNÄT
ENNEN ISOAVIHAA

Kansi: Rauno Endén

ISSN 0073-2559

ISBN 951-9254-48-X

**Vammalan Kirjapaino Oy
Vammala 1983**

Overarkivar, dr. phil.
VELLO HELKILLE

Sisällys

1. JOHDANTO	1
2. MUISTOKIRJAKÄYTÄNNÖN SYNTY	4
3. VARHAISIMMAT SUOMALAISET MUISTOKIRJAMERKINNÄT	13
4. MUISTOKIRJAMERKINNÄT 1500-LUVUN LOPUN VALTIOLLISTEN RISTIRIITOJEN HEIJASTAJINA	19
5. AKATEEMINEN MUISTOKIRJAKÄYTÄNTÖ 1600-LUVULLA	23
5.1. Ulkomaisista opintomatkoista kertovat muistokirjamerkin- nät	23
5.2. Muistokirjojen käyttö Turun akatemiassa	32
6. MUISTOKIRJAT SEURUSTELUUN LIITTYVÄN TAPAKULTTUURIN OSANA	37
7. SUOMALAISET MUISTOKIRJAT	49
LIITE I. SUOMALAISET JA SUOMALAISIA MERKINTÖJÄ SISÄLTÄVÄT MUISTOKIRJAT	61
LIITE II. SUOMALAISET MUISTOKIRJAMERKINNÄT ENNEN ISOAVIHAA	71
LYHENTEET	99
VALIKOITU BIBLIOGRAFIA	100
SUMMARY	104
HENKILÖHAKEMISTO	108

1. Johdanto

Muistokirjojen mainitseminen palauttaa tavallisesti mieleen muistokuvan kansakouluajoilta, jolloin oli tapana kerätä pieneen kirjaseen ystävien haparoivalla käsialalla tekemiä ja kiiltokuvalla kaunistamia muistolauseita. Niin mielenkiintoinen kuin tämäkin tapa on, antaa se vain kalpean kuvan siitä, millainen muistokirjakäytäntö loistonsa päivinä oli. Muistokirjat kuuluivat niin hovien seurusteluun kuin akateemiseen kanssakäymiseenkin. Ystävyys ylistäminen ylitti myös sosiaaliset rajat. Värssyjä kirjoittivat kuninkaat ja hoviherrat, sotilaat ja kirkonmiehet, taiteilijat ja oppineet, porvarit ja kisällit sekä ennen muuta Euroopan lukuisissa yliopistoissa tiedonhaussa kierrelleet opiskelijat. Euroopan kirjastoihin ja arkistoihin kertyneet laajat muistokirjakokoelmat todistavat omalta osaltaan muistokirjakäytännön saavuttamasta laajasta suosiosta.

Muistokirjat herättivät Keski-Euroopassa jo varsin varhain tutkijoidenkin mielenkiintoa. Kirjoissa olevat kirjoitukset ja piirroset antoivat lisää tietoa niin genealogian ja heraldiikan kuin kulttuuri- ja oppihistorian harrastajille. Ensimmäinen merkittävä tutkimus oli Michael Lilienthalin johdolla vuonna 1711 Königsbergissä julkaistu väitös »Schediasma Critico-Literarium De Philothecis Varioque earundem Usu & Abusu, vulgo von Stamm-Büchern». Väitöskirjan respondenttina toimi Joh. Balthasar Charisius.¹ Seuraavien kahden vuosisadan aikana muistokirjat ovat olleet ahkeran tutkimuksen kohteena, kuten Hugo Schünemannin v. 1965 julkaisema yli 900 nimikettä käsittävä bibliografia osoittaa.² Klassikon aseman saksalaisessa tutkimuksessa on saavutta-

¹ Michael Lilienthal, *Schediasma Critico-Literarium De Philothecis Varioque earundem Usu & Abusu, vulgo von Stamm-Büchern* (Regiomonti Prussorum 1712). Disputaatio ventiloitiin 2. 12. 1711. Väitöskirjasta on julkaistu näköispainos Jörg-Ulrich Fechnerin toimittamassa artikkelikokoelmassa *Stammbücher als kulturhistorische Quellen*. Wolfenbütteler Forschungen 11 (München 1981). Kirjoituksessani viittaan Lilienthalin disputaation sivunumerointiin.

² Hugo Schünemann, *Stammbücher. Schriftumsberichte zur Genealogie und zu ihren Nachbargebieten*, 2:3/1965. Laajuudestaan huolimatta teos ei ole lähestulkoonkaan kattava. Schünemannin tiedot perustuvat Saksassa tehtyyn tutkimukseen, muualla julkaistuihin selvityksiin on viitattu vain satunnaisesti. Tämän julkaisun loppuun olen koonnut suppean bibliografian, jossa on lueteltu ne tutkimukset, jotka liittyvät suomalaisiin ja suomalaisia merkintöjä sisältäviin muistokirjoihin. Bibliografiassa on mainittu myös tässä kirjoituksessa käytetty muistokirjoja käsittelevä yleinen tutkimuskirjallisuus. Johdannossa esittelemieni Pohjoismaisten julkaisujen osalta viittaan bibliografian tietoihin.

nut Robert ja Richard Keilin toimittama teos »Die deutschen Stammbücher der sechzehnten bis neunzehnten Jahrhunderts» (Berlin 1893). Tutkimuksen uusimpia tuulia edustaa Jörg-Ulrich Fechnerin toimittama artikkelikokoelma »Stammbücher als kulturhistorische Quellen». Teos on koottu Saksassa pidetyn, muistokirjoja käsitelleen kongressin esitelmistä. Artikkeleissa pyritään selvittämään muistokirjakäytännön levinneisyyttä ja albumien käyttöä kulttuurihistorian lähteinä etenkin Keski- ja Pohjois-Euroopassa.

Pohjoismaisen muistokirjatutkimuksen kärkimaat ovat Tanska ja Ruotsi. Vello Helk on tutkinut ja luetteloinut Kööpenhaminan kuninkaallisen kirjaston (Det kongelige Bibliotek) kokoelmissa olevat, ennen vuotta 1800 käytetyt muistokirjat. Hän on myös kirjoittanut useita artikkeleita, jotka käsittelevät tanskalaisia ja balttilaisia muistokirjoja. Ruotsissa muistokirjat ovat olleet 1800-luvun lopulta lähtien vilkkaan tutkimuksen kohteina. Mielenkiinto on suuntautunut pääasiassa joidenkin kulttuurihistoriallisesti merkittävien albumien kuvailemiseen. Laajemmista selvityksistä ovat merkittävimpiä Åke Davidssonin tutkimukset Lundin, Göteborgin ja Linköpingin kirjastoissa olevista muistokirjoista. Upsalan yliopiston kirjastoon talletetuista muistokirjoista saa yleiskuvan Davidssonin vuonna 1981 järjestämän muistokirjanäytelyn painetusta luettelosta. Ruotsalaisista yleisesityksistä on vielä mainittava Hans Sallanderin monografia Skaran kirjastossa olevista albumeista sekä Isak Fehrin v. 1925 ilmestynyt artikkeli »Minnesalbum i Strängnäs bibliotek».

Suomessa muistokirjoja ei juuri ole tutkittu. Kirsti Penttinen on tehnyt Helsingin yliopiston kansanrunoustieteen laitoksella lisensiaattityön aiheesta »Muistokirjakäytänne Suomessa» (1971). Tutkimus keskittyy vuosiin 1860—1960, vanhempia suomalaisia muistokirjoja ja muistokirjamerkintöjä Penttinen ei ole käsitellyt. Täysin tuntemattomia lähteitä albumit eivät kuitenkaan ole olleet. K. G. Leinberg on käyttänyt *Johan Göransson Rosenhanen*, *Johannes Canuti Fortheliuksen* ja *Samuel Enanderin* muistokirjoja lähteinä viime vuosisadan lopulla julkaisemassaan suomalaisten ulkomaista opinkäyntiä käsittelevässä artikkelissa.³ Yksittäisiä viittauksia suomalaisten tekemiin muistokirjamerkintöihin olen huomannut myös muissa tutkimuksissa.

Syy suomalaisen tutkimuksen niukkuuteen ei johtune mielenkiinnon puutteesta. Suurimpana esteenä laajemmalle harrastamiselle on ollut aineiston vähäisyys. Ajalta ennen isoavihaa on Suomessa säilynyt tietä-

³ K. G. Leinberg, Om finske mäns studiioresor i äldre tid. Historiallinen Arkisto 15 (Helsingissä 1898).

mäni mukaan vain yksi muistokirja. Se on kuulunut ruotsalaiselle miekkamestari Andreas Sundille. Merkinnät on kirjoitettu pääosin Strassburgissa 1660-luvulla. Suomalaisten tekemiä merkintöjä kirjassa ei ole, joten Sundin albumin käsittely ei kuulu tämän tutkimuksen pii-riin. Åke Davidsson on julkaissut tutkimuksen Sundin muistokirjasta. Sundin muistokirja kuuluu Porvoon lyseon kirjaston (Borgå gymnasiums bibliotek) kokoelmiin.

Tästä tutkimuksesta lankeaa suurin kiitos tanskalaiselle Overarkivar, Dr. Phil. Vello Helkille. Helk on luovuttanut käytettäväkseni laajan, monien vuosien kuluessa eri puolilta Eurooppaa keräämänsä kokoelman pohjoismaisia muistokirjamerkintöjä. Hän on myös auttanut minua perehtymään muistokirjoja käsittelevään kirjallisuuteen ja lukenut käsikirjoitukseni tehden siihen arvokkaita parannusehdotuksia. Ilman Vello Helkin apua ja kannustusta tämä tutkimus olisi epäilemättä jäänyt tekemättä. Tutkimuksen edistyessä olen jatkuvasti saanut neuvoja ja tietoja myös ruotsalaiselta doc. Åke Davidssonilta. British Libraryn kokoelmissa olevista muistokirjoista olen saanut tietoja Dr. Margaret Nicksonilta. Prof. Simo Heininen on auttanut minua aineiston keruussa ja ohjannut tutkimukseni tekemisessä. Toimeni Prof. Pentti Laasonen johtamassa Vanhemman suomalaisen oppihistorian projektissa on antanut taloudelliset edellytykset tutkimuksen tekemiselle. Kiitän myös fil. lis. Ulla Nybergiä, joka on auttanut kirjoitukseni latinankielisten tekstien kääntämisessä sekä fil. yo. Jukka Tiusasta, joka on kääntänyt kirjoituksen englanninkielisen tiivistelmän. Prof. Pentti Laasonen ja apul. prof. Helge Pohjolan-Pirhonen ovat ystävällisesti lukeneet käsikirjoitukseni ja suositelleet sitä Suomen Historialliselle Seuralle. Dos. Seppo J. Salmisen kanssa olen usein saanut keskustella työni ongelmista.

2. Muistokirjakäytännön synty

Muistokirjakäytännön alkuperää ei ole pystytty selvittämään täysin pitävästi. Tavan katsotaan kuitenkin yleisesti syntyneen keskiajan lopulla saksalaisen aatelin piirissä. Turnajaisiin, hoveihin ja neuvotteluihin kokoontuneet aateliset ryhtyivät keräämään erityiseen kirjaan sukulaistensa ja säätyoveriensä vaakunoita ja tunnuslauseita (*symbolum*). Tällaiseen käyttöön viittaakin muistokirjoista keskiajalla käytetty nimitys *liber gentilicus* ja sen saksankielinen vastine *Standesbuch*. Nykyään saksankielisellä alueella käyttöön vakiintunut nimitys *Stammbuch* on myöhäisempää perua. Nimityksen alkuperä ja ajankohta ovat Fechnerin mukaan epävarmoja. Tutkittaessa muistokirjakäytännön muuttamista aatelisten sukukirjasta ystävien ajatuksille varatuksi albumiksi on tämän vuoksi tarkasteltava muitakin muistokirjoista synonyymisesti käytettyjä nimityksiä. Varhaisimpia ja yleisimmin käytettyjä termejä olivat *album amicorum* ja *philotheca*. Lilienthal mainitsee näiden lisäksi vielä latinalaiset *liber mnemonicus* ja *liber memorialis* sekä saksalaiset vastineet *Gesellen-Buch* ja *Andenck-Buch*.⁴ Rinnakkain käytettyjen nimivariaatioiden yleistymisen kertoo muistokirjakäytännön nopeasti saavuttamasta suosiosta yhteiskunnan eri ryhmien keskuudessa.

Muistokirjojen käyttö ystävien nimien keräämiseen alkoi aateliston sukukirjoja laajempana ilmiönä 1500-luvun ensimmäisellä puoliskolla. Varhaisin lähteissä säilynyt viittaus ystävien albumeihin on Fechnerin mukaan vuodelta 1515, Johannes Cuspinianuksen kirjeessä Willibald Pirckheimerille.⁵ Ensimmäiset säilyneet muistokirjat ovat kuitenkin vasta 1540-luvulta. Wittenbergin yliopistossa opiskelleen Nicolaus Reinholdin muistokirjaan on tehty merkintöjä vuodesta 1542 lähtien.⁶ Toi-

⁴ Lilienthal 1712, s. 1—6; Jörg-Ulrich Fechner, *Persönliche Beziehungen und Bildungskontakte anhand einer Aufschlüsselung der erhaltenen Stammbücher des Barockzeitalters. Stadt — Schule — Universität — Buchwesen und die deutsche Literatur im 17. Jh. Barock-Symposium Wolfenbüttel 1974*. Hrsg. von Albert Schöne (München 1976), s. 411—412. Ks. myös Robert und Richard Keil, *Die Deutschen Stammbücher des sechzehnten bis neunzehnten Jahrhunderts* (Berlin 1893), s. 4—8; Åke Davidsson, *Till vänskapens lov. Kring några stamböcker i Göteborgs Universitetsbibliotek*. Acta bibliothecae Gothoburgensis vol. 12 (Göteborg 1971), s. 7—8; Vello Helk, *Stambøger fra det 16. århundrede i Det Kongelige Bibliotek*. Fund og forskning i Det kongelige biblioteks samlinger 21, 1974, s. 7; Kirsti Penttinen, *Muistokirjakäytännön Suomessa*. Painamaton lisensiaattitutkimus Helsingin yliopiston kansanrunoustieteen laitoksella (1971), s. 40.

⁵ Fechner 1976, s. 412.

⁶ Helk 1974, s. 8; Fechner 1976, s. 412.

nen Wittenbergin opiskelija, Christoph von Teuffenbach, on käyttänyt muistokirjanaan Philipp Melanchthonin v. 1548 Leipzigissa painettua teosta »Loci Communes Theologici». Teuffenbachin albumiin on tehty merkintöjä vuodesta 1548 lähtien.⁷ Niin Reinholdin kuin von Teuffenbachin muistokirjassa on Lutherin ja Melanchthonin merkinnät. Teuffenbach ei kuitenkaan ole saanut merkintää itseltään Lutherilta, olihan suuri reformaattori kuollut jo v. 1546. Teuffenbach sai Lutherin autografin antwerpeniläiseltä J. Martinukselta v. 1548, jolloin hän hankki tältä myös muistokirjansa. Martinus puolestaan oli saanut Lutherin nimikirjoituksen samana vuonna wittenbergiläiseltä reformaattoreihin kuuluneelta Justus Jonakselta.⁸ Tämänkaltainen nimikirjoituksen keruu oli muistokirjojen kulta-aikana poikkeuksellista ja lienee tässä vaiheessa johtunut käytännön vakiintumattomuudesta. Myöhempiä aikoina muistokirjat sen sijaan ovat saaneet kovastikin kärsiä autografinkerääjien vandalismista. Monien suurten kirjastojen ja arkistojen autografikokoelmat koostuvat nimittäin suurelta osin muistokirjoista reväistyistä lehdistä ja muusta provenienssistaan irroitetusta aineistosta.

Wittenbergin yliopistolla oli, kuten varhaisimmat lähdemerkinnätkin osoittavat, keskeinen osuus muistokirjakäytännön leviämisessä opiskelijoiden keskuuteen. Laajasta sosiaalisesta levinneisyydestään huolimatta muistokirjakäytäntö säilyttikin vankimman jalansijan akateemisen nuorison keskuudessa. Wittenbergin yliopiston vaikutuksesta ja uskonpuhdistajien myönteisestä asenteesta kertoo monien 1500-luvulla käytettyjen albumien alkulehdelle merkitty Philipp Melanchthonin muistokirjoista lausuma arvio (*judicium Philippi Melanchthonis de albis amicorum*). Melanchthon esitti arviossaan kaksi syytä, joiden vuoksi hän piti muistokirjojen käyttöä hyödyllisenä tapana. Ensiksikin niiden tuli osoittaa, missä paikoissa kirjan haltija oli opintiehellään kulkenut ja kuinka kauan opiskellut. Toiseksi merkinnät todistivat myös kirjan haltijan tapaamista henkilöistä ja solmimista ystävyys-suhteista.⁹ Muistokirjamerkinnät saattoivat näin toimia suosituksina siirryttäessä yliopistosta

⁷ A. Hildebrandt, *Stammbücher-Sammlung Friedrich Warnecke*, Berlin. [Leipzig 1911], s. 2 n:o 1. Kyseessä on Hildebrandtin laatima huutokauppaluettelo, josta on otettu 300 kappaleen painos. Käytössäni on ollut Göttingenin yliopiston kirjastossa oleva kappale (4° H. Lit. Libr. XII 5652). Christoph von Teuffenbachin muistokirjasta ks. myös Davidsson 1971, s. 7—8; Fechner 1976, s. 412. Albumi kuului tunnetun berliiniläisen bibliofiilin Friedrich Warnecken muistokirjakokoelmaan, joka aikanaan oli suurin muistokirjojen yksityiskokoelma. Nykyisin von Teuffenbachin muistokirja on Yhdysvalloissa. M. A. E. Nickson, *Early Autograph Albums in the British Museum* (Oxford 1970), s. 9.

⁸ Hildebrandt [1911], s. 2 n:o 1.

⁹ Keil & Keil 1893, s. 9—10; Nickson 1970, s. 9—10; Davidsson 1971, s. 19; Fechner 1976, s. 412—413.

toiseen. Eikä reformaation levottomina aikoina suinkaan ollut yhdentekevää, missä yliopistoissa kukin oli oppinsa saanut ja keitä opettajilta vaikutteensa inenyt.

Melanchthonin myönteinen lausuma muistokirjoista sai pian vasta-kaikua. Muistokirjasta kehittyi nopeasti tunnusmerkillinen osa opintomatalla olevan ylioppilaan peregrinaatiovarustusta. Muistokirjoihin piirretyissä kuvissa on tuon tuostakin esitetty kiertelevä *studiosus*, jonka vyöltä pistivät esiin tämän »säättyä» osoittavat kaksi kirjaa, muistokirja ja matkapäiväkirja (*itinerarium*).¹⁰

Kiertelevien opiskelijoiden mukana muistokirjakäytäntö levisi nopeasti Saksan ulkopuolelle. Yleisimmin tapa oli tunnettu niissä maissa, joilla oli kiinteimmät yhteydet protestanttisen Saksan kulttuuripiiriin. Vanhoja, 1500- ja 1600-luvuilla käytettyjä muistokirjoja tavataan yleisesti Itävallasta, Sveitsistä, Hollannista, Pohjoismaista, Baltiasta ja Puolasta. Tapa tunnettiin myös Italiassa, Ranskassa ja Englannissa, mutta muistokirjakäytännön suosio ei noussut yhtä suureksi kuin saksalaisessa kulttuuripiirissä. Muistokirjoja on säilynyt lähes kaikkien Euroopan maiden kirjastoissa.¹¹ Muistokirjoista käytetyt nimet noudattavat yleensä saksasta omaksuttua terminologiaa. Ruotsissa ovat vakiintuneet nimitykset *stambok* ja *minnesbok* tai *minnesalbum*, myöhemmistä albumeista *poesialbum*, joka sekin noudattaa saksalaista esikuvaa. Englantilaisella kielialueella on omaksuttu hieman poikkeavat nimitykset *autograph album* tai *autograph book*.¹²

Opiskelijat hankkivat muistokirjansa yleensä heti opintomatkinsa alkuvaiheessa. Kirjan käyttötarkoitus asetti sidonnalle omat vaatimuksensa. Albumin tuli olla riittävän pieni, jotta sen voi helposti kuljettaa vyöllä tai taskussa. Sidoksen tuli myös olla kestävä, jotta se ei hajoaisi ahkerassa, lähes päivittäisessä käytössä. Muistokirjojen yleisin malli lie-nee poikittain sidottu oktaavo, mutta koko ja sidontatapa vaihtelevat suuresti. Aatelisnuorukaisten omistamat ystävien albumit ovat usein upeasti kultauksilla koristeltuja pergamenttisivoksia. Vähävaraisemmat

¹⁰ Suomalaisten käyttämiä itinerariumeja ei ole säilynyt. Tällainen on kuitenkin epäilemättä monella ollut, niin yksityiskohtaisia ovat ruumissaarnejon ja biografioiden kuvaukset opintomatkojen aikaisista tapahtumista. Ks. esim. Suomessa kasvatuksensa saaneen piispa Jakob Langin biografia (Uppsala universitetsbibliotek. X 240. Svensk biografi i portföljer. Lang) ja maaherra Gabriel Kurckin omaelämäkerta, Reinhold Hausen (utg.) Landshöfdingen friherre Gabriel Kurcks lefnadsminnen upptecknade af honom själf (Helsingfors 1906). Turun maineikkaan teologian professorin, Enevaldus Svenoniuksen, ruumissaarnasta ks. Seppo J. Salminen, Enevaldus Svenonius I. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran Toimituksia 106. Diss. Helsinki (Rauma 1978), s. 137.

¹¹ Davidsson 1971, s. 8.

¹² Penttinen 1971, s. 35—36.

ovat joutuneet tyytymään halvempiin kangas- tai pahviselkämäksiin. Kirjan tarkoitus olikin monasti jo ulkoisella olemuksellaan ilmentää omistajansa asemaa ja varallisuutta.¹³

Ne, joille muistokirjan sidottaminen oli liian kallista, saattoivat säästää varojaan hankkimalla painetun kirjan, johon useimmiten oli sidottu ylimääräisiä lehtiä merkintöjen keräämiseksi ystäviltä. Edullisuutensa vuoksi tällaiset kirjat saavuttivatkin suuren suosion. Erityisen kysytyjä olivat teokset, joissa oli runsas kuvitus, jonka oheen muistolauseen saattoi kätevästi kirjoittaa. Kirjanpainajat pyrkivät tyydyttämään kysyntää julkaisemalla lukuisia muistokirjoiksi soveltuvia emblemaattisia teoksia. Emblemaattisten teosten käyttö muistokirjoina ei kuitenkaan ollut yksinomaan taloudellinen kysymys. Merkinnän laatija saattoi tällaisesta kirjasta valita ajatuksiaan parhaiten vastaavan embleemin ja täydentää sitä omalla mietelauseellaan tai omistuskirjoituksellaan. Emblemaattisten muistokirjojen kuvituksena oli tavallisesti antiikin sankarihahmoja tai mytologisia hahmoja. Emblemaattisten kirjojen määrä on kuitenkin suuri ja niiden aihevalikoima tavattoman laaja. Antiikin ohella käytettiin yleisesti kristillistä symboliikkaan ja tunnettuja legendoja. Emblemaattiset teokset ovat olleet jatkuvasti laajan erityis-tutkimuksen kohteena.¹⁴ Erityisen suuren suosion saavutti Andrea Alciatin teos »Emblemata», josta vuosina 1531—1570 otettiin peräti 75 painosta. Useasti käytettyjä olivat myös Nicolas Reusnerin teos »Icones sive virorum literis illustrium» sekä Albrecht Dührerin »Icones Sacrae». Muistokirjoiksi kelpasivat emblemaattisten teosten ohella myös rukous- ja hartauskirjat.¹⁵

Muistokirjojen sisältö noudattaa yleensä varsin yhtenäistä kaavaa. Albumin ensimmäiselle sivulle merkittiin omistajan nimi kauniisti kuvioituna. Aatelisten omistamiin muistokirjoihin tavattiin maalata myös

¹³ Davidsson 1971, s. 11.

¹⁴ Sibylle Penkert, Zur systematischen Untersuchung von Emblematic-Stammbüchern. Am Beispiel des Kölner Professors der Medizin Arnoldus Manlius, phil. et med. dr. (gest. 1607). Stadt — Schule — Universität — Buchwesen und die deutsche Literatur im 17. Jh. Barock-Symposion Wolfenbüttel 1974. Hrsg. von Albert Schöne (München 1976), s. 424—425; Carsten-Peter Warncke, Über emblematische Stammbücher. Stammbücher als kulturhistorische Quellen. Hrsg. von Jörg-Ulrich Fechner. Wolfenbütteler Forschungen 11 (München 1981), s. 197—203, 211. Laajemmista kokonaisesityksistä ks. esim. Mario Praz, Studies in seventeenth-century imagery I—II. Sussidi eruditi 16—17 (Roma 1964—1974). Prazin teokseen sisältyy laaja selvitys embleemikirjoista sekä bibliografia näistä. Praz (1964, s. 16—17) korostaa suurten mystikkojen ja emblemaatikkojen samanaikaisuutta. Niinpä esim. Avilan Pyhän Teresan visioita käytettiin embleemi-symboleina.

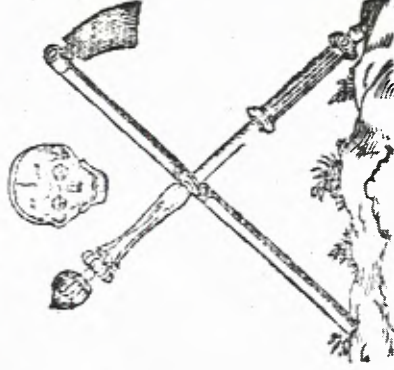
¹⁵ Davidsson 1971, s. 10; Fechner 1976, s. 414—415. Alciatin ja Reusnerin teoksista Praz 1964, s. 248—252, 469—470.

Contra.

*Nemo tam dulci & amara faciens
Christum ut posses tibi gratiam
Rex DEUS nos nos relevat. vovimus
Cordine astra*

*Fama ingens venerationis
viam et suam piam
parat in Viro D. Jacobo
vires videri & constanti bar
venerit Georgius Laurentius
venerit pastor Vadlingensis
- 8. 10. 1598.*

Mors septris ignominibus equans.

In hoc Symbolum regio sepectro colli-
gati rusticilignis atque inter hæc duo su-
ppositam horrentiaz mortis effigiem, vna
cum his verbis: *Mors septris ignominibus equans,*
optimo iure intuentium foret, magnatibus
vniuersis, & principibus viris, necnon & di-
uitatis, ac denique quantæcumque aucto-
ritatis, aut cuiuscumque conditionis exsti-
terint,

Angre-

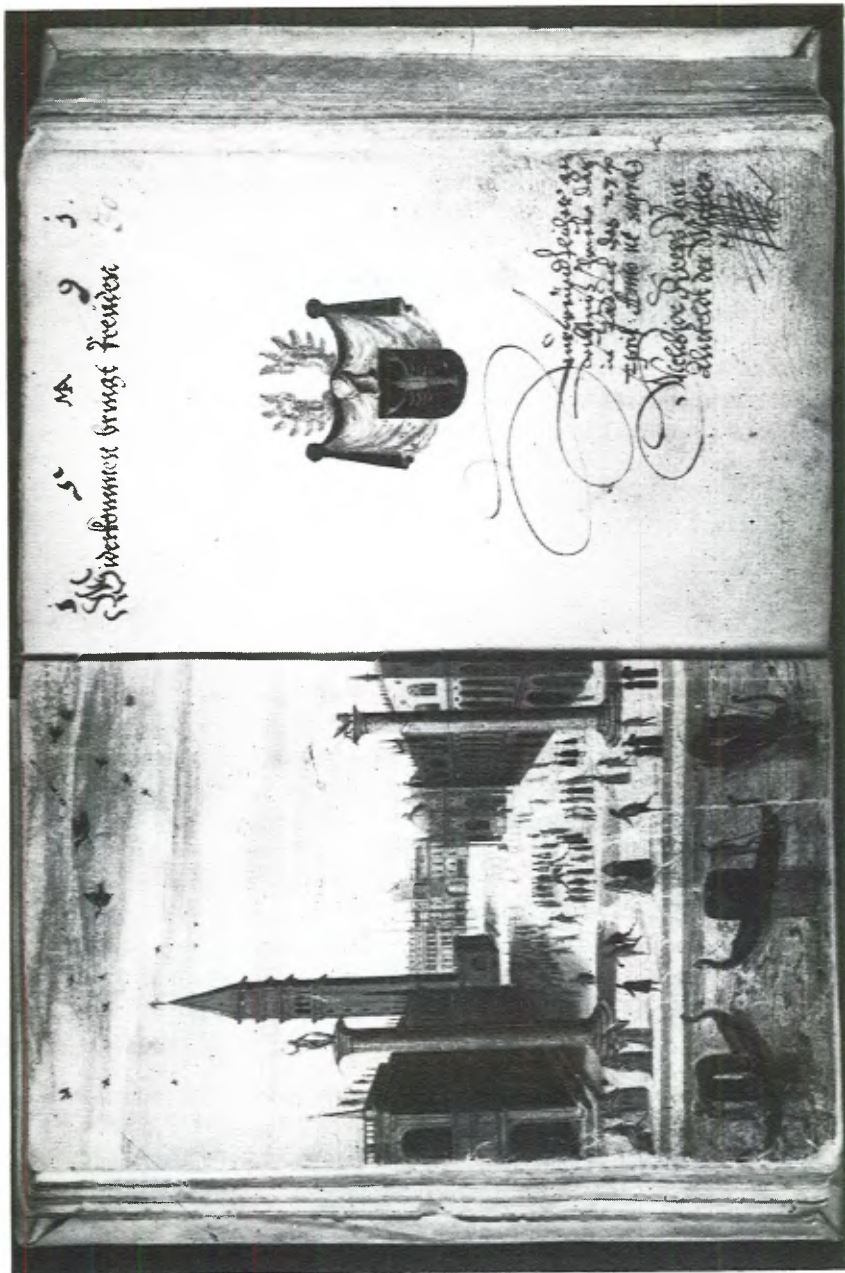
Vadstenan suomalaisen kirkkoherran Georgius Laurentii v. 1598 ruotsalaisen Israel Olai Fortheliuksen albumin laattima merkintä. Muisto-
kirjama on käytetty Claude Paradinin ja Gabriele Simeonin Antwerpenissä v. 1583 painettua emblemaattista teosta »Symbola Heroica».
Kuva: Kungliga Biblioteket, Stockholm.

haltijan vaakuna. Varsinaiset muistokirjoitukset tehtiin karkeaa hierarkiaa noudattaen. Muistokirjan ensimmäiset lehdet oli varattu kuninkaallisten merkinnöille. Näitä seurasivat arvoasteikossa ruhtinaat, kreivit, vapaaherrat ja muut aateliset. Arvostetummille sivuille saatettiin pyytää myös tunnettujen oppineitten kirjoituksia sekä lähisukulaisten merkintöjä. Näitä seurasivat porvarilliset tuttavat sekä opiskelutoverit. Hierarkisuuden noudattaminen vaihtelee suuresti, monissa muistokirjoissa sitä ei juurikaan havaitse. Varsinkin emblemaattisissa kirjoissa merkintä tehtiin sopivan kuvan kohdalle hierarkiaa ajattelematta. Muistokirjoja selaillessa on silti helppo havaita, että merkinnät painottuvat muistokirjan loppupuolelle, ensimmäisille sivuille on vain harva tohtinut kirjoittaa nimensä. Hierarkian noudattaminen ei silti tarkoittanut, että viimeiselle sivulle nimensä kirjoittanut olisi ollut sosiaalisesti alimpaan luokkaan kuuluva tai toveripiirissä vähemmän suosittu henkilö. Viimeisen sivun täyttäneet ovat usein kirjoittaneet esim. »viimeinen kirjassa, vaan ei ystävien joukossa» tai »viimeinen ja ensimmäinen ovat arvoltaan yhtäläiset».¹⁶

Muistokirjakäytännön yleistyessä muuttuivat myös albumeihin tehdyt merkinnät. Aluksi oli tapana kirjoittaa vain lyhyt motto ja merkitä sen yhteyteen päiväys ja allekirjoitus. Monissa tapauksissa on merkintänä vain nimi ja päiväys.¹⁷ Jo 1500-luvulla yleistyivät kuitenkin piirroset ja aatelisten vaakunat. Piirrosten aiheet liittyivät tavallisesti ajan tapahtumiin — pilakuvat munkeista ovat yleisiä protestanttisten opiskelijoiden albumeissa, piirroset uskonpuhdistusta paatoksella saarnaavista pastoreista katolisten studiosusten muistokirjoissa. Yleisiä kuva-aiheita, etenkin 1500-luvun lopulla, olivat myös ajan muotipuvut. Tämä kuva-aihe on säilyttänyt suosionsa myöhäisemmissäkin muistokirjoissa. Usein näkee myös piirroksia kaupungeista, joissa albumin haltija on kiertänyt. Fortifikaatiopiirroset ja maisemakuvat yleistyivät 1600-luvulla. Valtaosa muistokirjamerkinnöistä on kuitenkin vailla kuvitusta. Tyypillinen merkintä koostuu lyhyehköstä runonpätkästä tai aforismista sekä lehden alalaitaan kirjoitetusta omistuksesta. Muistolause on tavallisesti poimittu Raamatusta tai antiikin kirjoittajien teoksista. Erityisen runsaasti on viittauksia Senecan, Ciceron, Horatiuksen, Catalluksen ja Aristoteleen teoksiin. Aateliset käyttivät usein sukunsa

¹⁶ »Ultimus in libro, non ultimus inter amicos», »ultimus et primus sunt in honore pares». Lilienthal 1712, s. 31—32; Eva Herold-Zollikofer, *Libri Amicorum* (Stammbücher) der Zentralbibliothek und des Schweiz. Landesmuseums in Zürich. Schweizer Beiträge zur Buchkunde 1939 (Neuchatel 1939), s. 4—5; Penttinen 1971, s. 45; Helk 1974, s. 9—10.

¹⁷ Lilienthal 1712, s. 23—24.

Kirjasta pommerilaisen attelismurikkaisen Jacob Gottbergin Venetsiasta v. 1591 hankkimassa muistikirjassa. Vasemmalla lehdellä Piazza di San Marco Venetsiassa. Oikealla lehdellä saksalainen Melchior Krepss von Unfeldt der Weiterm Padovassa v. 1591 laatimia merkintä, jonka yhteydessä maadattu vaakuna. Kirja: Kungliga Biblioteket, Stockholm.

vaakunalausetta merkinnöissään. Myös sananlaskut olivat suosittua ainesta tehtäessä merkintöjä ystävien albumeihin. Niille, joille muistolauseitten keksiminen tuotti tuskia, oli painettu teoksia, joihin oli koottu suosituimpia sanontoja. Tällaisia olivat Christian Egenolffin Frankfurt am Mainissa v. 1574 painettu »Flores Hesperidum» ja tuntemattoman tekijän laatima, v. 1587 Frankfurtissa painettu »Album familiare: Stammbuch: Siue disticha moralia latinograeca, et germanica, in studio sorum iuuenum usum mire apposita & nunquam antea excusa».¹⁸

Muistokirjamerkintöjen kieli oli 1500-luvulla tavallisesti latina. Vuosisadan lopulla yleistyivät moderneilla kielillä tehdyt merkinnät, etenkin aatelisten muistolbumeissa. Latina säilytti kuitenkin asemansa oppineitten parissa. Latinan ohella saatettiin käyttää myös kreikkaa tai hepreaa, 1600-luvulla oli suosittua laatia muistolause itämaisilla kielillä. Ranskankieliset muistokirjoitukset yleistyivät pohjoismaisissakin muistokirjoissa 1600-luvun jälkipuoliskolla ja 1700-luvulla. Merkinnän sijasta, tai sen ohella, saatettiin motto kirjoittaa pelkän kirjainlyhenteen avulla. Kirjainlyhenteiden käyttö oli tavallista etenkin 1500-luvun lopulla ja 1600-luvun alussa. Lyhenteet saattoivat olla latinankielisiä, kuten M.S.J. (Meus salvator Jesus tai Meum solatium Jesus), S.D.G. (Soli Deo gloria) tai ruotsalaisten ja suomalaisten aatelisten usein käyttämä A.E.M. (Arte et Marte) tai saksalaisia, kuten G.I.M.T.A.E. (Gott ist mein Trost auf Erden) ja I.W.G.W. (Ich Wag's Gott Walt's). Joillakin merkinnöillä saattoi olla sekä latinan että saksankielinen tausta, kuten M.V.S.I.C.A. (Mea Vnica Spes Iesus Christus Amen tai Mein Vertrauen Steht In Christo Allein).¹⁹ Kirjainlyhenteiden käyttö rajoittui lähes täysin näihin kahteen kieleen, laajempaan käyttöön levisi lisäksi vain muutama ranskankielinen lause.

Oleellinen osa muistokirjamerkintää oli omistus, joka useimmiten kirjoitettiin sivun oikeaan alakulmaan. Luonteeltaan omistukset ovat stereotyyppisiä. Niissä mainitaan merkinnän tekopaikka ja -aika sekä lyhyt selitys tapaamisen luonteesta. Muistokirjan haltijasta käytetään ylitsevuotavan kohteliaita mainesanoja, kuten mitä oppinein (*doctissimus*), suuresti kunnioitettu (*ornatissimus*), hurskas (*pious*), maineikas (*illustrius*) tai vastaavia. Läheisempien ystävien ollessa kyseessä ovat omistukset vähemmän muodollisia. Mietelauseiden tapaan omistukset ovat

¹⁸ Esim. Schünemann 1965, s. 72 n:o 86; Davidsson 1971, s. 12–13.

¹⁹ (B.) Ragotzky, Sinnsprüche aus Stammbücher von 1550—1650. Vierteljahrschrift für Wappen- Siegel- und Familienkunde. 27. Jahrgang (Berlin 1899), s. 403 n:o 107, s. 416 n:o 132, s. 418 n:ot 44, 50, 51; Alfred Fiedler, Vom Stammbuch zum Poesiealbum. Eine Volkskundliche Studie (Weimar 1960), s. 24; Davidsson 1971, s. 14.

opiskelijoiden ja oppilaiden albumeissa yleensä latinankielisiä, aate-
lisilla usein moderneilla kielillä tehtyjä.

Muistokirjakäytäntö oli saavuttanut nopeasti suuren suosion. Mutta ei niin hyvää, ettei jotain pahaakin. Albumeihin ystävyiden nimissä tehtyjä merkintöjä saatettiin kerätä myös vääriä tarkoituksia palvelemaan. Lilienthal esittelee teoksessaan useita tapoja, joilla muistokirjoja väärinkäytettiin. Maankiertäjät ja veijarit, joilla ei ole vakavaa tarkoitusta harjoittaa opinkäyntiä hankkivat muistokirjoja ja käyttivät niihin merkintänsä tehneiden oppineitten nimiä saavuttaakseen ihmisten luottamuksen kerjäämiselleen.²⁰ Muistokirjoja käytettiin myös juomingeissa niin, että kohotettiin malja kunkin muistokirjaan aikanaan merkinnän tehneen toverin terveydeksi.²¹ Moitittavana Lilienthal pitää myös muistokirjamerkinnöillä kerskailua, sillä merkinnät eivät ole itsetarkoitus vaan todellinen toveruus ja oppineisuus. Muistokirjojen väärinkäyttöön kuuluu myös kirjoitusten väärentäminen sekä solvauksien ja riivouksien kirjoittaminen.²²

²⁰ Lilienthal 1712, s. 49–50.

²¹ »Sunt enim qui, cum computationibus indulgere volunt, Album suum praesto adesse jubent, & pro numero nominum, a capite libri ad calcem usque extantium, totidem scyphos in sanitatem inscriptorum graeco more evacuant.» Lilienthal 1712, s. 51.

²² Lilienthal 1712, s. 51–55.

3. Varhaisimmat suomalaiset muistokirjamerkinnyt

Suomalaisten opiskelijoiden voi otaksua tutustuneen muistokirjakäytäntöön jo sen alkuvaiheissa. Wittenbergin yliopisto, jonka piirissä käytäntö muovautui, oli suomalaisten tekemien opintomatkojen pääasiallinen kohde.²³ Ensimmäiset tunnetut suomalaisten tekemät merkinnät ovat kuitenkin vasta 1580-luvulta.²⁴ Neljä varhaisinta merkintää on laadittu ruotsalaisen *Petrus Petri Helsingiuksen* muistokirjaan. Helsingius oli aloittanut ulkomaiset opintonsa syksyllä 1575 Greifswaldissa. Seuraavana kesänä hän kirjoittautui Rostockiin ja viiden vuoden opintojen jälkeen 13. 5. 1581 Wittenbergiin. Opintomatallaan Helsingius aloitti muistokirjan pidon. Albumina on ollut Frankfurt am Mainissa v. 1571 painettu emblemaattinen teos »Bibliorum utriusque testamenti icones».²⁵ Pääosa merkinnöistä on kirjoitettu Wittenbergissä, mutta Helsingius on hankkinut albuminsa jo tätä ennen, sillä esim. *Åke Klauupoika Tottin* merkintä on päivätty jo 20. 4. 1581 Leipziginä. Tott oli kirjoittautunut Leipzigin matrikkeliin syksyllä 1579,²⁶ eikä hänen tiedetä opiskelleen muualla, joten tuttavuus Wittenbergiin matkalla olleen Helsingiuksen kanssa jäi epäilemättä lyhytaikaiseksi. Tähän viittaa myös Tottin kirjoitus, joka on omistettu »oppineelle ja hurskaalle nuorukaiselle, Herra Petrus Petri Helsingiukselle, rakkaalle ystävälle ja maanmiehelle». Merkintä ei, muodollisesta kohteliaisuudesta huolimatta, nimittäin kerro juuri muusta kuin kahden saman valtakunnan alaisuuteen kuuluneen nuorukaisen kohtaamisesta etäisessä yliopisto-

²³ Simo Heininen, *Die finnischen Studenten in Wittenberg 1531—1552. Schriften der Luther-Agricola Gesellschaft A 19* (Helsinki 1980), s. 98—99 taulukko 8.

²⁴ Suomalaiseksi olen lukenut sellaisen merkinnän, jonka tekijä on suomalainen tai joka on kirjoitettu Suomessa. Tämän rajauksen ulkopuolelle jäävät näin ollen ne henkilöt, jotka ovat muualla syntyneitä, mutta ovat virkaurallaan palvelleet Suomessa, kuten esim. Isaacus Rothovius, Petrus Bång ja Johannes Gezelius, joiden kirjoittamia merkintöjä on säilynyt useita.

²⁵ O. Wieselgren, *En stambok från liturgistridens dagar. Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen. Årg. 21/1934* (Uppsala 1934), s. 26—27.

²⁶ Georg Erler (Hrsg.), *Die jüngere Matrikel der Universität Leipzig 1559—1809 I* (Leipzig 1909) s. 470.

kaupungissa. Muistolause tässä varhaisimmassa suomalaisen kirjoittamassa merkinnässä on lainattu Juvenalikselta.

Valmistuttuaan Wittenbergissä maisteriksi syksyllä 1581²⁷ Helsingiu suuntasi jälleen kulkunsa kohti pohjoista. Ennen kotimaahan paluutaan hän viipyi vielä Itämeren rannikon saksalaisissa yliopistokaupungeissa. Rostockissa ovat Helsingiuista tervehtineet muistolauseilla suomalaiset *Christianus Bartholdi Ruuth* ja *Matthias Marci Alandensis*. Ruuth oli opiskellut Rostockissa marraskuusta 1580 lähtien,²⁸ mutta Matthias Marci kuului jo yliopiston opettajakuntaan. Hän oli syntynyt Ahvenanmaalta ja oli kirjoittautunut Rostockiin toukokuussa v. 1577. Maisteriksi Matthias Marci oli tullut keväällä 1581, mistä lähtien hän oli ilmeisesti pitänyt yksityiskollegioita Rostockissa. Vuonna 1583 hänen tiedetään opettaneen aritmetiikkaa, kreikkaa ja astronomiaa.²⁹ Christianus Bartholdi Ruuthin ja Matthias Marcin kirjoittamat muistolauseet ja omistukset ovat tavanomaisia, mikä kuitenkin näin osoittaa, ettei muistokirjakäytäntö ilmeisesti ollut heillekään vieras.

Kotimaahan palattuaan Petrus Helsingius jatkoi muistokirjan pitämistä. Neljäs suomalainen kirjoittama merkintä on tämän vuoksi tehty vasta Ruotsissa. Gävlen koulun rehtorina toiminut *Ericus Eri* (*Sorolainen*) *vanhempi* on silti ilmeisesti laskettava Helsingiuksen opiskelutoveihin. Ericus Eri oli usean vuoden ajan opiskellut Rostockissa ja palannut Ruotsiin luultavasti v. 1578, jolloin hänet mainitaan Gävlessä.³⁰ Helsingiuksen muistokirjassa oleva merkintä ei kuitenkaan anna lisätietoa tapaamisesta tai kirjoittajan suhteesta albumin haltijaan.

Helsingiuksen muistokirjassa olevat merkinnät eivät ole ainoat esimerkit suomalaisten 1580-luvulla laatimista muistokirjoituksista. Vuonna 1583 on *Krister Klaunpoika Horn* kirjoittanut Tallinnassa leipzigilaisen, Ruotsin palvelukseen tulleen Georg Pakebuschin emblemaattiseen muistokirjaan.³¹ Horn on kirjoittanut ainoastaan päiväyksen, allekir-

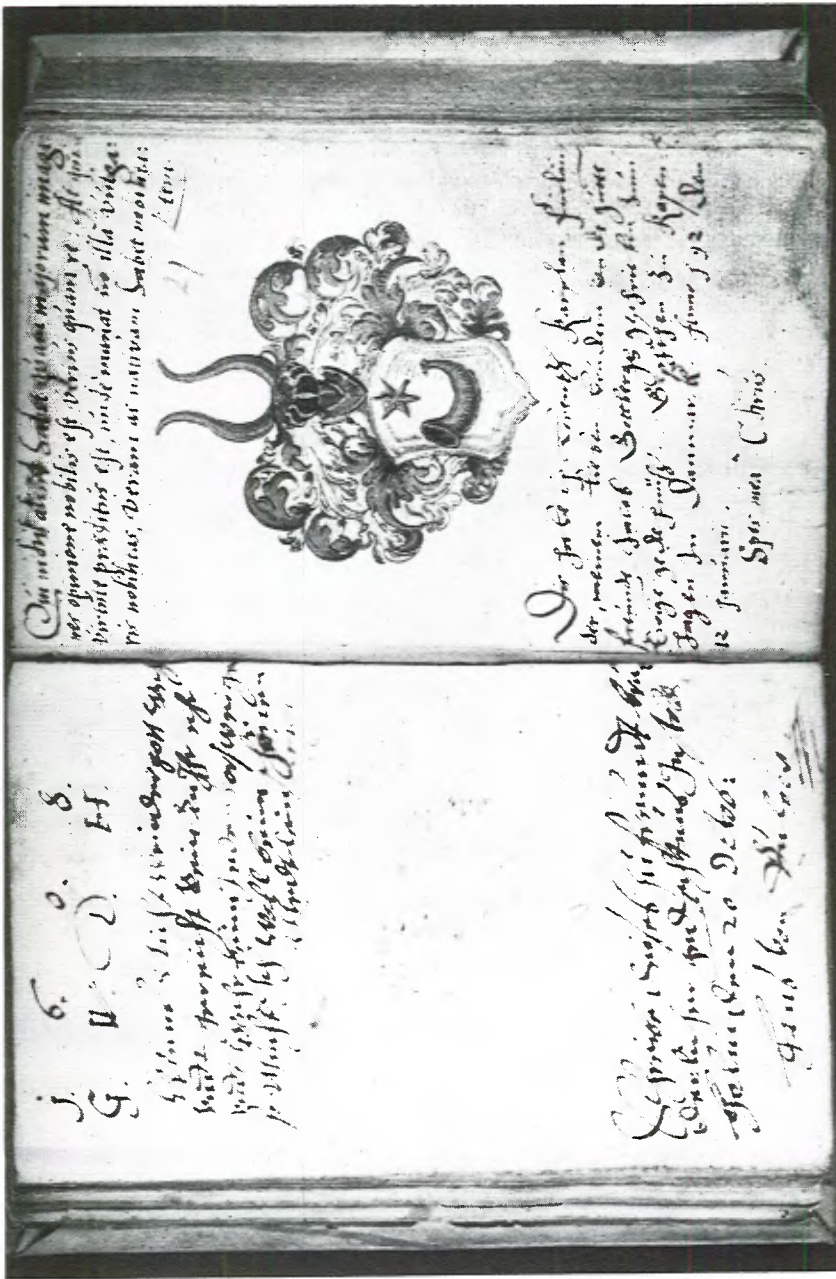
²⁷ Gottfrid Carlsson, I Wittenberg promoverade svenska magistrar. Utdrag ur filosofiska fakultetens dekanatsböcker för tiden 1561—1707. Lychnos 1962 (Uppsala 1962), s. 212.

²⁸ A. Hofmeister (Hrsg.), Die Matrikel der Universität Rostock II (Rostock 1891), s. 203.

²⁹ Hofmeister II 1891, s. 193, 204; Tønnes Kleberg, Matthias Marci Molitaeus. Kyrkohistorisk Årsskrift 1934; Anders Edestam, Karlstads stifts herdaminne från medeltiden till våra dagar I (Trelleborg 1975), s. 13—16.

³⁰ Eric Anthoni, Ericus Eri. Svenskt biografiskt lexikon 14 (Stockholm 1953), s. 198; Jukka Paarma, Hiippakuntahallinto Suomessa 1554—1604. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran Toimituksia 116 (Pieksämäki 1980), s. 143.

³¹ Vello Helk, Baltische Stammbücher und Alben mit Eintragungen aus dem Baltentland. Ostdeutsche Familienkunde. Band 7. 24. Jahrgang (1976b), s. 377.

Lauri Matinpöika Carpelatin Jacob Gottbergin albumiin Koopenhammassa v. 1592 kirjoittama merkistä ja vaakunamaalaus. Vasemmillä lehdellä olevan merkinnän yhteydessä kirjaimilyhene G. W. D. H. (Gottes Wort dem Hört). Kirjaimilyhenteiden käyttö oli yleistä 1500- ja 1600-lukujen taitteessa.
 Kuva: Kungliga Biblioteket, Stockholm.

joituksen, lyhyen merkinnän ja kirjainlyhenteen T.R.S.N. (Thue Recht, scheue Niemand).³² Vuodelta 1586 on peräisin toinen Matthias Marcin kynästä lähtenyt muistokirjamerkintä. Kirjoitus on tehty Altdorfissa *Jacob Jordanin* muistokirjaan. Matthias Marci oli tuolloin palannut Keski-Eurooppaan jatkamaan opintojaan, tultuaan v. 1585 Kaarleher ttuan hovikappalaiseksi. Virkauransa tämä poikkeuksellisen lahjakas suomalainen päätti Mariestadin superintendenttinä. Vanhimpiin suomalaisten tekemiin merkintöihin kuuluvat vielä *Gregorius Martini Teittin* ja *Mikael Matinpöika Carpelanin* Wittenbergissä v. 1587 saksalaisen *Melchior Stegmannin* muistokirjaan laatimat kirjoitukset. Molemmat kutsuvat Stegmannia ystäväkseen ja asuinkumppanikseen (*convictor*). Kumpikin on kirjoittanut muistolauseekseen lyhyen latinankielisen mietelmän.

Vanhimmat suomalaiset muistokirjamerkinnät on kirjoitettu ulkomaisilla opintomatkoilla. Opiskelijoilla onkin ollut keskeinen merkitys käytännön levittämisessä ja juurruttamisessa kotimaiseen tapakulttuuriin. Jo 1580-luvun lopulta on esimerkkejä suomalaisten seurustelun yhteydessä tekemistä merkinnöistä. Eerik XIV:n aikana Ruotsin palvelukseen siirtyneen *Henry Francklinin* muistokirjassa on kaksi suomalaisten aatelisnuorukaisten kirjoittamaa muistolauseetta, jotka on tehty v. 1589 Grodnossa, Puolassa. Kirjoittajat, *Arvi Henrikinpöika Horn* ja *Åke Klaunpöika Tott*, olivat molemmat opiskelleet Saksassa ja ainakin Tott oli jo tuolloin tutustunut muistokirjakäytäntöön, kuten Helsingiuksen muistokirjassa oleva kirjoitus osoittaa. Kummankin merkinnän yhteyteen on maalattu suurikokoinen vaakuna. Tottin merkinnän yhteydessä on myös kirjainlyhenne W.G.W.I.M.Z. (Was Gott will, ist mein Ziel).³³ Tott kirjoittaa Francklinille Sallustiusta vapaasti lainaten:

»Kuninkuuden turva eivät ole aarteet eikä sotajoukko vaan ystävät, ja näitä ei voi hankkia aseilla eikä ostaa rahalla: heitä voi saada vain palveluksilla ja uskollisuudella.»³⁴

Tottin Grodnossa tammikuussa 1589 kirjoittama merkintä on mielenkiintoinen senkin vuoksi, että se täydentää hänestä aatelisgenealogioissa olevia tietoja. Jully Ramsay ja Gustaf Elgenstierna mainitsevat ainoas-

³² Ragotzky 1899, s. 424 n:o 17.

³³ Ragotzky 1899, s. 428 n:o 59.

³⁴ »Non thesauri neque exercitus praesidia Regni sunt verum amici: quos nec armis cogere, nec auro parare queas: officio et fide parantur». (Sallustius, *Bellum Jugurthinum* X). Suomalainen käännös Marja Itkonen, *Sallustius, Catilinan salaliitto*. Jugurthan sota (Porvoo 1963).

taan, että Åke Klauunpoika on kuollut nuorena.³⁵ Opinnot päätettyään Tott on ilmeisesti, aatelisnuorukaisten yleistä tapaa noudattaen, astunut armeijan palvelukseen. Biografisten lähteiden puuttuminen myöhemmiltä vuosilta puhuu varhaisen kuoleman puolesta, mahdollisesti Venäjää vastaan käydyn sodan aikana.

Varhaisimpia suomalaisia muistokirjoituksia käsitellessä ei voi sivuuttaa ruotsalaisen *Johan Göransson Rosenhanen* albumia, jossa on useita suomalaisten 1590-luvulla tekemiä merkintöjä.³⁶ Rosenhane on käyttänyt muistokirjanaan Sigmund Feyerabendin laatimaa ja Jost Amanin kuvittamaa, Frankfurt am Mainissa v. 1589 painettua, embleemikirjaa »Stam und Wappenbuch».³⁷ Varhaisimmat merkinnät on tehty Helmstedtissä vuonna 1592, jolloin Rosenhane hankki kirjansa. Ensimmäiset päivätyt merkinnät ovat suomalaisten Mikael ja *Lauri Carpelanin* ja *Pietari Hannunpoika Ruuthin* tekemiä. Lauri Carpelan on maalannut tai maalauttanut merkintänsä oheneen myös vaakunansa.³⁸ Wittenbergissä Rosenhanen albumiin on kirjoittanut Uudeltamaalta kotoisin ollut *Marcus Henrici Helsingius*. Maaliskuussa 1592 yliopiston matkikkeliin merkitty Helsingius oli elokuussa 1593 väitellyt maisterin arvoa varten. Kirjoittaessaan arkkienkeli Mikaelin päivänä (29. 9. 1593) Rosenhanen muistoalbumiin Helsingius oli yhä opiskelijain kirjoissa, sillä hänet promovoiitiin maisteriksi vasta seuraavana keväänä.³⁹ Hieman ennen Rosenhanen paluuta kotimaahansa on hänen muistoalbumiinsa kirjoittanut Lyypekissä »*Suanto Johannis Lilienrod, Sueco Finnon.*», jonka merkintä on päivätty lokakuussa 1596. Kirjoittajan tunnistaminen on vaikeaa, mutta kyseessä on mahdollisesti se Svante Hannunpoika, joka kuului Brinkala sukuun, joka kantoi vaakunassaan tunnuksena liljaa.⁴⁰ Rosenhanen opintoajan tuttavuuksiin lukeutuu myös Jenan yliopistossa samanaikaisesti opiskellut Johannes Svenonis Raumannus,⁴¹

³⁵ Jully Ramsay, *Fräresläkter i Finland intill stora ofreden* (Helsingfors 1909), s. 490; Gustaf Elgenstierna, *Den introducerade svenska adelns ättartavlor VIII* (Stockholm 1934), s. 340.

³⁶ Tietoni Rosenhanen muistokirjasta perustuvat Gustaf Upmarkin artikkeliin *Johan Göransson Rosenhanes stambok. Svenska autograf sällskapets tidskrift. Del 2, N:r 7* 1894 (Stockholm 1897). Muistokirja on nyttemmin siirretty Ruotsin valtionarkistoon, mutta ei ole vielä yleisön käytettävissä.

³⁷ Ks. Praz I 1964, s. 336.

³⁸ Upmark 1897, s. 144, 154.

³⁹ Upmark 1897, s. 145, 154; Simo Heininen, *Marcus Henrici Helsingius humanisti ja teologi varhaisortodoksian Suomessa. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran Toimituksia 92* (Helsinki 1974), s. 39.

⁴⁰ Ramsay 1909, s. 56.

⁴¹ Seppo J. Salminen, *Johannes Raumannus. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran Toimituksia 81* (Kuopio 1970).

joka on kynäilty kirjoituksensa kuitenkin vasta Tukholmassa vuonna 1599. Raumannus ilmoittaa laatineensa merkintänsä »miellyttävän keskustelun muistoksi».⁴²

⁴² Upmark 1897, s. 150, 156.

4. Muistokirjamerkinnot 1500-luvun lopun valtiollisten ristiriitojen heijastajina

Kuudennentoista vuosisadan lopun poliittinen jännitys jätti jälkensä myös muistokirjamerkintöihin. Juhana III:n katoliset sympatiat antoivat vastauskonpuhdistukselle jalansijan Ruotsissa. Maahan saapuneiden jesuiittojen, etenkin Laurentius Nicolai Norveguksen ja Antonio Possevinon, vaikutuksesta moni ruotsalainen ja suomalainen opiskelija suuntasi matkansa katolisiin oppilaitoksiin.⁴³ Merkittävimpiä kohteita olivat pohjoismaista missiota varten perustetut Braunsbergin, Olmützin ja Vilnan jesuiittaseminaarit, mutta lahjakkaimmat nuorukaiset lähetettiin Rooman Collegium Germanicumiin saakka. Tanskalaisen *Jacobus Falsterin* muistokirjassa⁴⁴ on säilynyt kahden suomalaisen jesuiittaoppilaan merkintä. Braunsbergissä paavillisena stipendiaattina opiskellut Falster lähti puolentoista vuoden opintojen jälkeen pyhiinvaellusmatkalle Italiaan, päämääränään Loreton Pyhän Neitsyen talo. Luonnollisesti Falster kävi myös Roomassa tutustumassa kaupungin lukuisiin pyhiinvaelluskohteisiin. Siellä hän sai myös mahdollisuuden tavata ikuisen kaupunkiin lähetettyjä pohjoismaisia opiskelijoita. Näiden joukossa oli myös suomalainen, Braunsbergistä vuonna 1595 Roomaan lähetetty, *Josephus Jussoila*.⁴⁵ Jussoila on päivännyt kirjoituksensa 15. 7. 1598 »in aedibus D. Birgittae» — Pyhän Birgitan talossa. Ruotsin keskiajan merkittävimmän pyhimyksen talo Piazza Farnesen reunalla oli 1500-luvulla annettu Ruotsiin suunnatun vastauskonpuhdistuksen keskuksiksi. Sen tiloihin majoitettiin myös Roomaan lähetetyt pohjois-

⁴³ Gunnar Bolin, Johan III:s högskola å Gråmunkeholmen I (1576—1583). Samfundet Sankt: Eriks årsbok 1912, s. 18—19; Oscar Garstein, Rome and the Counter-Reformation in Scandinavia I (Oslo & Bergen 1963), s. 97—101; Vello Helk, Laurentius Nicolai Norvegus S. J. Kirkehistoriske Studier 11 række nr. 22. Diss. Aarhus (København 1966a) s. 110—111.

⁴⁴ Vello Helk, Jesuiterelven Jacob Falster og hans stambog. Personalhistorisk tidsskrift [dansk]. 86 Årg., 15 række, 1 bind, 3 hæfte/1966b.

⁴⁵ K. G. Leinberg, Om finske studerande i jesuitcollegier. Historiallinen Arkisto 11 (Helsinki 1891), s. 181—191; Henry Biaudet, Om finske studerande i jesuitcollegier. Historiallinen Arkisto 19 (Helsinki 1905), s. 189—198.

maiset käännynnäiset, jotka harjoittivat kaupungissa opintojaan.⁴⁶ Jussoilan tekemästä muistokirjoituksesta paljastuu Missio Suetican palveluksessa olleiden nuorukaisten toiminnanhalu ja antaumus, mutta myös epäsuotuisaksi käänntyneen poliittisen tilanteen aiheuttama pettymys. Jussoila kirjoittaa:

»Missä järki ja harkinta on suurin,
siellä onni on heikoin;
Missä suurin onni on,
siellä järki on sangen heikko»⁴⁷

Jacob Falsterin albumiin on Wittenbergissä 20. 4. 1600 kirjoittanut muistolauseen *Ericus Eri (Sorolainen) nuorempi*, Turun piispan poika.⁴⁸ Ericus Eri nuoremman tuttavuus katolisen Falsterin kanssa herättää mielenkiintoa, kääntyihän tämä luterilaisen piispan poika itsenkin myöhemmin katoliseen uskoon ja opiskeli usean vuoden ajan Collegium Germanicumissa. Falsterin albumissa oleva kirjoitus ei kuitenkaan anna lisävalaisua tähän kysymykseen. Kirjoitus on varsin tavanomainen ja muodollisin sanakääntein tehty.

Kaarle-herttuaan tukeutuneen puhdasoppisen luterilaisuuden liturgisteista saavuttama voitto ei ainoastaan pakottanut katolisuuden asiaa ajaneita opiskelijoita jäämään ulkomaille, vaan ajoi maasta myös herttuan vastustajiin kuuluneita aatelismiehiä. Eräs näistä oli *Hannu Klaunpoika Tott*, joka pakeni Suomesta v. 1599. Tämän jälkeen hän kierteli eri puolilla Eurooppaa palaamatta enää kotimaahansa. Hannu Tottin myöhemmistä vaiheista ei ole tietoa, ellei paikkaansa pidä Jully Ramsayn esittämä tieto, jonka mukaan hänet mestattiin Hollannissa.⁴⁹ Jos näin on, tuntuu makaaberilta Tottin *Christoph von Haugwitzin* muistokirjaan kirjoittama päiväämätön motto. Tott kirjoitti italiaksi »Un bel morir, tutta la vita honora» — Kun kuolema on kaunis, on koko elämä kunniakas.

Nürnbergiläinen *Johann Hieronymus Röhrscheidt* teki v. 1600 matkan Puolaan. Matkansa varrella hän tapasi useita ruotsalaisia ja suomalaisia pakolaisia, jotka olivat asettuneet kuningas Sigismundin

⁴⁶ Salvatore Sibilìa, *La casa di S. Brigida in Piazza Farnese a Roma* (Roma 1960), s. 18–19.

⁴⁷ »Vbi mens plurima ac ratio, ibi fortuna minima; ubi plurima fortuna, ibi mens perexigua».

⁴⁸ Ericus Eri nuoremman opiskeluvaiheesta ks. Erkki Kouri, *Ericus Eri nuoremman vaiheet vastauskonpuhdistuksen Euroopassa*. Teologinen Aikakauskirja 1979.

⁴⁹ Ramsay 1909, s. 490.

turviin.⁵⁰ Kesällä 1600 ovat Röhrscheidtin muistokirjaan kirjoittaneet suomalaiset »Heinrich Tätt zu Siudeby»⁵¹ (*Henrik Klaunpoika Tott*) ja *Jaakko Klaunpoika Horn*.⁵²

Mielenkiintoisin merkintä tältä valtakunnallisten ristiriitojen kaudelta on ruotsalaisen, Sigismundin kannattajiin kuuluneen, *Laurentius Quensloviuksen* muistokirjassa.⁵³ Kirjoittaja on suomalaisista pakolaisista tunnetuin, *Klaus Hermaninpoika Fleming*. Fleming oli pyrkinyt pysyttelemään erossa Sigismundin ja Kaarle-herttuan välienselvittelystä, tässä kuitenkin onnistumatta. Suomeen tekemänsä sotaretken aikana Kaarle asetti vastahakoisen Flemingin Turun linnan päälliköksi, kuu-luihan Fleming niihin aatelismiehiin, jotka eivät ainakaan avoimesti olleet asettuneet vastustamaan herttuan pyyteitä. Fleming ei kuitenkaan kyennyt lunastamaan Kaarlen häneen asettamia toiveita, vaan luovutti haltuunsa uskotun linnan jo muutaman kuukauden kuluttua Arvid Stål-armille. Kun Kaarlen odotettiin tulevan Suomeen vuonna 1599, ei Klaus Fleming — ymmärrettävistä syistä — tuntenut suurta halua olla tätä vastaanottamassa. Monista muista pakolaisista poiketen Fleming ei kuitenkaan pyrkinyt Sigismundin turviin, vaan asettui luterilaiseen Ros-tocktiin. Epäilemättä hän halusi tälläkin tavoin ilmaista haluttomuuttaan asettua tukemaan kumpaakaan kruunusta kamppailevaa osapuolta. Fleming tavoitteli myös Kaarlen suosiota kirjoittaen tälle suotuisan kuvauksensa vuosien 1592—1599 tapahtumista, »Res in Fennia, qui mutarint et variarint per octoennimu a morte. . . Johannes III. . . bre-viter et vere narretum».⁵⁴ Flemingin Quensloviukselle kirjoittamat muis-tolauseet kuvaavat hyvin sellaisen miehen tunteita, joka on joutunut olosuhteitten heiteltäväksi vastoin omaa tahtoaan. Fleming lainaa va-paasti Sallustiusta:

⁵⁰ K. Bluhm, Referat über Stammbuch. . . Johann Hieronymus Röhrscheidt. Die 611. Sitzung am 7. März 1873. Sitzungs-Berichte der Kurländischen Gesellschaft für Lite-ratur und Kunst (Mitau 1874), s. 8—12; Vello Helk, Stambøger fra den første halvdel af 1600-tallet i det kongelige Bibliotek. Fund og forskning i Det kongelige Biblioteks sam-linger 22, 1975—1976 (1976b), s. 378.

⁵¹ Carl Arvid Klingspor, Henrik Classon Totts vapen. Svenska Autografsällskapets tidskrift I 1879—1888 (Stockholm 1888), s. 135—136.

⁵² Bluhm 1874, s. 11.

⁵³ Quensloviuksen muistokirjasta ks. Vello Helk, Laurentius Quenslovius. En svensk student som dansk og norsk huslaerer i begyndelsen af 1600-tallet. Personalhisto-risk tidskrift [dansk] 2/1973.

⁵⁴ Kaarlo Blomstedt, Fleming, Klaus Hermaninpoika. Kansallinen elämäkerrasto II (Porvoo 1929), s. 89—93.

»Kansalaissota päättyy yleensä huonosti:
teeskennellen taistelevansa yhteisen edun nimissä
johtajat pyrkivät varmistamaan omaa valtaansa»⁵⁵

Muistolauseen ensimmäinen rivi on Flemingin lisäys. Toisen samanhenkisen lainauksen kirjoittaja on laatinut Caesarin Cicerolle kirjoittaman kirjeen mukaan, jonka Cicero oli edelleen lainannut Attikukselle lähettämäänsä kirjeeseen:

»Mikä siis olisi soveliaampaa hyvälle ja rauhalliselle miehelle ja kunnan kansalaiselle kuin pysytellä erossa valtiollisista ristiriidoista».⁵⁶

Ajan tuntoja ja tapahtumia yleisemminkin kuvaa Flemingin seuraavalle sivulle, taidokkaasti maalatun vaakunansa viereen, kirjoittama motto — »Fata viam invenient» — kohtalo osoittaa tien!

⁵⁵ »In Ciuili bello plerunque finis improbus: et duces bonum publicum simulantes, pro sua quisque potentia certant.» (Sallustius, *Bellum Catilinae* 38:3 mukaan).

⁵⁶ »Quid ergo Viro bono et quieto et bono ciui magis conuenit, quam abesse a ciuilibus controuersijs.» (Cicero, *Epistulae ad Atticum* X 8 B, 2).

5. Akateeminen muistokirjakäytäntö 1600-luvulla

5.1. Ulkomaisista opintomatkoista kertovat muistokirjamerkinnot

Muistokirjakäytäntö muovautui yliopistolaitoksen piirissä ja akatemioissa se myös säilytti vankimman jalansijansa. Muistoalbumien käyttö kuului oleellisena osana opiskelijoiden seurusteluelämään 1600-luvun eurooppalaisissa yliopistoissa. Ne ovat tämän vuoksi arvokas lähde selvittäessä suomalaisten ulkomaisten opintomatkojen kestoa ja suuntautumista. Erityisesti aatelisnuorukaisten vaiheista on niukasti lähdeaineistoa. Aatelisten peregrinaatiot ulottuivat aatelittomien ulkomaisia opintomatkoja laajemmalle. *Praeceptorinsa* ohjauksessa he kiersivät yliopistosta toiseen, pyrkien pikemminkin imemään itseensä mannermaisia kulttuurivaikutteita kuin syventymään varsinaisiin opillisiin kysymyksiin. Vierailut akatemioissa jäivät tavallisesti lyhyiksi eivätkä aateliset ole useinkaan kirjoittautuneet yliopistojen matrikkeleihin. Heidän nimeään ei liioin kannata hakea promovoitujen luetteloista, sillä akateemisen tutkinnon suorittamista ei pidetty aateliskoulutuksessa tarpeellisena. Tyystin vailla opillisia kosketuksia eivät aatelisjunkkeritkaan Eurooppaa kierrellessään olleet. Merkittävään yliopistokaupunkiin saavuttuaan he usein hakeutuivat akatemian maineikkaimpien opettajien yksityiseen ohjaukseen. Tapoihin kuului myös osallistuminen ritarillisiin harjoituksiin, kuten miekkailuun ja ratsastukseen, sekä seurustelu ulkomaisten säätyoverien ja yliopistossa opintojaan harjoittavien maanmiesten kanssa. Näistä tapaamisista kertovat muistokirjoihin kertyneet lukuisat merkinnät.

Suomalaisten kannalta erityisen mielenkiintoinen on valtakunnan-kansleri *Axel Oxenstiernan* opintomatallaan pitämä muistokirja, johon on kertynyt viisi suomalaisten opiskelijoiden laatimaa kirjoitusta. Axel Oxenstiernan läheiset kontaktit suomalaisiin lienevät suurelta osin *Nicolaus Magni Careliuksen* ansiota. Nicolaus Magni oli Saksassa aikaisemmin opintoja harjoitettuaan saanut paikan Gustaf ja Gabriel Bengtsson Oxenstiernan ja Karl ja Åke Oxenstiernan *praeceptorina*. Yhdessä suojattiansa kanssa Nicolaus Magni kirjoittautui syksyllä 1596

Greifswaldin yliopistoon.⁵⁷ Tärkeimmäksi opiskelupaikaksi muodostui kuitenkin Rostockin yliopisto, minne Oxenstiernat siirtyivät v. 1598. Rostockissa Nicolaus Magni tutustui myös Axel Oxenstiernaan, joka aloitti peregrinaationsa vuonna 1599.⁵⁸ Axel Oxenstierna on hankkinut oktaavokokaisen muistokirjansa Rostockissa v. 1600. Teos oli sidottu valkoisiin pergamenttikansiin ja koristeltu kultauksin. Oxenstierna käytti muistokirjaa ainoastaan peregrinaationsa aikana, mutta niin läheinen tämä *philotheca* oli hänelle, että se sai seurata häntä hautaan. Piispa Sereniuksen pitäessä piispantarkastusta Jäderin kirkossa 1760-luvulla hän löysi albumin Axel Oxenstiernan hautaholvista ja toimitti sen Strängnäsän lukion kirjastoon.⁵⁹

Nicolaus Magni on kirjoittanut Oxenstiernan muistokirjaan Rostockissa kesällä 1600. Nicolaus Magni kirjoittaa ystävyystyöstä Aristoteleen Nikomakhoksen etiikan yhdeksättä lukua vapaasti lyhentäen ja mukaillen:

»Hyvänsuopuus ei ole ystävyyttä, mutta on kuitenkin sen alku, sillä pitkäaikainen ystävällisyys synnyttää ystävyden»

»Ystäviä tarvitaan hyvissä ja huonoissa kohtaloissa: hyvissä, koska onnelliset tarvitsevat kumppaneita, joille voivat tehdä hyvää ja huonoissa taas, koska myötätuntoiset ystävät lohduttavat surevia»⁶⁰

Omistuskirjoituksessaan Nicolaus Magni Carelius kutsuu Oxenstierna suojajakseen (*fautor*). Tämä ja muistolauseen sanat viittaavat siihen, että tuleva valtakunnankansleri oli tukenut sukulaistensa ohjaajana toiminutta suomalaisnuorukaista myös taloudellisesti.

Nicolaus Magnin välityksellä on Oxenstiernaan tutustunut ilmeisesti myös Halikon kirkkoherran poika *Johannes Philippi Fabricius*, joka on kirjoittanut hieman myöhemmin Oxenstiernan albumiin oman merkin-

⁵⁷ Ernst Friedlaender (hrsg.), *Aeltere Universitäts-Matrikeln 2. Universität Greifswald I (1456—1645)*. Publikationen aus den K. Preussischen Staatsarchiven 52 (Leipzig 1893), s. 362.

⁵⁸ Wilhelm Tham, *Axel Oxenstierna. Hans ungdom och verksamhet intill år 1612*. Akad avh. (Stockholm 1935), s. 57, 66.

⁵⁹ Isak Fehr, *Minnesalbum i Strängnäs bibliotek. Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria*. 5 bd, häft 17 (Strängnäs 1925), s. 5.

⁶⁰ »Benevolentia non est amicitia, est tamen principium amicitiae. Unde ex diuturna benevolentia causatur amicitia», »In bonis fortunae et malis, opus est amicis: in bonis, quia fortunati indigent convenientibus, et quibus bonum faciant: in malis vero, quia tristati alleviantur amicis condolentibus».

tänsä. Johannes Philippi oli aloittanut opintonsa jo vuonna 1591 Jenan yliopistossa ja oli epäilemättä jo tuolloin tutustunut Nicolaus Magni Careliukseen, joka on seuraavana vuonna merkitty yliopiston matrikkeliin.⁶¹ Vuonna 1596 Fabricius oli siirtynyt Greifswaldiin⁶² ja viimeistään 1600 Rostockiin.⁶³ Fabricius on siis opiskellut Greifswaldissa Nicolaus Magnin saapuessa akatemiaan Oxenstiernojen praeceptorina. Fabriciuksen Oxenstiernan muistokirjaan kirjoittama tervehdys on kuitenkin vain tavanomaisen kohteliaaseen tyyliin laadittu eikä kerro läheisemmästä ystäväydestä.

Rostockista lähdettyään Oxenstierna jatkoi peregrinaatiotaan luterilaisen oppineisuuden keskuksen, Wittenbergin yliopistoon. Saavuttuaan Academia Leucoreaan syksyllä 1600 Oxenstierna hakeutui pian yliopistossa opiskelleitten ruotsalaisten ja suomalaisten maanmiestensä seuraan. Suomalaisista Oxenstiernan toveripiiriin kuuluivat muistokirjan perusteella *Johannes Svenonis Raumannus*, *Olaus Erici Elimaeus* ja *Joachimus Matthiae Stutaeus* sekä epäilemättä myös Nicolaus Magni Carelius, joka saapui Wittenbergiin kesällä 1601. Stutaeuksen osalta ystävyys jäi kuitenkin lyhytaikaiseksi, sillä hän siirtyi vielä talvilukukaudella 1600 Jenaan.⁶⁴

Olaus Elimaeuksen merkintä on päivätty 8. 2. 1601, eli kuukautta ennen hänen kirjoittautumistaan yliopistoon.⁶⁵ Mahdollista on, että Elimaeus on tutustunut Oxenstiernaan jo Rostockissa, missä hän oli opiskellut usean vuoden ajan ennen lähtöään Wittenbergiin. Elimaeuksen merkinnässä on tavanomaisen latinankielisen lauseen ohella myös suomalainen sananlasku:

»Etzi wisaus wisusta
Tawat tutki taitawasta
Nijn sä mailla mainitahan
Monin paikoin paluellahan»

⁶¹ Georg Mentz & Reinhold Jauernig (bearb.), *Die Matrikel der Universität Jena. Band I 1548 bis 1652. Veröffentlichungen der thüringischen historischen kommission I* (Jena 1944), s. 194 'Nicolaus Magni Suecofinnionius', s. 237 'Johannes Philippi Fabricus Suecus'.

⁶² Friedlaender I 1893, s. 358.

⁶³ Johannes Philippi Fabricius ei ole kirjoittautunut Rostockin matrikkeliin. Vuonna 1600 hän on kuitenkin kirjoittanut onnitelukurjoituksen ruotsalaiselle opiskelutoverilleen Sylvester Johannes Phrygiukselle. Toini Melander, *Personskrifter hänförande sig till Finland 1562—1713. Helsingin yliopiston kirjaston julkaisuja 22* (Helsinki 1951), s. 35 n:o 39.

⁶⁴ Mentz & Jauernig I 1944, s. 325.

⁶⁵ Christian Callmer, *Svenska studenter i Wittenberg. Skrifter utgivna av Personhistoriska Samfundet 17* (Stockholm 1976), s. 45.

Oxenstiernan muistokirjassa oleva sananlasku ei jäänyt Elimaeuksen ainoaksi suomenkieliseksi muistokirjamerkinnäksi. Toimiessaan vuonna 1613 Tukholman kirkkoherrana (*pastor primarius*) hän kirjoitti »rakkaalle huonetoverilleen» *Olaus Laureliukselle*, joka vasta oli aloittamassa akateemista uraansa:

»Etzi wisahus wisusta
Tawat tutki taitawasta

Eij wara wenehtä kadha
Särke mieli miehen päätä»

Nämä ensimmäiset suomenkieliset muistokirjamerkinnät ajoittuvat sängen varhaiseen vaiheeseen. Muistokirjakäytännön kotimaassa Saksassa yleistyivät äidinkielellä tehdyt kirjoitukset opiskelijoiden muistokirjoissa vasta 1500-luvun lopulla ja 1600-luvun alussa. Kunnia varhaisimmasta suomalaisen äidinkielellään tekemästä merkinnästä kuuluu kuitenkin Mikael Carpelanille. Tämä kirjoitti Wittenbergissä 30. 8. 1591 ruotsinkielisen runonpätjän tanskalaisen ystävänsä *Christian Poulsen Noviomagus* albumiin. Useita ruotsin- ja saksankielisiä merkintöjä on myös suomalaisen *Henrik Hornin* vuosina 1595—1602 pitämässä muistoalbumissa.⁶⁶ Valtaosa näistä on kuitenkin tehty vasta kotimaassa ulkomaisen peregrinaation jälkeen. Oppineitten kieliä käytettiin — ja hallittiin — harvemmin tavallisen seurustelun yhteydessä, joskin sujuva latinan taito kuului myös aatelisnuorten kasvatustavoitteisiin. Hornin muistokirjan tavoin ovat suomalaissukuisen *Anna Tottin* albumiin vuosina 1602—1606 kertyneet merkinnät pääosin moderneilla kielillä tehtyjä. Ulkomaisten peregrinaatioitten aikana kirjoitettujen äidinkielisten merkintöjen ensisijaisena tavoitteena ei kuitenkaan ollut pyrkimys antaa viisaita elämänohjeita tovereille, vaan halu osoittaa hallintaansa eksoottisemmissä kielissä. Niinpä *Herman Klau-poika Fleming* kirjoitti 20 lokakuuta 1640 Leidenissä saksalaisen *Johan Heinrich Hottingerin* albumiin seuraavan ruotsinkielisen runon:

»O menniskia, synda icke ty Gudh det seer,
Englarne söria och satan leer
Helwetet braskar
dödhen förraskar
giör aldrih illa, så går tigh wääl,
ehwar du är»

⁶⁶ Muistokirjasta on julkaistu perusteellinen tutkimus; Wilhelm Tham, Riksrådet Henrik Carlsson Horn. Anteckningar kring en stambok. Personhistorisk tidskrift 1936. Tham on tutkimuksessaan käyttänyt muistokirjan antamia tietoja esimerkillisellä tavalla Hornin elämänvaiheiden selvittämiseen.

Herman Flemingin matkatoveri ja sukulainen *Erik Henrikinpoika Fleming* on puolestaan samana päivänä kirjoittanut Hottingerin muistokirjaan heikohkolla suomella:

»Mikä Jumalan päätä, kyllä lyckä tullä
käska änä aika, hendt sinun auta»

Toinen Erik Flemingin opintomatkinsa aikana tekemä muistokirjamerkintä on kirjoitettu *Johan Friedrich Wagnerin* albumiin Lontoossa 26. huhtikuuta 1641. Tavanomaisen latinan lisäksi Fleming on nyt käyttänyt sekä ruotsia että suomea:

»Tenck pää ändan, säå giör du
alrigh illa»

»Jumal auta ämas paluila»

Modernien kielten kasvava osuus muistokirjamerkinnöistä ei selity yksin leikkisällä halulla tehdä eksoottisia merkintöjä. Kielen muuttuminen on nähtävä peregrinaatioitten ja niitä koskevan yleisen ajattelutavan ilmentäjänä. Kotimaisten yliopistojen määrän lisääntyessä ja niiden tason oleellisesti parantuessa eivät ulkomaiset opinnot enää olleet yhtä välttämättömiä tieteellisten ja näkemyksellisten innovaatioitten lähteitä kuin aikaisemmin. Kehityksen seurauksena kasvoi aatelisten osuus ulkomaille opiskelemaan lähteneiden kokonaismäärästä. Peregrinaatioitten koulutuksellisetkaan päämäärät eivät aatelisten ja aatelittomien osalta käyneet yksiin. Aatelisnuorukaisten koulutuksessa pantiin suurin paino käytännön kokemusten ja valmiuksien saavuttamiselle, joskin opillisen perustietouden hallinta nähtiin yhtä lailla yleissivistykseen kuuluvaksi. Perehtyminen vieraiden maiden kieleen ja kulttuuriin nähtiin kuitenkin diplomaatin tehtäviin valmistautuvalle aatelisnuorukaiselle hyödyllisemmäksi kuin syventyminen akateemisiin opintoihin ulkomaisissa yliopistoissa.⁶⁷ Muutoksen seurauksena latinankielinen akateeminen mietekirjallisuus sai tehdä tilaa aatelin eurooppalaisille seurustelukielille, ranskalle ja italialle.

Useat suomalaiset opiskelijat tekivät 1600-luvulla pitkiä ja monivuotisia opintomatkvoja. Saksalaisten yliopistojen sulkiessa 30-vuotisen sodan vaikutuksesta ovensa yksi toisensa jälkeen Hollanti sai keskeisen aseman peregrinaatioitten kohteena. Hollannista käsin matkat ulotettiin

⁶⁷ Lars Gustafsson, *Den litterate adelsmannen i äldre stormaktstidens litteratur*. Lychnos 1959, s. 10—16, 20—21; Simo Heininen & Jussi Nuorteva, *Finland. Ur nordisk kulturhistoria. Studiebesöken i utlandet före 1660*. *Studia historica Jyväskyläensia* 22,1 (Jyväskylä 1981), s. 102.

Ranskaan, Englantiin ja aina Italiaan saakka. Pariisi oli suosituin ranskalaisista kohteista. Suosion syynä olivat kaupungin useat oppilaitokset, mutta ennen muuta Ranskan hovin vaikutus ja sen levittämä *gentile homme* -ihanne.⁶⁸

Suomalaisten kirjoittamat muistokirjamerkinnot antavat arvokasta lisätietoa monista ulkomaisissa akatemoissa kiertäneistä nuorukaisista. Aateligeneologioissa mainitaan *Erik Henrikinpoika Tottista*, että hän olisi kuollut nuorena (späd!).⁶⁹ Tämän vuoksi on Elgenstierna päätellyt, että Jenan yliopistoon v. 1615 kirjoittautunut »Ericus Tott Finlandensis» tarkoittaa Erik Tönnenpoika Tottia (af Skedebo).⁷⁰ Elgenstiernan tulkinta ei kuitenkaan voi pitää paikkaansa, sillä Erik Tönnenpojalla ei ollut sen kaltaisia siteitä Pohjanlahden itäpuolelle, että hän olisi voinut lukea itsensä suomalaiseksi. Erik Tottilta on säilynyt kaksi muistokirjamerkintää; toinen on kirjoitettu Jenassa 30. 11. 1617 ja toinen Helmstedtissä 8. 4. 1620. Molemmissa muistokirjoituksissa on allekirjoittajaksi merkitty »Ericus Tott &c. Finno-Svecus». Kumpaankin muistokirjaan Tott on lisäksi maalannut tai maalauttanut vaakunansa ja kirjoittanut mottonsa »In utrumque paratus» — valmiina kaikkeen. Sekä Jenassa *Rotger zur Horstin* että Helmstedtissä *Frans von Wreden* albumiin tehdyssä merkinnässä on lyhyt ruotsinkielinen aforismi. Merkintöjen kirjoittaja on epäilemättä kuuluisan sotapäällikkö *Åke Henrikinpoika Tottin*⁷¹ veli, jonka Tanskan aatelin vuosikirja 1900 suomalaisista ja ruotsalaisista geneologioista poiketen ilmoittaa kaatuneen Puolan sodassa.⁷² Luultavaa on, että Erik Tott on pian peregrinaatioltaan palattuaan astunut armeijan palvelukseen ja kaatunut jättämättä enää itsestään tietoja.

Uusmaalaiset aatelisveljekset *Lorenz* ja *Ernst Johan Creutz* aloittivat ulkomaiset opintonsa v. 1635 opiskeltuaan ensin muutaman vuoden ajan Tarton yliopistossa. Matkan ensimmäisenä kohteena oli pieni Groningenin yliopisto, jonka matrikkeliin heidät merkittiin elokuussa

⁶⁸ Heininen & Nuorteva 1981, s. 97—99, 101—103 sekä taulukko 11 sivuilla 104—105.

⁶⁹ Ramsay 1909, s. 491; Elgenstierna VIII 1934, s. 340.

⁷⁰ Elgenstierna VIII 1934, s. 343.

⁷¹ Åke Tott suoritti monivuotisen peregrinaation, jonka aikana hän kävi jopa Espanjassa (Kungliga Biblioteket, Stockholm. Biographica. Den högvalborne nu mehra hoos Gudi sahl. herres hr. Achatij Tottz leverne och vandring). Tottin ulkomaanmatkasta on säilynyt vain vähän tietoa, johon muistokirjat eivät juuri tuo lisää valaistusta. Ainoa tunnettu, *Jacobus Fincken* muistokirjassa oleva kirjoitus paljastaa ainoastaan Tottin olleen Pariisissa syyskuun lopulla v. 1621.

⁷² H. R. Hiort-Lorenzen & A. Thiset, Danmarks Adels Aarbog 1900 (Kjøbenhavn), s. 442.

1635.⁷³ Seuraavan vuoden maaliskuussa veljekset ovat laatineet merkinnät ruotsalaisen Samuel Enanderin albumiin. Lorenz on kirjoittanut ainoastaan nimensä, päiväyksen ja moton »Dulce mori pro patria dilecta» — suloista on kuolla rakkaan isänmaan puolesta. Merkinnän yhteyteen on myöhemmin kirjoitettu *nota bene*, jossa todetaan, että Lorenz Creutzin *symbolum* kävi toteen 40 vuotta myöhemmin, kun hän hukkui amiraalilaivansa räjähdettyä taistelussa tanskalaisia vastaan. Nuorempi veljeksistä, Ernst Johan, on laatinut pitemmän omistuksen. Muistolauseena on tunnus:

»On parempi kunniallisesti taistella ja kuolla,
kuin häpeällisesti paeta ja elää»⁷⁴

Kirjoitusta täydentää vielä kirjainlyhenne G.I.M.H.V.T. (Gott ist mein Hülf und Trost).⁷⁵

Lorenz Creutz joutui palaamaan kotimaahan jo parin vuoden opintojen jälkeen isänsä kuoltua. Ernst Johan puolestaan jatkoi vielä usean vuoden ajan opintojaan Euroopassa. Hollannin lisäksi hän oleskeli Ranskassa ja teki matkan Italiaan.⁷⁶ »Ernestus Johannes Creutz, Suevus» on merkitty Strassburgin oikeustieteellisen tiedekunnan matrikkeliin vuonna 1641.⁷⁷ Samana vuonna, heinäkuun 7. päivänä hän on laatinut muistokirjamerkinnän Strassburgissa saksalaisen ystävänsä *Sigfried Gammersfeldtin* muistoalbumiin. Muistolauseena on ainoastaan lyhyt motto: »Omnia cum pretio honesta» — Kaikki arvokas on kunnia-kasta.

Muistokirjamerkinnät paljastavat kolme suomalaista Italian kävijää, joiden matkasta ei muuten juuri ole säilynyt tietoja. Paavin sveitsiläiskaartiin kuuluneen *Hans Hochin*, eli italialaisittain Giovanni Alton, muistokirjoihin ovat nimensä merkinneet *Lauri Jesperinpoika Kruus*

⁷³ Album studiosorum academiae Groninganae. Uitgegeven door het historisch genootschap te Groningen (Groningen 1915), s. 32.

⁷⁴ »Honeste dimicando mori est satius, quam turpiter fugiendo vivere».

⁷⁵ Ragotzky 1899, s. 402—403. Ragotzkylla ei ole aivan identtistä esimerkkiä, mutta esim. G.I.M.H.V.Z. (Gott ist mein Hülf und Zuversicht), n:o 113. T. ei tässä yhteydessä voi tarkoittaa juuri muuta kuin Trost. Vrt. n:ot 85, 86, 110, 111, 127.

⁷⁶ Ernst Johan Creutz saavutti italiankielessä niin hyvän taidon, että saattoi kääntää italialaisen valtio-oppineen Traiano Boccalinin teoksen »Pietro del paragone politico» latinaksi. Boccalinin vuonna 1614 kirjoittama teos painettiin nyt Amsterdamissa v. 1640 nimellä »Lapis lydius politicus». Jorma Vallinkoski, Italia Suomen kirjallisuudessa 1640—1953. Helsingin yliopiston kirjaston julkaisuja 25 (Helsinki 1955), s. 15 n:o 1.

⁷⁷ Gustav C. Knod (bearb.), Die alten Matrikeln der Universität Strassburg 1621 bis 1793. II Bd. Die Matrikeln der medicinischen und juristischen Fakultät. Urkunden und Akten der Stadt Strassburg 3 (Strassburg 1897), s. 237. Creutz on matrikkelissa virheellisesti merkitty schwabenilaiseksi (Suevus) eikä ruotsalaiseksi (Suecus).

(18. 3. 1641), *Lauri Klaunpoika Fleming* (9. 4. 1643) ja *Göran Klaunpoika Fleming* (1. 2. 1651). Hochin muistokirjassa olevat merkinnät ovat yleensä lyhyitä; niihin kuuluu ainoastaan lyhyt muistolause ja kirjoittajan päiväys ja omistus. Merkintöjen yhteyteen on maalautettu vaakunat, ilmeisesti albumiin jo valmiiksi laadittuihin taustoihin. Hochin muistokirjat ovat osoittautuneet tavallista mielenkiintoisemmiksi tutkimuskohteiksi. Hochin vuosina 1601—1659 pitämiin neljään albumiin kertyi nimittäin peräti 785 etupäässä aatelisnuorukaisten tekemää merkintää. Hoch oli myös henkilönä poikkeuksellinen. Hän oli eräs niistä Sveitsin katoliselta alueelta olevista nuorukaisista, jotka värväytyivät Pyhän Isän maineikkaaseen henkivartiokaartiin. Hans Hoch saapui Roomaan 1500- ja 1600-lukujen vaihteessa.⁷⁸ Monien muiden tavoin hän tunsi mielenkiintoa kaupungin loistokkaaseen historiaan, johon hän ryhtyikin huolellisesti perehtymään. Hochin saavuttamaa tietämystä huomattiin pian voitavan käyttää hyödyllisesti. Rooma oli monien Euroopan eri kolkilta saapuvien aatelisnuorukaisten peregrinaation kohteena. Hans Hoch sai tehtäväksi ryhtyä näiden nuorukaisten oppaaksi. Niinpä tämä »la vera Guida de gl'Oltramontani» tai »Antiquarius», jota nimeä hänestä myös käytettiin, ryhtyi perehdyttämään aatelisjunkkereita kaupungin tarjoamiin nähtävyyksiin ja Rooman monivahteiseen elämänmenoon. Hochia ruvettiin pian pitämään kaupungin parhaana »turistioppaana». Hänen erinomaista omistautumista tehtävänsä osoittaa sekin, että hän julkaisi vuonna 1637 uudistetun painoksen Giacomo Lauron v. 1612 ilmestyneestä upeasta kuvateoksesta »Antiquae Urbis Splendor».⁷⁹ Ei siis ole ihme, että etäiset matkalaiset, joista suomalaiset lienevät olleet kaukaisimpia, asettuivat mielellään tämän puolen vuosisadan kuluessa lähes legendaariseksi tulleen oppaan johdettaviksi.

Ulkomaisten peregrinaatioitten suosio jatkui myös 1600-luvun jälkimmäisellä puoliskolla. Ruotsin saavuttama suurvalta-asema korosti aatelisnuorukaisille annettavan koulutuksen merkitystä, sillä näiden tuli olla kykeneviä puolustamaan Ruotsin etuja paitsi miekalla myös diplomatian keinoin. Tämän vuoksi vieraitten kielten, etenkin ranskan, saksan ja italian hallinnalle ja Euroopan poliittisten ja kulttuuriolojen tuntemukselle pantiin yhä suurempaa painoa. Ranskan vakiinnuttaessa ase-

⁷⁸ Paul M. Krieg, Hans Hoch/Giovanni Alto ein schweizerischer Fremdenführer im Rom des 17. Jahrhunderts. *Römische Quartalschrift* 48, 1953, s. 230—231. Ruotsalaisten tekemistä merkinnöistä ks. Christian Callmer, *Svenska studenter i Rom på 1600-talet*. En studie i Giovanni Altos Stambok. *Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen* 1982.

⁷⁹ Krieg 1953, s. 226, 228—229.

mansa yleiseurooppalaisena diplomatian ja kulttuurin kielenä se alkoi saada valta-aseman myös suomalaisten aatelisten laatimissa muistokirjamerkinnöissä. Tilannetta kuvaa hyvin se, että kirjoittaessaan Jenassa v. 1670 ruotsalaisen opiskelijan *Olaus Nezeliuksen* albumiin *Kustaa* ja *Juhana Creutz* ovat laatineet omistuskirjoitukset latinaksi, vaikka Kustaa Creutz onkin valinnut muistokseen ranskankielisen lauseen. Kirjoittaessaan myöhemmin Nürnbergissä saksalaisen *Hieronymus Muffelin* ja Strassburgissa aatelisen *Magnus von Berlingin* albumeihin ovat molemmat veljekset laatineet sekä omistuksen että muistolauseet ranskaksi. Modernien kielten yleistyessä aatelinuorukaisten seurustelussa säilytti latina vankan jalansijan aatelittomien opiskelijoiden albumeissa.

Ulkomaisille opintomatkoille 1600-luvun jälkipuoliskolla lähteneet aatelittomat opiskelijat keskittyivät yleensä vaativiin erityisopintoihin, sillä kotimaisten akatemioiden tason noustessa ja määrän lisääntyessä ne pystyivät hyvin vastaamaan tavallisen papiston ja virkamieskunnan koulutuksesta. Valtaosa aatelittomista opiskelijoista oli teologeja, jotka pyrkivät syventämään oppineisuuttaan Saksan sodan rasituksista toipuneissa yliopistoissa. Eksegeetiikkaan erikoistuneet hakeutuivat kuitenkin Hollantiin tai Englantiin, jotka olivat Euroopan johtavat maat orientalistiiikan alalla.⁸⁰ Erfurtin yliopistossa opiskellut teologi *Elias Sauvomannus* on laatinut *Johann Melchior Calhardin* muistoalbumiin merkintänsä, »Kristuksen kuolema on minun toivoni», latinaksi, kreikaksi, hepreaksi ja syyriaksi. Hengeltään pietistisessä Hallen yliopistossa, joka oli perustettu v. 1694, opiskellut maisteri *Johannes Tolpo* on omistanut saksalaiselle *Johann Gottfried Saltzmannille* Raamatusta valitsemansa »pyhän kehotuksen»:

»Koska meillä siis on nämä lupaukset,
rakkaani, niin puhdistautukaamme kaikesta
lihan ja hengen saastutuksesta,
saattaen pyhityksemme täydelliseksi
Jumalan pelossa» (2 Kor. 7:1).⁸¹

Tolpon valitsema, kreikaksi kirjoitettu, raamatunjae kuvaa hyvin hallelalaisen pietismin teologisia painotuksia. Muistokirjamerkinnät antavat näin elävän kuvan 1600-luvulla ruotsalaisessa ja suomalaisessa kult-

⁸⁰ Sven Göransson, *De svenska studieresorna och den religiösa kontrollen från reformationstiden till frihetstiden*. Uppsala universitets årsskrift 1951: 8 (Uppsala 1951), s. 89—92; Sven Rydberg, *Svenska studieresor till England under frihetstiden*. Lychnosbiblioteket 12 (Uppsala 1951), s. 53—54.

⁸¹ »Ταυτὰς οὖν ἔχοντες τὰς ἐπαγγελίας, ἀγαπῆτοι, καθαρῶσωμεν ἑαυτοὺς ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ σαρκὸς καὶ πνεύματος, ἐπιτελοῦντες ἁγιασμένην ἐν φόβῳ Θεοῦ.»

tuuriajattelussa tapahtuneista muutoksista. Muistokirjakäytännön vaikiintumista puolestaan osoittaa, että kaikki suomalaisten aatelittomien opiskelijoitten ulkomaisissa akatemioiden 1600-luvulla laatimat muistokirjamerkinnot on tehty klassillisilla kielillä.

5.2. Muistokirjojen käyttö Turun akatemiassa

On selvää, ettei muistokirjakäytäntö rajoittunut ainoastaan ulkomaisiin yliopistoihin. Muiden akateemisten traditioiden tavoin se vakiinnutti nopeasti asemansa Turkuun vuonna 1640 perustetussa yliopistossa. Varhaisin todistus muistokirjakäytännön juurtumisesta Auran akatemiaan on konsistorin pöytäkirjasta vuodelta 1643. Konsistori käsitteli tuolloin muistokirjamerkintöjen väärinkäyttöön liittyvää riitajuttua Turun hovioikeuden asessorin, Johan Henrikinpojan,⁸² ilmoituksen pohjalta. Johan Henrikinpoika valitti konsistorille olevansa huolissaan ruotsalaisen Laurentius Israelinpojan muistokirjaan tekemästään merkinnästä, jota hän epäili käytetyn väärin. Laurentius Israelinpoika oli useaan otteeseen kättänyt merkintää Johan Henrikinpojalta, joka lopulta oli sellaisen tehnytkin. Myöhemmin Johan Henrikinpoika oli sattumalta nähnyt samaisen muistokirjan hovioikeuden kirjanpitäjän Johan Päälsonin luona. Suureksi hämmästyksekseen hän oli kirjaa selaillessaan havainnut, että hänen laatimansa merkintä oli reväisty irti albumista. Koska Johan Henrikinpoika pelkäsi, että kyseistä merkintää voitaisiin käyttää tarkoituksiin, jotka loukkaisivat hänen nimeään ja kunniaansa, hän vaati Laurentius Israelinpoikaa selvittämään kirjoituksen kohtalon ja palauttamaan sen kirjoittajalleen. Konsistori oli kutsunut Laurentius Israelinpojan vastaamaan häntä vastaan esitettyyn syytökseen, mutta tämä kielsi aluksi tietävänsä mitään koko asiasta. Myöhemmin hän kuitenkin väitti polttaneensa sivun, koska piti muistokirjoitusta epäkunnioittavana ja pelkäsi sen johdosta joutuvansa naurunalaiseksi toveripiirissä. Tämän enempää ei Laurentius Israelinpoika

⁸² Johan Henrikinpoika tuli Turun hovioikeuden sihteeriksi vuonna 1633 ja asessoriksi vuonna 1637. Vuonna 1651 hänet aateloitiin nimellä Axehjelm. Uransa huipun hän saavutti v. 1672, jolloin hänet nimitettiin antikviteettikollegion presidentiksi. A. W. Westerlund, Turun hovioikeuden presidentit, jäsenet ja virkamiehet 1623—1923 I (Turku 1923), s. 207—208 n:o 18.

asiasta suostunutkaan kertomaan. Keskusteltuaan tapauksesta akateeminen konsistori päätti, että yliopiston rehtorin tuli pikimmiten julkais-ta julistus («publ. programmate»), jossa opiskelijoita kiellettäisiin ke-räämästä merkintöjä »för en penningz skuldh». Muistokirjakäytäntöä konsistori ei kuitenkaan halunnut kieltää.⁸³ Pöytäkirja osoittaa, ettei Turun akateeminen konsistori käsitellyt Johan Henrikinpojan valitusta yksittäistapauksena, vaan ymmärsi myös asian periaatteellisen merki-tyksen ja tunki ne mahdollisuudet, jotka muistokirjamerkintöjen vää-rinkäyttöön olivat olemassa. Tehty ratkaisu osoittaa myös, että muisto-kirjakäytäntöä pidettiin Turussakin niin vakiintuneena tapana, ettei sen täydellinen kieltäminen ollut mahdollista. Selvää lienee, että muistoal-bumien käytöstä oli Turussakin jo saatu sekä myönteisiä että kielteisiä kokemuksia. Pelko väärinkäytöksestä ei liene ollut perusteetonta Johan Henrikinpojankaan tapauksessa. Länsigöötanmaalta kotoisin ollut Laurentius Israelinpoika joutui tuon tuostakin tekemisiin konsistorin kanssa, milloin luentojen laiminlyönnistä, milloin taas tappelusta tai sakkujen maksamatta jättämisestä.⁸⁴

Aessori Johan Henrikinpojan ja Laurentius Israelinpojan riitajuttu v. 1643 ei ollut ainoa kerta, jolloin muistokirjat⁸⁵ olivat Turun akateemisen konsistorin käsiteltävinä. Vuonna 1665 pari saksalaista opiskeli-jaa anoi oikeutta kirjoittautua yliopistoon. Koska heillä ei ollut vaadit-tua todistusta (*testimonium*), he vetosivat muistoalbumeissaan oleviin myönteisiin merkintöihin tarpeellisen oppineisuutensa ja luotettavuutensa takaajina. Konsistori käsittelee asiaa mutta ei pitänyt muistoalbu-mien kirjoituksia riittävänä vakuutena.⁸⁶ Muistokirjamerkintöjen hy-väksyminen olisi epäilemättä saattanutkin johtaa väärinkäytösten yleis-tymiseen ja kotimaisten opiskelijoiden aseman heikkenemiseen. Konsis-tori ei tämän vuoksi halunnutkaan tehdä kysymyksestä vaarallista en-nakkotapausta.

Ensimmäiset tunnetut Turun yliopiston piirissä tehdyt merkinnät ovat vuodelta 1648. Tartossa opiskellut ruotsalainen *Andreas Erics Lilonius* sai tuolloin Turussa käydessään albumiinsa muistolauseet piispa *Isaacus Rothoviukselta*, maisteri *Abrahamus Georgii Thauvoniukselta* ja Nico-

⁸³ Consistorii Academici Aboensis äldre protokoller (CAAP) I. Todistuskappaleita Suomen historiaan 2 (Helsingfors 1884), s. 95–96; Davidsson 1971, s. 9–10.

⁸⁴ CAAP I 1884, s. 73–74, 78, 104–107, 109, 115.

⁸⁵ Turun akateemisen konsistorin pöytäkirjoissa muistoalbumeista käytetään ter-miä *stambok*. Samaa sanaa käytetään myös niistä adresseista, joiden avulla kerättiin varo-ja konsistorin hyväksymiin erityisiin tarpeisiin. Ks. esim. CAAP VI (Helsinki 1940), s. 381, 393, 417; CAAP VII (Helsinki 1940), s. 410; CAAP IX (Helsinki 1942), s. 244, 264.

⁸⁶ CAAP III (Helsingfors 1898), s. 70.

laus Arfwidh Lietzeniltä, joka toimi Turun pormestarina. Thauvonius on mahdollisesti kuulunut Liloniuksen tuttavaan jo Tartossa, missä hän oli opiskellut vuodesta 1645. Maisteriksi Tartossa vuonna 1647 valmistunut Thauvonius piti jatkuvasti yhteyttä Suomeen ja oli Turussa käyntinsä aikoihin vahvasti ehdolla fysiikan ja botaniikan professuuriin.⁸⁷ Viran täyttö venyi kuitenkin vielä vuodella. Nimityksen professuuriin Thauvonius sai syksyllä 1649.⁸⁸ Liloniuksen muistokirjaan laatimansa merkinnän Thauvonius on omistanut »todella rakkaalle ystävälleen», mikä viittaa siihen, että tuttavuus olisi peräisin jo Tarton ajoilta. Lietzen on puolestaan omistanut merkintänsä »kotimatikalle pikaisesti lähtevälle maanmiehelleen». Teologiaa opiskelleen Liloniuksen käynti Rothoviuksen luona lienee ollut lähinnä kohteliaisuusvisiitti. Piispa on kirjoittanut vierailijansa albumiin ainoastaan lyhyen omistuksen ja muistolauseen: »Herra osoita minulle Sinun tiesi».⁸⁹

Turun akatemiassa opiskelleen ruotsalaisen *Jacobus Birgeri Welleriuksen* muistokirjassa on useiden Turun yliopiston opettajien tekemiä merkintöjä. Wellerius opiskeli Turussa vuosina 1649—1653 viettäen tosin välillä yhden vuoden Rostockissa.⁹⁰ Wellerius on merkinnöistä päätellen hankkinut albuminsa vuonna 1650, mutta ahkerimmin siihen on kirjoitettu muistoja vuonna 1653. Wellerius oli tuolloin päättämässä opintojaan Turussa ja halusi vielä ennen lähtöään saada muistoalbumiinsa merkinnät ystäviltään ja opettajiltaan. Merkintöjen sarjan aloittaa Welleriuksen ystävä ja maanmies *Laurentius Siggonius*,⁹¹ joka sai tehtäväkseen hoitaa Welleriuksen asioita Turussa hänen itsensä palattua Ruotsiin.⁹² Siggonius on kirjoittanut muistonsa »mitä uskollisimmalle ystävälleen ja hyvälle veljelleen» huhtikuun 15. päivänä. Toukokuun 11. päivänä Wellerius vieraili ensimmäisen teologian professorin *Georgius Christophori Alanuksen* luona. Alanus omisti muistolauseensa »akatemiamme uutteralle kasvatille» ja kirjoitti latinaksi:

⁸⁷ CAAP I 1884, s. 380. Thauvoniuksen opinnoista ks. Heininen & Nuorteva 1981, s. 96—97.

⁸⁸ Eero Matinoli, Turun tuomiokapitulin matrikkeli (Loimaa 1976), s. 104—105.

⁸⁹ »Vias tuas D[omi]ne demonstra mihi».

⁹⁰ Åke Davidsson, »In peregrinatione litteraria». Kring några stamböcker i Stifts- och landsbiblioteket i Linköping. *Annales academiae regiae scientiarum Upsaliensis* 13/1969 (Stockholm 1969), s. 26—27.

⁹¹ Vilh. Lagus, Åbo akademis studentmatrikel å nyo upprättad. *Skrifter utgifna af Svenska litteratursällskapet i Finland* 11,1 (Helsingfors 1891), s. 60 nimellä »Syonius».

⁹² CAAP I 1884, s. 584.

»Kleobulos Lindoslaiselta kysyttiin kerran:
'Mitä asioita olisi erityisesti varottava?'
Hän sanoi: 'Ystävien kademieltä ja
vihamiesten juonia»⁹³

Ennen lähtöään kotimatalle Jacobus Welleriuksen oli vielä määrä toimia fysiikan ja botaniikan professori Abrahamus Georgii Thauvoniuksen johdolla laaditun väitöskirjan »Disputatio physica de aere» respondenttina. Disputaatio ventiloitiin 14. 5. 1653.⁹⁴ Edellisenä päivänä Wellerius oli vierailut Thauvoniuksen, logiikan ja metafysiikan professori *Johannes Pratanuksen* ja opiskelutoverinsa *Sveno Clodinuksen* luona. Kaikki merkinnät ovat sävyltään tuttavallisia ja kertovat näin Welleriuksen opettajien keskuudessa nauttimasta suosiosta. Sekä Thauvoniuksen että Pratanuksen viittaavat omistuskirjoituksissaan myös Welleriuksen aiheeseen lähteä piakkoin kotimatalle. Pratanuksen Welleriuksen albumiin kirjoittama muistolause on yliopisto-opiskelijoiden albumeissa usein käytetty:

»Ylistys olkoon Jumalalle, joka on elämäsi luoja
Ylistys olkoon tiedolle, joka antaa hengen elämällesi
Ylistys olkoon maineelle, joka elää elämäsi jälkeen»⁹⁵

Welleriuksen toveri Sveno Clodinus on omistanut muistolauseensa »maanmiehelleen ja mitä parhaimmalle ystävälleen». Clodinus kirjoittaa:

»Mikään ei ole miellyttävämpää kuin vapaus
mutta
Ei kaikki ole kunniallista, mikä on sallittua»⁹⁶

Disputaatiopäivänä on Welleriuksen muistoalbumiin kirjoittanut historian ja valtio-opin professori *Mikael Wexionius-Gyldenstolpe*, joka vuodesta 1647 lähtien oli toiminut myös oikeustieteen ylimääräisenä professorina. Viimeinen Turussa tehty merkintä on päivätty 15. 5. 1653. Kirjoittaja on *Henricus Johannis Arckenholtz*, joka opiskeli teo-

⁹³ »Cleobulus Lyndius olim interrogatus, quatenam praecipue cavenda essent? Amicorum inquit invidia; inimicorum vero insidiae».

⁹⁴ Jorma Vallinkoski, Turun akatemian väitöskirjat 1642—1828 I. Helsingin yliopiston kirjaston julkaisuja 30 (Helsinki 1962—1966), s. 510 n:o 3909. Disputaation yhteyteen on tavan mukaan liitetty Welleriukselle omistettuja onnittelurunoja, joita ovat kirjoittaneet mm. Mikael Wexionius-Gyldenstolpe ja Laurentius Siggonius.

⁹⁵ »Vive Deo, qui est auctor vitae tuae; Vive Conscientiae, quae est vita vitae tuae; Vive famae, quae est vita post vitam tuam».

⁹⁶ »Libertate nihil est favorabilius — sed — Non omne, quod licet honestum est».

logiaa Turun akatemiassa ja on ilmeisesti kuulunut Welleriuksen läheiseen toveripiiriin. Syyskuussa 1653 Jacobus Birgeri Wellerius jatkoi opintojaan Upsalan yliopistossa.⁹⁷ Samoin hän jatkoi myös merkintöjen keräämistä muistokirjaansa.

Muistokirjakäytäntö 1500- ja 1600-lukujen eurooppalaisessa yliopistokulttuurissa ei ollut pelkkä seurusteluun liittyvä instituutio. Muistoalburneihin merkityillä sananlaskuilla, kirjainlyhenteillä, raamatunlausseilla, antiikin kirjailijoilta lainatuilla aforismeilla ja uudemmilla *symboleilla* oli myös tärkeä kasvatuksellinen merkitys. Akateemisten opettajien ja opiskelutoverien mietelauseet pyrkivät selvittämään nuorukaisen ihmisenäkemyksiä ja elämänasennetta. Pedagogista ajattelutapaa kuvaa hyvin merkintä, jonka *Arvidus Rothovius* on kirjoittanut Jacobus Welleriuksen muistokirjaan Turussa 14. 1. 1653:

»Valtakunnan perusta on nuorison oikea kasvat.«⁹⁸

⁹⁷ Aksel Andersson & A. B. Carlsson & J. Sandström, Uppsala universitets matrikel I (Uppsala 1900—1911), s. 136; Davidsson 1969, s. 27.

⁹⁸ »Fundamentum reipub. est recta juventuti educatio».

6. Muistokirjat seurusteluun liittyvän tapakulttuurin osana

Muistokirjakäytäntö levisi akateemisesti oppineiden keskuudessa säätyläisten pariin jo 1500-luvun lopulla. Suomalaisen tekemiä merkintöjä on säilynyt runsaasti. Niitä on kirjoitettu mitä erilaisimmissa tilanteissa; matkoilla, valtiopäivillä, hovissa, armeijan sotaleireillä ja muutenkin vanhojen toverien kohdatessa. Tutkijalle seurustelun yhteydessä käytetyt muistokirjat ovat antoisia, sillä ne ovat erinomainen apuväline pyrittäessä selvittämään albumin omistajan sosiaalista ympäristöä tiukan säätyajattelun leimaamassa yhteiskunnassa. Albumit antavat mielenkiintoista lisävalaistusta myös monista valtiollisen historian tärkeistä vaiheista, elävöittäen näin omalta osaltaan virallisten asiakirjojen välittämää kuvaa.

Vuoden 1605 valtiopäiviltä on saatavissa niukasti tietoja. Kaarle IX kutsui keväällä 1605 säädyt koolle Tukholmaan. Edellisenä vuonna kruunatun kuninkaan päämääränä oli tukahduttaa sisäinen oppositio ja vakiinnuttaa valtansa. Säätyjen tehtävänä oli ratkaista mm. valtiopetos-syytteet, joita oli esitetty valtaneuvos Hogenskild Bielkeä sekä suomalaisia Arvid Stålarmin ja Krister Klaunpoika Hornia vastaan.⁹⁹ Hallitsija oli myös määrännyt Turun piispan ja tuomiokapitulin jäsenet olemaan läsnä. Määräys saapua Tukholmaan oli epäilemättä herättänyt jännitystä näiden keskuudessa, olivathan piispa *Ericus Erici (Sorolainen)* ja Turun koulun rehtori *Marcus Henrici Helsingius* aiemmin kuuluneet epäiltyjen joukkoon ja olleet vangittuinakin v. 1599. He olivat joutuneet vastaamaan esitettyihin syytöksiin jo Linköpingin valtiopäivillä v. 1600.¹⁰⁰ Torjuakseen mahdolliset uudet epäilykset olivat piispa ja Tukholmaan kutsutut kapitulin jäsenet hankkineet huhtikuussa 1605

⁹⁹ Nils Ahnlund, *Ständsriksdagens utdaning 1592—1672. Sveriges Riksdag. Förra avd. Tredje bandet (Stockholm 1933)*, s. 78—80.

¹⁰⁰ Rafael Holmström, *Eerikki Eerikinpoika Sorolainen. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran Toimituksia 39. Diss. Helsinki (Hämeenlinna 1937)*, s. 71—72; Simo Heininen, *Marcus Henrici Helsingius. Humanisti ja teologi varhaisortodoksian Suomessa. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran Toimituksia 92 (Helsinki 1974)*, s. 45—46.

todistuskirjeen, jossa vakuutetaan, että heitä vastaan mahdollisesti esitettävät syytökset ovat perättömiä.¹⁰¹

Toukokuun 28. päivänä olivat piispa Ericus Erici, tuomiorovasti, sittemmin Mariestadin superintendentti, *Petrus Henrici Melartopaeus*, Turun kirkkoherra *Gregorius Martini Teitt* ja koulumestari Marcus Henrici Helsingius koolla Tukholmassa. Heidän seurassaan oli vasta ulkomailta palannut ruotsalainen maisteri *Petrus Glandius*, jolla puolestaan oli mukanaan muistokirja, johon kyseiset teologit ovat merkinneet mietteensä. Muistokirjoituksia tarkastellessa kiinnittyy heti huomio niiden tavanomaisesta leikillisyydestä poikkeavaan raskasmietteisyyteen. Ericus Erici on valinnut muistolauseensa Psalmien kirjasta (92: 13—14). Samoin on tehnyt Teitt, joka kirjoittaa:

»En minä kuole, vaan elän
ja julistan Herran töitä.
Herra minua kyllä kuritti.
mutta kuolemalle hän ei minua antanut» (Ps. 118: 17—18)¹⁰²

Marcus Henrici Helsingius kirjoittaa lyhyesti:

»Hengestä eletään, muu on kuoleman omaa»¹⁰³

Kirjoitusten sävy selittyy kirjoitushetkellä vallinnutta tilannetta tarkasteltaessa. Valtiopetossyytökset oli käsitelty säätyjen edessä ja tuomiot langetettu vain muutamaa päivää aikaisemmin. Teloitusten oli määrä alkaa kahden päivän kuluttua. Turkulaiset pappismiehet olivat vältäneet heihin kohdistuneet epäilykset, sillä he kaikki palasivat takaisin virkojaan hoitamaan. Ericus Erici kuului kuitenkin edelleen Kaarlen epäsuosiossa olevien joukkoon, sillä jo seuraavana vuonna harkittiin hänen pidättämistään virasta ja vuonna 1611 hän oli kuninkaan epäsuosion vuoksi jälleen vangittuna.¹⁰⁴ Vaikka kirjoittajien omalta osalta huoli jo olikin purkautunut, ovat apeat mielialat ymmärrettäviä. Kuolemaan oli tuomittu suomalaisen aatelin johtomiehiä, jotka epäilemättä olivat kyseisille teologeille henkilökohtaisesti tuttuja.

Muistokirjoja käytettiin innokkaasti Ruotsin armeijan sotaleireissä. Monet aatelistet upseerit olivat epäilemättä tutustuneet niihin jo peregrii-

¹⁰¹ Johan E. Waaranen, *Handlingar upplysande Finlands historia under Karl IX:s tid II 1603—1608. Samling af urkunder rörande Finlands historia II (Helsingfors 1864), s. 202—206 n:o 383.*

¹⁰² »Non moriar, sed viuam, & opera Domini narrabo. Castigauit me Dominus, sed mortii non tradidit me.»

¹⁰³ »Vivitur ingenio, coetera mortis erunt.»

¹⁰⁴ Holmström 1937, s. 87—90.

naatioittensa aikana ja jatkoivat tavan harrastamista uudessa toveripiirissä. Upseerien lisäksi muistokirjamerkintöjä on säilynyt lähinnä sotilaspapeilta. Tavalliset sotilaat puolestaan tuntuvat piirtäneen pysyvimmat muistonsa miekkojensa kärjillä — muistokirjamerkintöjä heiltä ei ole säilynyt.

Kaarle IX:n käydessä 1600-luvun ensimmäisinä vuosina sotaa Baltiasa armeijan yhteydet emämaahan kulkivat Suomen etelärannikkoa pitkin. Tämän vuoksi on skotlantilaista sukua olleen aatelismiehen ja soturin Henry Francklinin upeasti koristellussa muistokirjassa säilynyt muutama varhainen Suomen maaperällä tehty merkintä. *Johannes Cablitz* on kirjoittanut Francklinin albumiin 20. 8. 1600. Merkintä on laadittu Porkkalassa («supra porkala mare Balticum Reualiam»). Samana päivänä on Porkkalassa kirjoittanut Francklinin albumiin myös Kirkkonummen kirkkoherra *Andreas Petri*. Muistokirjan haltija on ilmeisesti saapunut Turusta päin, sillä kolme päivää aikaisemmin on albumiin kirjoittanut Halikossa *Christian Philpusson*, Halikon kirkkoherran Philipus Theobaldin poika, sittemmin Turun hovioikeuden asessori. Syyskuun lopulla on albumiin kirjoittanut uusmaalainen *Martinus Matthiae Wargius*, sittemmin Tukholman suomalaisen seurakunnan kirkkoherra. Kirjoituspaikaksi on merkitty »in portu Hästöö».

*Kustaa Kaarlenpoika Horn*¹⁰⁵ kuului 1600-luvun alkupuoliskolla Ruotsi-Suomen armeijan maineikkaimpiin päälliköihin. Horn oli perehtynyt muistokirjakäytäntöön jo opiskeluaikanaan Wittenbergissä. Asuttuaan armeijan palvelukseen hän on lopettanut oman albuminsa pitämisen, mutta tuntuu auliisti antaneen muistojaan pyytäjien albumeihin. Ensimmäinen Kustaa Hornin armeijassa ollessa kirjoittama merkintä on tehty 15. marraskuuta 1623 Liivinmaalla Puolan sodan aikana *Bernhard Paludanuksen* muistoalbumiin. Seuraava merkintä on tehty saksalaisen *Andreas Klügelin* muistokirjaan Nürnbergissä tammikuun 21. päivänä v. 1632. Horn oli edennyt nopeasti sotilasarullaan ja oli tuolloin jo sotamarsalkka ja komensi ns. frankkilaista armeijaa. Hornin johtamat joukot olivat asettuneet talvileiriin Nürnbergin lähistölle, mikä soi upseereille mahdollisuuden seuraelämään. Toinen Kustaa Hornin 30-vuotisen sodan aikana tekemä merkintä ajoittuu vuoteen 1641. Kirjoitukseen ei ole merkitty tarkempaa päiväystä eikä tekopaikkaa. *Cornelis de Montigny de Glarges*'n albumiin kirjoittaessaan Horn oli jo seitsemättä vuotta sotavankeudessa, mihin hän oli joutunut Nördlingenin taistelussa. Sotavankeus ei liene koitunut Hornille ylen raskaaksi, sillä

¹⁰⁵ Kustaa Hornin muistokirjaa käsittelevän erikseen luvussa Suomalaiset muistokirjat.

kuuluisalle vangille suotiin hyvät mahdollisuudet seurusteluun ja opillisiin harrastuksiin.¹⁰⁶ Hornin albumeihin kirjoittamat merkinnät eivät kuitenkaan osoita suurta mielikuvitusta. Horn on merkinnyt kaikkiin näihin muistokirjoihin saman ranskankielisen mietelauseen:

»Kenet onni mennessään sysää kumoon,
sen se palatessaan usein nostaa ylös»¹⁰⁷

Suomalaiset sotilaspapit palvelivat Ruotsi-Suomen suurvaltakauden aikana laajalti oman maansa ulkopuolella. Suomalainen *Michael Caspari (Alstadius)*, sittemmin Tammelan kirkkoherra, on tehnyt merkinnän *Christoph Welhammerin* albumiin 30-vuotisen sodan aikana Nürnbergissä 11. 6. 1632. Toisen sotaleirissä tehdyn merkinnän on laatinut *Ericus Johannis Langh* 14. 1. 1635 *Georgius Langin* muistokirjaan.

Baltian ja Inkerinmaan seurakunnissa ja varuskunnissa palveli useita suomalaisia sotilaspappeja. Monet joukko-osastoista olivat suomalaisia, ja kielisukulaisuuden vuoksi arveltiin suomalaisten helpommin oppivan myös kansan kielen. Riikalainen *Thomas Ståhl*,¹⁰⁸ on 9. 9. 1682 kirjoittanut suomenkielisen merkinnän *Sigismund Hosmannin* muistokirjaan:

»Jumala ännen áchjat lujal, lykyn a[vai]-
met, Eij katen käten kainalos, Eijkä
wihaiian, wihaudes».

Allekirjoittajaksi on merkitty »Th. Stahl, C. Regi». Toisen käsialalla on nimen alle vielä kirjoitettu »Finnon.» — suomalainen. Lisäyksen merkitsijä on mahdollisesti ollut Hosmann itse, koska Ståhlin laatimaa tekopaikkamerkintää on myös täsmennetty. Ståhlin suhteista Suomeen tai mahdollisesta suomalaisesta syntyperästä ei kuitenkaan ole enempiä näyttöjä.

Muistokirjoja käytettiin mitä moninaisimmissa tilanteissa, mutta tavallisinta lienee kuitenkin ollut niiden käyttö matkojen aikana, olihan silloin erinomainen mahdollisuus tavata uusia tuttavita ja perehtyä uudenlaisiin oloihin. Muutamia mielenkiintoisia suomalaisten tekemiä merkintöjä on säilynyt Holstein-Gottorpin herttuan Fredrik III:n Venäjälle lähettämän retkikunnan jäsenten albumeissa. Retken tarkoituksena oli selvittää mahdollisuuksia solmia kaupallisia yhteyksiä Venäjälle

¹⁰⁶ K. R. Melander, Horn, Kustaa Kaarlenpoika. Kansallinen elämäkerrasto II (Porvoo 1929), s. 497.

¹⁰⁷ »Ceux qu'en passant fortune renverse, A son retour souvent elle redresse».

¹⁰⁸ Martin Ottow & Wilhelm Lenz, Die evangelischen Prediger Livlands bis 1918 (Köln & Wien 1977), n:o 1789a.

ja sen kautta itäisille maille asti. Retken valmistelut aloitettiin vuonna 1632. Lähetyskunnan sihteerinä toimineen *Adam Oleariuksen* matkakertomus antaa hyvän kuvan vuosina 1633—1635 ja 1635—1639 suoritetuista retkistä. Näistä jälkimmäinen ulottui Venäjän kautta aina Persiaan saakka. Oleariuksen matkakertomusta täydentävät neljän retkikunnan jäsenen pitämät muistokirjat. Nämä neljä olivat Olearius itse, venäjätulkki *Hans Arpenbeck*, tallimestari *Johan Albert von Mandelsloh* ja retkeläisten lääkärinä toiminut *Hartwig Gramann*.¹⁰⁹ Varhaisin suomalaisen tekemä merkintä on kirjoitettu Hans Arpenbeckin muistokirjaan Narvassa 12. 5. 1634. Sen tekijä on lyypekkiläistä sukua ollut, mutta sittemmin Viipuriin asettunut venäjätulkki *Henrik Piper*.¹¹⁰ Piper on osoittanut laajan kielitaitonsa tekemällä kirjoituksensa venäjäksi ja ranskaksi. Piper on ilmeisesti ollut pidempäänkin tekemisissä retkikunnan kanssa, sillä hän on kirjoittanut vielä Hartwig Gramannin ja Adam Oleariuksen albumeihin Moskovassa 1. 11. 1634. Oleariuksen muistokirjaan, ennen retkikunnan lähtöä paluumatkalle ensimmäiseltä retkeltään, tekemässään merkinnässä Piper on käyttänyt ranskan ja venäjän ohella myös suomea. Suomenkielinen kirjoitus on lyhyt mietelmä:

»Kuka jokahaisen miellä myötä tehdä taita»

Lyhyt lauselma ei vielä todista sitä taikka tätä Piperin suomenkielen taidosta, mutta osoittaa kuitenkin harrastusta uuden kotiseudun kieleen ja kulttuuriin. Nimensä jälkeen Piper onkin merkinnyt kansallisuudekseen »Finno» — suomalainen.

Henrik Piper ei ole ainoa Oleariuksen ja kumppaneitten tapaama henkilö, jonka merkinnät kuuluvat tämän tutkimuksen piiriin. Retkikunnan taival kulki Venäjälle Baltian ja Inkerinmaan suomalaisseutu-
jen kautta, joten he joutuivat tuon tuostakin tekemisiin Ruotsin itäisiin provinseihin lähettämien virkamiesten kanssa. Pähkinäsaaren suomalainen kirkkoherra *Ericus Johannis Albogius* on laatinut 1. 7. 1634 latinankielisen tervehdyksen Hans Arpenbeckille. Retkikunta on luonnollisesti tutustunut myös Pähkinälinnan varuskuntaa komentaneeseen skotlantilaiseen everstiin *Johan Kinnmundtiin*. Valtakunnan etäistä kolkkaa puolustamaan joutunut skottieversti on kirjoittanut sekä Oleariuksen että von Mandelsloh'n ja Arpenbeckin albumeihin lakonisen toteamuk-

¹⁰⁹ Dirk Erpenbeck, *Das Album des Revaler Bürgers Hans Arpenbeck*, *Dolmetscher der holsteinischen Gesandtschaft nach Persien*. *Ostdeutsche Familienkunde* 26. Jahrg. 1978, s. 131.

¹¹⁰ Piperistä ks. Kari Tarkiainen, *Venäjätulkit ja slavistiikan harrastus Ruotsin valtakunnassa vv. 1595—1661*. *Historiallinen Arkisto* 64 (Helsinki 1969), s. 83 n:o 40.

sen »Hoc fatum meum» — tämä on minun kohtaloni. Pähkinäsaareissa retkikunta on kohdannut myös Ruotsin Moskovan lähettilään (»Resident in der Moscow»), *Peter Krusebjörnin*. Siellä hän on kirjoittanut Oleariuksen ja Arpenbeckin muistokirjoihin tervehdyksensä. Krusebjörn oli toimipaikassaan Moskovassa vielä vuonna 1636, jolloin retkikunta saapui toisella matkallaan Venäjän keisarikunnan pääkaupunkiin. Tuolloin hän laati muistolauseen tallimestari von Mandelsloh'n albumiin. Moskovasta tapaamme myös Suomen sotaväen komentajan *Henrik Klaunpoika Flemingin*, joka vuonna 1634 oli suorittamassa diplomaattista tehtävää Ruotsin erikoislähettiläänä (»Legatus ad Magnum Ducem Muscoviae»). Syksyllä 1634 hän on kirjoittanut Arpenbeckin ja Oleariuksen muistoalumeihin.

Suomen maantieteellistä sijaintia Baltiasta Ruotsiin suuntautuvien meri- ja maayhteyksien varrella saamme kiittää eräistä muistakin muistokirjamerkinnöistä. Böömissä syntyneen *Georgius Franciscus Holykin* muistokirjan avulla voimme lähes päivän tarkkuudella seurata hänen matkaansa Baltiasta Suomen kautta Ruotsiin talvella 1687—88. Holyk oli syntynyt luterilaiseen perheeseen, mutta sai kasvatuksensa jesuiittojen pitämässä koulussa. Tämän seurauksena Georgius Holyk kääntyi katolisuuteen ja liittyi dominikaanien sääntökuntaan. Toimiessaan dominikaanisarnaajana hän ryhtyi kuitenkin salaa tutkimaan luterilaista teologiaa. Seurauksena oli päätös vuonna 1665 palata takaisin luterilaiseen oppiin. Ratkaisun tehtyään Holyk pakeni kiireimmän kaupalla Wittenbergiin, missä hän sitten toimi böömiläisten pakolaisten pappina. Holyk astui 1670-luvulla Ruotsin palvelukseen ja asettui vuonna 1677 asumaan pysyvästi Riiikaan.¹¹¹ Holyk keräsi jatkuvasti kirjoituksia muistoalbumiinsa, minkä vuoksi hänen elämänvaiheittensa hahmottaminen on varsin helppoa.

Georgius Holyk teki useita matkoja Ruotsiin. Ei ole tiedossa, minkä vuoksi hän lähti matkalle talvella 1687. Talvisten olosuhteiden vuoksi hänen oli kuitenkin suoritettava pitkä ja hankala maamatka Suomenlahden ympäri Inkerinmaan ja Suomen eteläisen rannikkoseudun kautta. Merkintöjen sarjan aloittaa sotilaspappina Narvassa ja Ivangorodissa toiminut suomalaissyntyinen *Johannes Johannis Forsenius*. Forseniuksen merkintä on päivätty Ivangorodissa 14. 10. 1687. Latinan ohella Forsenius on käyttänyt merkinnässään ruotsia ja suomea. Forsenius kirjoittaa:

¹¹¹ Ilmar Talve, *Georgius Franciscus Holyk. Ein Beitrag zur Geschichte der landwirtschaftlichen Literatur des Baltikums im 17. Jahrhundert. Commentationes Balticae II,5 (Bonn 1955), s. 6; Helk 1976b, s. 383.*

»Een rätt begrundat Christ, sitt hopp till bättre föör,
Då böriar glädiens lyst, när sorgen först bortdöör»

sekä saman ajatuksen suomeksi:

»Yx oikia Christijt mies, se toiwoiz parhain päin,
Cosk murhe lacaiz cocht, on sydäin ilo täyn».

Forseniuksen muistolause on sävyltään lohduttava. On vaikeaa päätellä, onko syynä Holykin kertomus värikkäistä vaiheistaan ja jatkuvas- ta pakollisesta maanpakolaisuudesta. Monissa Suomen puolella tehdyis- sä merkinnöissä on kuitenkin sama sävy ja niissä viitataan nimenomaan Holykin elämänvaiheisiin.

Pitkäksi aikaa ei Holyk ole jäänyt Ivangorodiin, sillä jo 26. päivänä samaa kuuta on muistokirjaan kirjoittanut toinen suomalainen, Nevan- linnan kirkkoherra *Jacobus Jacobi Lang*. Langin omakin suku oli Böö- min ja Määrin rajalta, Iglau (nyk. Jihlava) kaupungista. Hänen iso- isänsä kuului niihin protestantteihin, jotka 1600-luvun alussa pakenivat Määrin alueella levinnyttä väkivaltaista vastauskonpuhdistusta. Langin suku oli aluksi asettunut Ruotsiin, Gävlen kaupunkiin, mutta Jacobus Langin isä siirtyi vuonna 1650 Ouluun urkuriksi. Jacobus Jacobi Lang oli opiskellut Oulun koulussa ja Turun, Upsalan ja Oxfordin yliopistois- sa. Hän oli harrastanut erityisesti valtio-oppia ja orientalistiikkaa.¹¹² Jälkimmäinen harrastus näkyy myös Holykin muistokirjaan tehdystä merkinnästä, sillä Lang on kirjoittanut muistolauseen tavanomaisen latinan lisäksi myös heprean kielellä. Viittauksia yhtäläisyyksiin Holykin ja Langin elämäntaloiden välillä ei muistokirjoituksessa sen si- jaan ole.

Holyk on viipynyt Nevanlinnassa ainakin viikon päivät, sillä 1. 11. 1687 on *Johann Friedrich von Zweigbergk* kirjoittanut saksaksi hänen albumiinsa. Nevanlinnasta Holykin matka on jatkunut itäisen Suomen hallinnolliseen keskukseen Viipuriin. Holyk on jälleen ottanut yhteyttä kaupungin kirkonmiehiin, sillä muistoalbumiin ovat kirjoittaneet sekä piispa *Petrus Bång* että tuomiorovasti *Petrus Carstenius*. Petrus Bångin lyhyt kirjoitus on päivätty 9. 12. 1687. Sen yhteydessä on reunamerkin- tä, jonka Holyk on mahdollisesti tehnyt:

¹¹² Uppsala universitetsbiblioteket, X 240 Svensk biografi i portföljer, Lang; Johan Alfred Westerlund & Johan Axel Setterdahl, Linköpings stifts herdaminne I (Linköping 1915–1919), s. 82.

»Tämä kunnianarvoisa herra oli Viipurin piispa Suomessa. Vaatimaton, hurskas ja hyväntahtoinen mies»¹¹³

Petrus Carstenius on kirjoittanut Holykin albumiin joulukuun 13. päivänä. Holyk on kertonut Carsteniukselle elämänsä monista värikkäistä käänteistä, minkä vuoksi Carstenius on omistanut muistolauseensa »Kunnioitettavalle Herra Pakolaiselle mitä tehokkaimmaksi lohdutukseksi». Teholohdukkeena Carstenius on käyttänyt lausetta »Vihollisista viimeisenä kukistetaan kuolema» (1. Kor. 15:26).¹¹⁴

Holyk on ilmeisesti viipynyt Viipurissa yli joulun, sillä seuraavat päivät merkinnät ovat jo vuodelta 1688. Ensimmäinen kirjoittaja on Porvoon kirkkoherra *Johannes Erici Albogius*. Merkintä on päiväämätön, mutta ajoittuneet tammikuun alkupäiviin, sillä seuraava päiväys on Siipoon kirkkoherran *Andreas Strengin* laatima 12. 1. 1688. Albogiuksen merkinnän yhteydessä on vain lyhyt *symbolum* — »Jumala on minun apuni ja lohdutukseni».¹¹⁵ Andreas Streng ei ole ollut juurikaan monisanaisempi. Hän on käyttänyt muistolauseena Jeesuksen sanoja »En minä jätä teitä orvoiksi» (Joh. 14:8).¹¹⁶ Espoon kirkkoherra *Sveno Brenner* jatkaa edellisten kirjoittajien raamatullista kielenkäyttöä. Hän on kirjoittanut Georgius Holykin muistoalbumiin 17. 1. 1688 latinan-kielisen muistolauseen:

»Maailmassa teillä on ahdistus, mutta olkaa lohdutettuja, minä voitin maailman» (Joh. 16:33).¹¹⁷

Brennerin merkinnästä paljastuu, että pitkämatkainen vieras on jälleen kerran saanut kertoa pappilan isännälle elämänsä vaiheista. Espoon kirkkoherra kirjoittaa omistuksessaan:

»Kuuluisalle Herra Georgius Holykille, Jeesuksen Kristuksen vakaalle tunnustajalle. Sveno Brennerin ystävällinen käsi halusi keventää tämän kovaa kohtaloa ja samalla lisätä rohkeutta ja voimaa vainon kärsimyksen kestämisessä»

Holykin vierailut Etelä-Suomen pappiloissa ovat olleet lyhytaikaisia. Uskelan kirkkoherra *Abrahamus Christierni Agricola* on kirjoittanut Holykin muistoalbumiin tammikuun 27. päivänä ja Paimion pastori *Henricus Matthiae Florinus* kolmea päivää myöhemmin. Myös Flori-

¹¹³ »hic Reverendissimus Vir fuit Episcopus Wiburg. in Finlandia. Vir humilis, pius et benignus».

¹¹⁴ »Ultimus inimicus abolebitur mors».

¹¹⁵ »Deus auxilium et solatium meum».

¹¹⁶ »JESUS: Non relinquam vos orphanos».

¹¹⁷ »In mundo pressuram habebitis, sed confidite, Ego vici mundum».

nuksen omistuskirjoituksesta näkyy suomalaisten pappismiesten harvinaista vierasta kohtaan osoittama mielenkiinto. Florinus on laatinut kirjoituksensa »pelastavaan uskoon tunnustautumisen vuoksi maanpakoon joutuneelle arvoisalle Herra muistokirjanhaltijalle lohdutukseksi ja hyväntahtoisuuden merkiksi».

Paimiosta Holykin matka on jatkunut Turkuun. Siellä ovat muistokirjaan laatineet lyhyet merkinnät Turun hovioikeuden varapresidentti *Nicolaus (Nils) Tungal* 9. 2. 1688 ja hovioikeuden notaari *Johannes (Johan) Godhe* (aat. *Godenhjelm*) seuraavana päivänä. Holyk on viipynyt Turussa jonkin aikaa ja jatkanut sitten talvista matkantekoa yli jäisen Saaristomeren Ahvenanmaalle. Viimeisinä kirjoittajina Suomen puolella Pohjanlahtea ovat Kumlingen kirkkoherra *Nicolaus Grubb*, jonka merkintä on päivätty 15. 2. 1688, ja Sundin kirkkoherra *Laurentius Brynelis Kiellixtus*, joka on päivännyt merkintänsä 18. 2. 1688. Ahvenanmaalta Holyk on siirtynyt meren yli Ruotsin puolelle. Hänen matkansa Ivangorodista Inkerinmaan ja Etelä-Suomen rannikon kautta Ahvenanmaalle kesti siis talvisissa olosuhteissa yli neljä kuukautta.

Muistokirjat antavat monessa tapauksessa arvokasta lisätietoa niistä henkilösuhteista, jotka ovat olleet uusien henkisten ja opillisten vaikutteiden leviämiskanavia. Erään mielenkiintoisen esimerkin tällaisista yhteyksistä tarjoavat saksalaisen *Christoph Ernst Schultetuksen* muistokirjassa olevat kaksi Helsingissä tehtyä kirjoitusta. Schultetus oli pietisti, joka kuului Hallen yliopiston maineikkaan professorin August Hermann Francken läheiseen ystäväpiiriin. Päätettyään opintonsa Hallessa Schultetus matkusti Ruotsiin, missä hänen oli määrä astua pappisvirkaan. Pappisvihkimyksensä Schultetus sai Linköpingissä. Ruotsista hän jatkoi matkaansa kohti Suomea, sillä hänet oli määrätty toimimaan Viipurissa sotilaspappina hallelaisia vaikutteita saaneen eversti Johann Baptista Schomerin rykmentissä.¹¹⁸ Schultetus saapui Suomeen syksyllä 1707. Hän kuvaa matkaansa ja toimintansa alkuvaiheita Franckelle 3. 12. 1707 lähettämässään kirjeessä. Matkalla Ruotsista Schultetusta kuljettanut laiva oli joutunut haaksirikkoon Helsingin edustalla, jolloin osa matkustajista oli hukkunut. Pelastuneet matkustajat ja merimiehet oli kuljetettu Helsinkiin, mistä matka jatkui laivan vaihdon jälkeen kohti Viipuria.¹¹⁹

¹¹⁸ Erkki Kansanaho, Hallen pietismin vaikutus Suomen varhaisempaan herännäisyyteen. Suomalaisen Teologisen Kirjallisuusseuran Julkaisuja 46. Diss. (Helsinki 1947), s. 133.

¹¹⁹ Martti Ruuth, Pietismin liikehtimistä Viipurissa aikana ennen Isoa vihaa. Suomen uskonnollisten liikkeiden historiasta III. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran Toimiksia 12,3 (Helsinki 1938), s. 13—14; Kansanaho 1947, s. 133.

Haaksirikkoinen Schultetus oli lyhyen Helsingissä olonsa aikana ennäyttänyt tavata kaksi pietistiä, Helsingin koulun kollegan *Andreas Johannis Lusciniuksen* ja Turun yliopistossa teologiaa opiskelevan *Gottfried Gnospeliuksen*. Gnospeliuksen syntyperästä ja myöhemmistä vaiheista ei ole säilynyt tietoja, mutta Lagus arvelee hänen kuuluneen tämän nimiseen Narvassa vaikuttaneeseen porvarissukuun.¹²⁰ Turun yliopistoon Gnospelius on kirjoittautunut viimeistään vuonna 1695, mutta Schultetuksen muistoalbumissa olevassa merkinnässä hän vuonna 1707 yhä käyttää itsestään nimitystä *SS. Theol. Studiosus*.

Andreas Lusciniuksesta meillä on paremmat tiedot. Luscinius opiskeli Auran akatemiassa 1700-luvun alkuvuosina. Kesäkuun 23. päivänä v. 1705 hän puolusti Gabriel Jusleniuksen johdolla laadittua väitöskirjaa »Dissertatio metaphysica de distinctione». Luscinius väitteli *pro gradu* moraalin ja historian professorin Johan Munsterin johdolla touko-kuussa 1707. Disputaation aiheena oli »De poenitentia ethnicorum, secundum principia philosophiae proponens».¹²¹ Luscinius promovoitiin maisteriksi kesäkuussa 1707, minkä jälkeen hän palasi kotikaupunkiinsa Helsinkiin, missä hän sai paikan kaupungin koulun kollegana. Vielä samana vuonna Luscinius joutui Viipurin tuomiokapitulin edessä vastaamaan syytöksiin pietististen oppien kannattamisesta. Syytös oli seurausta siitä, että Luscinius oli kieltäytynyt ripittäytymästä ennen ehtooliselle menoa.¹²²

Pietistinen sävy on selvästi havaittavissa Gnospeliuksen ja Lusciniuksen Schultetuksen muistokirjaan tekemissä merkinnöissä, jotka kuitenkin ovat tuttavuuden lyhyiden vuoksi luonteeltaan varsin muodollisia. Gnospelius on kirjoittanut Schultetukselle muistoksi lyhyen-kreikankielisen lauseen, jossa näkyy pietistinen painotus:

»Kristus on lain täyttymys;
uskovalle kaikki on vanhurskauteen tähtäävää»¹²³

Dedikaatiossa Gnospelius toteaa laatineensa muistonsa »kiireisesti merkiksi vilpittömästä ja rehellisestä hurskaudesta».

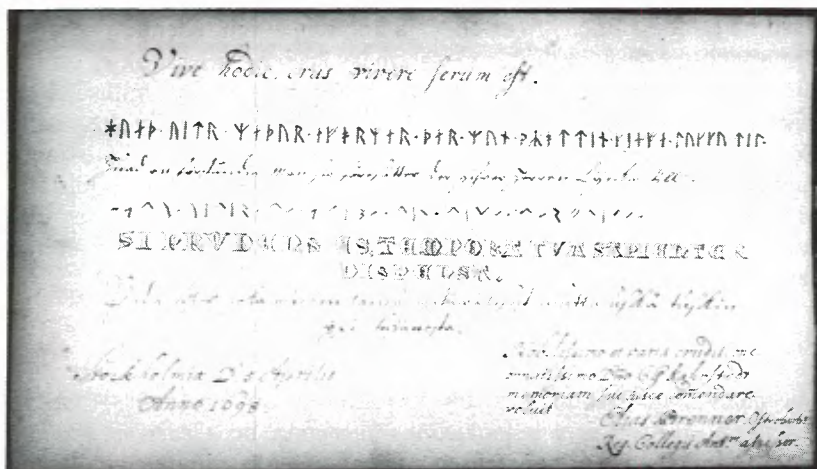
Luscinius on puolestaan muistanut hallelaista vierastaan latinankielisellä tervehdyksellä:

¹²⁰ Lagus 1891, s. 277.

¹²¹ Lagus 1891, s. 299; Vallinkoski 1962—1966, n:ot 1849 ja 2640.

¹²² Kansanaho 1947, s. 127—132. Lusciniuksen pietistiset näkemykset ovat kuitenkin olleet peräisin ilmeisesti jo Turun ajalta, sillä vuonna 1702 hänen mainitaan olleen Helsingissä epäiltyä pietistisestä opista. Pentti Lempiäinen, Piispan- ja rovastintarkastukset Suomessa ennen isoavihaa. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran Toimituksia 73 (Helsinki 1967), s. 209.

¹²³ »Τέλος τῶ νόμου ὁ Χριστός. εἰς δικαιοσύνην πάντα τῶ πιστεύοντι.»

Antikyiteettien harrastajana ja miniatyyrimaalarina tunnetun Elias Isaaci Brennerin saksalaisen Georg Christian Kahrstaatin muistokirjaan Tukholmassa v. 1698 laatima merkintä.

Kuva: Det Kongelige Bibliotek, København.

»Kristusta seuraamalla oppii nopeammin kuin lukemalla»¹²⁴

Omistuksessaan Luscinius kirjoittaa:

»Hän tulee kokemaan saman, kuin oppineisuudestaan ja hurskaudestaan kuuluisat miehet, sillä heihin on kuuluisa herra Maisteri Schultetus oikeutetusti laskettava. Hänelle toivotan täydestä sydäimestä onnellista kotimatkaa tämän maallisen vankilan kautta tai-vaalliseen kotimaahan»

Kulttuurihistoriallisesti mielenkiintoisia ovat myös suomalaisen muinaistutkijan ja miniatyyrimaalarin *Elias Brennerin* ja hänen vaimonsa *Sophia Elisabet Brennerin* laatimat useat muistokirjamerkinnät. Varhaisimmat kirjoitukset on laadittu toukokuussa 1686 *Johannes Fernaeuksen* albumiin. Elias Brenner on piirtänyt Tukholmassa päivätyn merkintänsä yhteyteen embleemin, jossa on *symbolum* »Tahtominen riittää».¹²⁵ Sophia Elisabet Brenner on puolestaan tehnyt merkintänsä italiaksi. Elias Brennerin laatimista muistokirjoituksista näkyvät sel-

¹²⁴ »Christum sequendo citius apprehendas quam legendo».

¹²⁵ »Voluisse sat est».

västi ne taidot, miniatyyrimaalaus ja antikviteettien tallentaminen, jotka jälkipolvet ovat tottuneet yhdistämään häneen. Kirjoitukset on laadittu tavanomaisten kielten lisäksi usein myös riimukirjaimilla. Kirjoitukset on kaiken lisäksi tehty erinomaisen taiteellisella käsialalla. Sophia Elisabet Brennerin saksalaisen Georg Christian Kahrstädtin muistokirjaan tekemän merkinnän yhteyteen Elias Brenner on piirtänyt vaimonsa miniatyyrimuotokuvan. Omaan merkintäänsä Kahrstädtin muistokirjassa Elias Brenner on liittänyt myös suomalaisen sananlaskun:

»Pidä idzes joka miehen kansa ystävälisestä,
mutta usko tuskin yxi tuhanesta».

Saman sananlaskun hän on kirjoittanut myös *Adam Andreaen* albumiin.¹²⁶ Kolmas suomenkielinen merkintä on *Georgius Wallinin* muistoalbumissa. Latinankielisen muistolauseen ja riimukirjaimilla tehdyn merkinnän jälkeen on lyhyt sananlasku:

»Opia ikä kaikki».

Kirjallisista lahjoistaan tunnettu Sophia Elisabeth Brenner on osoittanut laajan kielitaitonsa tehdessään muistolauseita ystävien muistokirjoihin. Tervehdykset on esitetty latinaksi, ranskaksi, hollanniksi, saksaksi ja ruotsiksi.

¹²⁶ Andreaen albumiin tehdyssä merkinnässä sana *yxi* on kirjoitettu muotoon *yhti*.

7. Suomalaiset muistokirjat

Suomalaisten tekemiä lukuisia muistokirjamerkintöjä tarkasteltaessa herää luonnollisesti kysymys, missä määrin suomalaiset ovat itse pitäneet muistokirjoja. Tarkan vastauksen antaminen on vaikeaa. Suomen kirjastoissa ja arkistoissa ei ole lainkaan suomalaisten omistamia muistoalbumia ajalta ennen isoavihaa. Ainoa vanhempi muistokirja on Porvoon lyseon kirjaston kokoelmissa. Se on kuulunut kuitenkin ruotsalaiselle miekkamestarille Andreas Sundille, joka on kerännyt siihen muistoja lähinnä Strassburgin yliopistosta 1660-luvulla. Kirjoittajien joukossa on monia ruotsalaisia aatelinuorukaisia, jotka ovat olleet Sundin ohjauksessa, mutta ei lainkaan suomalaisia. Ruotsissa on sitävastoin säilynyt muutama suomalaisten pitämä muistokirja. Nämä ovat *Henrik Kaarlenpoika Hornin* (merkintöjä vuosilta 1596—1605) muistoalbumi, *Anna Klauttytär Tottin* muistokirja (1602—1606), *Kustaa Kaarlenpoika Hornin* muistokirja (1610—1612) sekä Kustaa Hornin tyttären *Agneta Hornin* vuonna 1648 pitämä muistoalbumi. Tämän tutkimuksen ulkopuolelle jää helsinkiläisen kauppiaan Karl Jakob Dobbinin pitämä muistokirja, jossa on merkintöjä mm. Hallesta vuosilta 1732—1734.¹²⁷ Säilyneiden muistokirjojen vähäinen määrä ei kuitenkaan anna oikeaa kuvaa arvioitaessa muistokirjakäytännön levinneisyyttä Suomessa ja suomalaisten parissa ennen isoavihaa. On hyvin luultavaa, että suomalaiset opiskelijat ovat muiden tavoin hankkineet itselleen oman albuminsa pian sen jälkeen, kun ovat opintomatkailaan tutustuneet suurta suosiota saaneeseen käytäntöön. Tähän viittaavat sekä tavan nopea leviäminen Ruotsissa opiskelijain piiriin ulkopuolelle 1500-luvun lopulla että ne lukuisat ruotsalaisten opiskelijoiden albumit, joita on säilynyt Ruotsin pienemmissäkin kirjastoissa. Vaikka suomalaisten opiskelijoitten absoluuttinen määrä olikin ruotsalaisten määrää tuntuvasti pienempi, ei ainakaan muistokirjamerkintöjen määrän perusteella voi päätellä, että nämä olisivat olleet hitaampia omaksumaan uutta käytäntöä. Myös Turun akateemisen konsistorin pöytäkirjoissa olevat maininnat¹²⁸ antavat sen vaikutelman, että käytäntö oli jo vakiin-

¹²⁷ Uppsala universitetsbiblioteket, Barthelson 3716. Muistokirjana on käytetty saksalaisen pietistin Karl Heinrich Bogatzkyn teosta »Güldnes Schatz-Kästlein der Kinder Gottes» (Halle 1732). Åke Davidsson, Stamboken, poesialbumets och gästbokens föregångare. Ett urval ur Carolina Redivivas samlingar. Uppsala universitetsbiblioteks utställningskataloger. 9 (Uppsala 1981a), s. 31 n:o 23.

¹²⁸ Ks. aikaisemmin s. 32—33.

tunut kotimaiseenkin yliopistokulttuuriin. Luultavaa on, että muistokirja on kuulunut viimeistään 1600-luvulla useimpien ulkomaisissa yliopistoissa opiskelleitten maanmiestemme peregrinaatiovarustukseen, vaikka ne eivät sittemmin olekaan kestäneet ajan hampaan kulutusta. Vanhan muistokirjan arvoa ei ole useinkaan enää ymmärretty muutama vuosikymmenen kuluttua sen omistajan kuolemasta. Tätä osoittaa se, että monia muistokirjoja on myöhemmin käytetty tilikirjana tai sekalaisten muistiinpanojen tekemiseen. Selvää onkin, että muistoalbumilla on ollut suurin arvo sille henkilölle, jolle kirjoitukset on omistettu. *Philotheca* on vuosien jälkeen voinut palauttaa mieleen ne ystävät ja tilanteet, jotka muistoalbumin sivuille ovat ikuistetut.

Hyvän kuvan muistokirjan asemasta nuoren opintojaan aloittelevan aatellisnuorukaisen kirjastossa saamme tarkastellessamme sotamarski Åke Tottin pojan Klaus Tottin opiskeluaikanaan hankkimien kirjojen inventaariluetteloa.¹²⁹ Klaus Tott kirjoittautui Upsalan yliopistoon 10. 8. 1640.¹³⁰ Hänen informaattoreinaan toimivat opintojen alkuvaiheissa Henrik Fundelius ja tohtori Andreas Anthelius (aat. Solenblomma). Nämä vastasivat myös tarpeellisiksi katsomiensa kirjojen hankkimisesta suojatilleen. Ensimmäisenä opiskeluvuonna Tottille hankittiin laajalti peruskirjallisuutta; hartauskirjoja, antiikin klassikoita, aatellisnuorukaisille tarkoitettuja opasteoksia, kielten oppikirjoja ja karttoja. Aivan luettelon kärkipäässä on kuitenkin merkintä »In 8vo Stambook». Akateemiseen tapakulttuuriin perehtyneet informaattorit katsoivat, että muistokirja kuului yliopistossa opintojaan harjoittavan aatellisjunkkerin perushankintoihin.

Henrik Hornin *album amicorum* on varhaisin säilyneistä suomalaisista muistokirjoista. Hornin albumi on ollut ruotsalaisen Wilhelm Thamin perusteellisen tutkimuksen kohteena. Horn on hankkinut muistoalbumikseen oktaavokokokoisen pergamenttisidoksen, jonka kanta ovat koristaneet kullatut reunaornamentit. Kirjasta on myöhemmin revitty irti useita lehtiä, ilmeisesti innokkaiden autografinkeräilijöiden kokoelmia kartuttamaan. Tästä huolimatta albumissa on jäljellä muutamia taidokkaita maalauksia merkintöjä koristamassa. Osa muistokirjoituksesta on tehty Henrik Hornin ulkomaisten opintomatkojen aikana, mutta Horn on käyttänyt albumiaan myös kotimaassa.¹³¹ Varhaisimmat

¹²⁹ Kungliga biblioteket (Stockholm), U 365, En adelig studerande ynglings, välborne Her Claes Totts, bibliotek i Upsala under studietiden 1640—45. Inventarieförteckning.

¹³⁰ Andersson & Carlsson & Sandström I 1900—1911, s. 89.

¹³¹ Tham 1936, s. 3.

kirjoitukset on päivätty Helmstedtissä v. 1596. Niiden tekijöinä ovat Hornin ruotsalaiset opiskelutoverit Nicolaus Chesnecopherus ja Johannes Schroderus (Johan Skytte). Useimmat Helmstedtissä tehdyt merkinnät ovat Hornin saksalaisten opiskelutoverien laatimia.¹³² Vierailtuaan lyhyesti kotimaassa Henrik Horn palasi vuoden 1600 lopulla Saksaan jatkamaan opintojaan. Peregrinaation pääasiallisena kohteena oli tällä kertaa katolinen Kölnin yliopisto. Horn ei kuitenkaan ole kirjoittautunut yliopiston matrikkeliin, ja hänen seurustelunsaakin tuntuu muistokirjassa olevien kirjoitusten perusteella keskittyneen kaupungin protestanttisiin piireihin.¹³³

Henrik Horn palasi opintomatkaltaan Ruotsiin vuonna 1602. Kotimaassa hän jatkoi muistokirjan pitoa. Kirjan omistajan sukuperästä huolimatta albumissa on vain viisi suomalaisten tekemää tai Suomessa tehtyä merkintää. Narvan käskynhaltija, ruotsalainen *Samuel Nilsson (till Hessle)* on kirjoittanut Hornin muistokirjaan Viipurissa 12. 2. 1603.¹³⁴ Saksankielisen muistorunon lisäksi ruotsalainen soturi on merkinnyt muistokirjaan kirjainlyhenteen G.I.M.T.A.E. (Gott ist mein Trost auf Erden).¹³⁵ Vaikka kirjainlyhenteiden käyttö olikin varsin tavallista 1500-luvun lopulla ja 1600-luvun alussa, tuntuu Horn olleen niistä erityisen kiinnostunut. Lähes jokaisen muistokirjassa olevan merkinnän yhteyteen on kirjoitettu kirjainlyhenne, monissa kirjoituksissa on pelkkä lyhenne saanut toimittaa muistolauseen virkaa. *Magdalena Kaarlentytär Horn* on merkinnyt veljensä albumiin nimensä lisäksi vain kirjainlyhenteen M.H.S.K.A. ja Henrik Hornin serkku *Margareta Laurintytär Fleming* v. 1603 lyhenteen W.G.W.D.M.G. (Was Gott will das mir genügt).¹³⁶ Muista lähes 50:stä kirjainlyhenteestä voi mainita Södermanlannin herttuattaren Katarinan ja Mecklenburgin herttuattaren Margareta Elisabethin tekemät merkinnät. Ne on kirjoitettu hierarkian mukaisesti aivan Hornin muistoalbumin alkulehdille. Katarina on valinnut tunnuslauseekseen kirjaimet M.H.K.V.H. (Mein Hülfe kommt von Herrn)¹³⁷ ja Margareta Elisabeth kirjaimet G.W.M.E. (Gott weiss mein Ende),¹³⁸ jotka molemmat ovat muistokirjoissa yleisesti käytettyjä. Molemmat merkinnät on tehty vuonna 1603.

¹³² Tham 1936, s. 9—10.

¹³³ Tham 1936, s. 14—17.

¹³⁴ Tham 1936, s. 19—20.

¹³⁵ Ragotzky 1899, s. 403 n:o 107.

¹³⁶ Ragotzky 1899, s. 427. Ragotzky'n luettelossa ei ole täysin identtistä kirjainlyhennettä, mutta Flemingin lyhenteen tulkinta ei kuitenkaan ole ongelmallinen. Vrt. esim. numerot 28 ja 29.

¹³⁷ Ragotzky 1899, s. 418 n:o 39.

¹³⁸ Ragotzky 1899, s. 406 n:o 208.

*Henrik Kaarlenpoika Hornin vuosina 1596—1605 käyttämä muistokirja. Pergamenttikansiin sidotusta oktaavokokoisesta albumista on myöhemmin revitty irti useita sivuja.
Kuva: Riksarkivet, Stockholm.*

Muistokirjan perusteella voi päätellä, että Henrik Horn on harrastanut ahkerasti paitsi kirjainlyhenteiden keräilyä myös hovineitojen seurausta. Merkittävä osuus Hornin muistoalbumissa olevista kirjoituksista on Hornin ystäväpiiriin kuuluneiden aatelisneitosten tekemiä. Suomalaisista aatelisneitosista ovat Magdalena Hornin ja Margareta Flemingin lisäksi merkintänsä kirjoittaneet *Märtha Göranintytär Boije* ja *Birgitta Göranintytär Boije*.¹³⁹ Molemmat sisarukset ovat muistanee Henrik Hornia lyhyellä ruotsinkielisellä runolla. Märtha Boije kirjoittaa:

»Gudh migh styre och regre
och all min glädie i äran för mere».

Hyvinkasvatetun aatelisneidon tapaan myös Birgitta Boije on laatinut suomalaiselle aatelisjunkkerille hurskaan muistolauseen:

»Gudh ähr mildh och rick
han ähr mitt hop och tillijt».

Defektisyydestään huolimatta Henrik Hornin muistokirja sisältää varsin runsaasti merkintöjä. Thamin tutkimuksen jälkeenkin se voi antaa arvokkaita lisätietoja Hornin yhteyksistä ulkomaisen peregrinaation aikana sekä Hornin sosiaalisesta ympäristöstä Ruotsissa ja Suomessa.

Anna Klauttytär Tott on käyttänyt muistokirjanaan ruotsalaisen Petrus Johannis Gothuksen hartauskirjaa »Enchiridion. Summan aff våra Christeliga Religions Huffdustycker. Sammandragin utaff Gudz Ord och Heliga Scriff». Teos on painettu Tukholmassa vuonna 1596. Muistomerkintöjen tekemistä varten teoksen alkuun ja loppuun on sidottu muutamia tyhjiä lehtiä. Tilan vähäisyyden vuoksi on muistolauseita kirjoitettu myös kirjan etu- ja takakanteen. Merkintöjä on kaiken kaikkiaan 27 kappaletta.¹⁴⁰

Anna Tott oli 21-vuotias¹⁴¹ aloittaessaan muistoalbumin pidon. Hän on ilmeisesti tuolloin ollut hovineitona, sillä suurin osa merkinnöistä on kirjoitettu Kalmarissa vuosina 1602 ja 1603. Kirjoittajat ovat etupäässä ruotsalaisia ja suomalaisia aatelisia. Suomalaisia kirjoittajia ovat olleet Anna Tottin sisarpuoli *Ingeborg Tott*, *Herman Klauunpoika Fleming*, Henrik Kaarlenpoika Horn ja *Evert Kaarlenpoika Horn*. Merkinnät ovat tavallista lyhyempiä — ilmeisesti tilanahtaudesta johtuen. Ingeborg Tott on merkinnyt ainoastaan nimensä ja kirjoitusvuoden 1602.

¹³⁹ Birgitta Göranintytär Boijea ei mainita aatelisgeneologioissa. Kysymyksessä on kuitenkin epäilemättä Ramsayn (1909, s. 41) mainitseman Märtha Göranintyttären sisar.

¹⁴⁰ Muistokirjaa on lyhyesti luonnehtinut Davidsson 1981a, s. 22 n:o 6.

¹⁴¹ Elgenstierna VIII 1934, s. 340.

Herman Klaunpoika Flemingin merkinnässä ei ole lainkaan päiväystä, vaan ainoastaan sanat »Loÿal & Secret» — uskollinen ja luotettava. Muistokirjakäytäntöön omilla matkoillaan perehtynyt Henrik Horn on sen sijaan laatinut muistolauseet saksaksi ja ranskaksi, kuten myös Evert Horn kolmea vuotta myöhemmin vuonna 1606. Ruotsalaiset kirjoittajat ovat hekin kuuluneet valtakunnan mahtisukuihin, ja Anna Tott lienee tutustunut heihin hovissa ollessaan. Merkinnän ovat tehneet mm. Karl Gyllenstierna, Nils Turenpoika Bielke, Johan De la Gardie, Gustaf Stenbock sekä Axel ja Gabriel Oxenstierna.

Sotamarsalkka Kustaa Kaarlenpoika Hornin opiskeluaikanaan vuosina 1610—1612 käyttämä muistoalbumi on suomalaisista muistokirjoista parhaiten säilynyt. Se on poikittain sidottu ja kultauksilla koristeltu oktaavokokoinen pergamenttisivos. Teoksen alkulehdelle on kirjoitettu: »Gustaf Horns Minnes bok», mikä kuitenkin saattaa olla myöhempi lisäys. Albumiin on jälkikäteen merkitty vielä Hornin toisen puolison Sigrid Bielken ja muistokirjan myöhemmin omistaneen Klas Fredrik Hornin nimet. Muistokirjassa on 51 merkintää, jotka kaikki on kirjoitettu Saksassa. Valtaosa merkinnöistä on Hornin opiskelutoverien laati-
mia ja monia niistä koristaa taidokkaasti maalattu vaakuna. Koska vaakunat ovat tyyliltään samankaltaisia, arvelee F. U. Wrangel niiden olevan Hornin itsensä tekemiä.¹⁴² Yhtä hyvin voidaan kuitenkin olettaa, että Horn on yleisen käytännön mukaisesti palkannut osaavan taiteilijan koristamaan ystäviensä tekemiä merkintöjä. Enimmät muistokirjoitukset on päivätty Wittenbergissä, mutta muutamia on tehty vielä paluumatkalla Ruotsiin. Ensimmäinen päivätty kirjoitus on laadittu Wittenbergissä kesäkuussa 1610, jolloin Kustaa Horn oli opiskellut Academia Leucoreassa jo vuoden päivät.¹⁴³ Tämän jälkeen merkinnät jakaantuvat varsin tasaisesti seuraavien kahden vuoden ajalle. Horn on siis luultavasti hankkinut oman *philothecansa* keväällä 1610, tutustuttuaan muistokirjakäytäntöön opiskelukaupungissaan.

Muistokirjan avulla voidaan päätellä, että Wittenberg on ollut Kustaa Hornin peregrinaation pääasiallinen kohde. Kaikki merkinnät, lukuunottamatta muutamaa paluumatkalla tehtyä kirjoitusta, on laadittu Elben kaupungissa. Tämä osoittaa puutteellisiksi Ericus Gabrielis Empo-

¹⁴² F. U. Wrangel, *Äldre stamböcker. Svenska Autograf sällskapets tidskrift* 2 (Stockholm 1897), s. 98. Wrangel on kuvaillut artikkelissaan lyhyesti muutamia muistokirjoja. Hornin muistoalbumia hän käsittelee vain vajaalla sivulla.

¹⁴³ Kustaa Horn kirjoittautui Wittenbergiin 13. 10. 1609. Bernhard Weissenborn (bearb.), *Album Academiae Vitebergensis. Jüngere Reihe Teil. 1. (1602—1660). Geschichtsquellen der Provinz Sachsen und des Freistaates Anhalt. Neue Reihe, Band 14 (Magdeburg 1934), s. 90.*

ragriuksen Hornin ruumissaarnassa vuonna 1660 esittämät tiedot. Emporagrius kuvailee Hornin peregrinaatiota ja hänen sen aikana saavuttamaa suurta oppineisuutta. Esitellessään Hornin opintomatkan kohteita Emporagrius ei kuitenkaan edes mainitse Wittenbergiä.¹⁴⁴

Saksalaisten lisäksi Kustaa Hornin muistokirjassa on huomattavan monia tanskalaisten tekemiä merkintöjä. Ne osoittavat Hornin olleen läheisessä kanssakäymisessä heidän kanssaan. Georgius Hartuigus (Jørgen Hartvigsen til Kjaersgård) omistaa merkintänsä »kunnioitetulle ystävälle ja mieluisalle pöytätoverille». Entinen jesuiittaoppilas, sittemmin Thistedin kirkkoherra Tanskassa, Svederus Pauli Kittingius (Sveder Poulsen Kitting) kirjoittaa merkintänsä »ystävälleen ja suosijalleen».¹⁴⁵ Ystäväkseen ja pöytätoverikseen kutsuu Hornia myös Nicolaus Glostropius (Niels Simonsen Glostrup), josta sittemmin tuli Oslon piispa. Hornin tanskalaisia pöytä- ja asuintovereita olivat myös maisteri Andreas Canuti Alburgensis (Anders Knudsen), Olaus Vibergius (Oluf Christensen Kjedelsmed, sittemmin Viborgin kirkkoherra) ja Fridericus Qvistius (Frederik Quist, sittemmin Asminderødin kirkkoherra). Tanskalaisten lisäksi on Hornia kutsunut pöytätoverikseen, ystäväkseen ja suosijakseen myös wittenbergiläinen opiskelija Aegidius Hunnius, jota ei tule sekoittaa samannimiseen tunnettuun teologiin.

Wittenbergissä opiskeli samanaikaisesti Hornin kanssa monia ruotsalaisia ja suomalaisia.¹⁴⁶ Vain pari heistä on kuitenkin kirjoittanut Hornin albumiin. Wittenbergissä ovat merkinnän tehneet vain Strängnäsistä kotoisin ollut Nicolaus Andreae Granius ja toinen ruotsalainen *Laurentius Olai Wallius*. Tämä lahjakas närkeläinen talonpojan poika oli aloittanut akateemiset opintonsa Upsalan yliopistossa vuonna 1605. Wittenbergiin hän saapui elokuussa 1608 ja tuli maisteriksi vuonna 1614. Tämän jälkeen hän jatkoi vielä opintojaan Leipzigissa, Altdorfissa ja Tübingenissä, missä hänestä 2. 3. 1619 tuli teologian tohtori. Kotimaahan palattuaan Wallius toimi Strängnäsien katedraaliskoulun rehtorina, kuninkaallisena hovisaarnaajana ja Upsalan yliopiston ensimmäisenä teologian professorina (*professor primarius*). Vähän ennen kuolemaansa

¹⁴⁴ Ericus Gabrielis Emporagrius, Christelig Lijkpredikan... Uthi S. Jacobs kyrckia i Stockholm på thet Åhret Christi 1660 den 12 Augusti... Tä... Herr Gustaff Horn... wardt begrafwen (Stockholm s.a.), s. 72–74.

¹⁴⁵ Sveder Kitting toimi Wittenbergissä Palle ja Steen Rodsteen til Lerbaekin praeceptorina. Näistä viimeksi mainittu on kirjoittanut Hornin muistokirjaan 25. 8. 1610. Henkilötiedot tanskalaisista opiskelijoista on minulle toimittanut overarkivar, dr.phil. Vello Helk.

¹⁴⁶ Wittenbergissä opiskelleista ruotsalaisista ja suomalaisista ks. Callmer 1976, s. 55–65; Heininen & Nuorteva 1981, s. 104–107.

hänet nimitettiin Strängnäsin piispaksi.¹⁴⁷ Kustaa Hornin muistokirjaan Wallius on kirjoittanut 25. 1. 1611. Vain paria viikkoa aikaisemmin Kustaa Horn oli laatinut merkinnän Walliuksen muistoalbumiin. Suomalaisten tekemiä merkintöjä Hornin muistokirjassa ei ole.

Kustaa Horn ei ole kerännyt albumiinsa muistokirjoituksia yliopiston tunnetuilta opettajilta tai kohtaamiltaan merkkihenkilöiltä. Opiskelutoverien lisäksi hänen muistokirjaansa ovat kirjoittaneet ainoastaan Wittenbergin yliopiston lääketieteen professori, tohtori Tobias Tandler ja maisteri Nicolaus Hunnius, Eilenburgin kirkkoherra. Hunnius toimi myöhemmin professorina Wittenbergissä ja viimein Lyypekin superintendenttinä. Hän kuului myös ortodoksisen luterilaisuuden merkittävimpiin edustajiin Saksassa. Sekä Tandlerin että Hunniuksen merkinnät on kirjoitettu keväällä 1612. Tandlerin kirjoitus on viimeinen, joka on tehty Hornin muistokirjaan Wittenbergissä. Toukokuun 23. päivänä 1612 tehdyn muistokirjoituksen omistusosassa Tandler kirjoittaa:

»Sukunsa vanhuudesta, miehuudestaan ja oppineisuudestaan tunnetulle Herra Kustaa Hornille, suomalaiselle, entiselle rakkaalle asuinkumppanille ja verrattomalle ystävälleen hänen lähtiessään tämän kirjoittaa

Tob. Tandlerus, Lääketieteen Tohtori, Professori, Wittenbergissä 23 toukokuuta Kristuksen vuonna 1612»¹⁴⁸

Ulkomaisilla opintomatkoillaan monet opiskelijat, varsinkin varakaammat aatelisnuorukaiset, asettuivat usein asumaan jonkun yliopiston opettajan luokse. Monet professorit harjoittivatkin 1600-luvulla talossaan melkoista täysihoidolan pitoa. Onkin hyvin luultavaa, että Kustaa Horn on Wittenbergissä ollessaan asunut Tandlerin luona. Lukuisat tanskalaisten tekemät merkinnät selittyisivät näin sillä, että hekin ovat kuuluneet Tandlerin asukkeihin.¹⁴⁹ Lääketieteellisiä opintoja Horn ei varmastikaan ole harrastanut.

Wittenbergistä lähdettyään Kustaa Horn matkasi pohjoiseen, kohti Itämeren rannikkoa. Ensimmäinen merkintä Wittenbergistä lähdön jälkeen on päivätty Magdeburgissa 5. 6. 1612. Sen kirjoittajana on Linköpingistä kotoisin ollut Nicolaus Grubb, joka epäilemättä oli Hornille tuttu jo Wittenbergistä, minne hän oli saapunut vain hiukan ennen

¹⁴⁷ Callmer 1976, s. 57—58 n:o 292.

¹⁴⁸ »Antiqua g[ene]ris prosapia, virtute et eruditione nobilissimo Dn° Gustavo Horn, Finnoni, quondam convictori charissimo, amico singulari, abiturienti scrib. Tob. Tandlerus D. Med. P. P. Witebergae 23. Maij ao chri 1612».

¹⁴⁹ Termit *commensalis* ja *convictor* ovat asiallisesti samaa merkitseviä. Pöytätoveri ei ollut satunnainen kapakkatuttava, vaan henkilö, joka nautti saman pöydän (*mensa*) vieraanvaraisuutta, eli tässä tapauksessa oli asettunut Tandleruksen luo täysihoidonon.

Hornia.¹⁵⁰ Horn on palannut Ruotsiin Lyypekin kautta. Sinne hän on saapunut viimeistään heinäkuun lopulla, sillä 20. 7. 1612 on albumiin kirjoittanut Åke Eriksson Oxenstierna. Horn on oleskellut Lyypekissä ainakin syyskuuhun saakka. Ruotsalainen Nils Ribbing on kirjoittanut muistokirjaan 9. 9.1612. Viimeinen merkintä on kuitenkin Ture Axelssonin (af Göksholm, sukua Natt och Dag) laatima. Marraskuun 25. päivänä 1612 tehtyyn merkintään ei kuitenkaan ole kirjoitettu tekopaikkaa. Merkintä on yhtä hyvin voitu tehdä mannermaalla kuin Ruotsissakin, sillä Ture Axelsson kuului Kustaa Hornin opiskelutovereihin jo Wittenbergissä.¹⁵¹ Peregrinaationsa päätettyään Horn ei kuitenkaan ole jatkanut merkintöjen kokoamista muistoalbumiinsa.

Muistokirjakäytäntö oli Henning Wieslanderin mukaan muodissa kuningatar Kristiinan hovineitojen keskuudessa keväällä 1648.¹⁵² Tältä vuodelta alkaakin kolme muistoalbumia, jotka ovat kuuluneet kuningattaren hovineidoille. Niin Wieslanderin kuvailemassa *Agneta Gyllenstiernan* muistokirjassa kuin *Kristina Possen* albumissakin on useita suomalaisten laatimia merkintöjä. Hovissa tehdyt merkinnät poikkeavat selvästi akateemisesta muistokirjakäytännöstä. Muistolauseet on yleensä kirjoitettu moderneilla kielillä ja merkinnät ovat tavallisesti vähemmän muodollisia kuin yliopistoissa tehdyt. Wieslander antaa hyvän esimerkin siitä, kuinka vaarallista on lähteä tulkitsemaan liian syvällisesti hovineitojen albumeja. Gyllenstiernan muistokirjassa on merkintä, joka päättyy omistukseen:

»Mademoisel Vostre intim serviteur
Retsirhc Nroh»

Vanhemmassa tutkimuksessa oli ounasteltu salaperäisen nimen taakse kätkeytyneen henkilön olleen esimerkki hoviin tunkeutuneesta katolisesta hapatuksesta. Wieslander osoittaa, ettei näin kuitenkaan ole laita. Kirjoittaja olikin hovin suomalaissukuinen hulivili *Christer (Krister) Horn*, joka oli merkinnyt nimensä albumiin nurinpäin kirjoitettuna.¹⁵³ Katolisella hapatuksella tai uskontoon liittyvillä kysymyksillä hänen ei juuri tiedetä päätään vaivanneen.

Kolmas kuningatar Kristiinan hovissa vuonna 1648 aloitettu albumi on kuulunut sotamarsalkka Kustaa Hornin tyttarelle, *Agneta Hornille*. Muistokirja on oktaavokokoinen ja se on sidottu poikittain tukeviin

¹⁵⁰ Callmer 1976, s. 62 n:o 320.

¹⁵¹ Callmer 1976, s. 64 n:o 332.

¹⁵² Henning Wieslander, *Kuriosa från Kavlås II Agneta Gyllenstiernas stambok*. Västgötalitteratur 1971 1/2, s. 14.

¹⁵³ Wieslander 1971, s. 18—19.

pergamenttikansiin. Kirjan alkulehdellä on merkintä »Agneta Horns album» sekä myöhempi lisäys »gift Cruus». Muistoalbumiin on tehty vain seitsemän merkintää, jotka kaikki on laadittu touko- ja kesäkuussa v. 1648. Ilmeistä on, että Agneta Horn on hankkinut muistokirjan keväällä 1648 vain sen vuoksi, että se tuolloin oli muodissa ja sellaisen pito kuului asiaan. Henkilökohtaisen elämäntilanteensa vuoksi Agneta Horn ei kuitenkaan ole tuntenut suurempaa mielenkiintoa muistokirjaseurusteluun.

Agneta Hornin elämän täyttivät keväällä 1648 avioliittokaavailut. Suku toivoi neidon avioituvan ruotsalaisen Erik Sparren kanssa. Agneta itse vastusti kuitenkin jyrkästi kaavailtua liittoa. Hän oli palavasti rakastunut suomalaiseen soturiin, Lauri Jesperinpoika Kruusiin. Tunnetussa omaelämäkerrassaan ¹⁵⁴ Agneta kuvaa kamppailua, joka hänen täytyi käydä saadakseen rakastamansa miehen. Päiväkirjanomaisesti laaditun autobiografian alku kuvaa etupäässä neidon ponnisteluja Sparren nolaamiseksi ja Kruusin asemien parantamiseksi. Helmikuun 20. päivänä 1648 Agneta Horn oli salaa kihlautunut Lauri Kruusin kanssa.¹⁵⁵ Tässä tilanteessa oli sukukin viimein valmis hyväksymään aiotun liiton. Avioliitto solmittiin 21. 6. 1648, minkä jälkeen Agneta hyvästeli kuningattaren ja seurasi puolisoaan Saksaan.¹⁵⁶ Muistokirjaa Agneta Horn on siis käyttänyt vain lyhyenä aikana juuri ennen häitään ja lähtöään hovista. Muistokirjaan tehdyt merkinnät ovat näin ollen samalla -hyvästelyjä siellä tavatuille ystäville. Viimeinen kirjoitus on pfalzkreivitär Maria Euphrosynen tekemä, ja se on päivätty kesäkuun 20. päivänä, siis vain päivää ennen Agneta Hornin ja Lauri Kruusin häitä.

Agneta Hornin, samoin kuin Agneta Gyllenstiernan ja Kristina Possen, muistokirjan ensimmäinen merkintä on kuningatar Kristiinan tekemä. Kristiina kirjoittaa:

»Mitt kall är herrens och mitt ämbete
hörer minom Gudh till».

Vergiliusta lainaten hän vielä kirjoittaa:

»Säästää nöyrät ja kukistaa ylimieliset»¹⁵⁷

¹⁵⁴ Agneta Horn, *Beskrivning över min vandringstid*. Utgiven med inledning och kommentar av Gösta Holm. Nordiska texter och undersökningar 19 (Uppsala 1959).

¹⁵⁵ Horn 1959, s. 77.

¹⁵⁶ Horn 1959, s. 83—85, 88

¹⁵⁷ »Parcere subiectis et debellare superbos». (Vergilius, *Aeneis* VI, 583).

Met Ant in formen och mitt iakt
över mina guld
Parasol ^{guld} et Parasol ut
Kristina

Kuningatar Kristinan merkintä Agneta Hornin v. 1648 pitämässä muistokirjassa.
Kuva: Kungliga Biblioteket, Stockholm.

Merkinnöistä päätellen Agneta Horn on liikkunut paljon yhdessä Kristina Possen kanssa. Molemmat ovat samana päivänä saaneet merkinnät Maria Euphrosyneltä, Beata De la Gardielta ja Magnus Gabriel De la Gardielta. Kaikki Agneta Hornin muistokirjassa olevat merkinnät on kirjoitettu Tukholmassa. Kirjoittajien joukossa ei ole suomalaisia. Muistokirjan myöhempanä kohtalona on ollut palvella muistiinpanojen tekemisessä — kohtalo, joka on tullut monien muistoalbumien osaksi.

Liite I.

Suomalaiset ja suomalaisia merkintöjä sisältävät muistokirjat

1. ANDREAE, ADAM
EKA, Tartu.
Elias Isaaci Brenner, Sophia Elisabet Brenner.
Helk 1976b, s. 271—272.
2. ANDREAS CANUTI
KB, Stockholm. I.e. 2.
Thomas Thomae Florinus.
3. ARPENBECK, HANS
ETAR, Tallinn. Fond 114, nr. 1, S/ü 7a.
Ericus Johannis Albogius, Henrik Klaunpoika Fleming, Kustaa Kaarlenpoika Horn, Johann Kinnmundt, Henrik Piper, Peter Petersson Krusebjörn.
Erpenbeck 1978; Vello Helk, Album amicorum. Reisiaalbumitest ja nende ees-
tikeelsetest sissekannetest. Tulimuld 24 (Lund 1973), s. 143—145; Helk 1976b,
s. 269.
4. BENZ, WOLFGANG
BL, London. Eg. 1341.
Johannes Salenius, Erik Henrikinpoika Teet.
5. BENZELIUS, ERIK nuorempi
SLB, Linköping. B 59.
Elias Isaaci Brenner, Sophia Elisabet Brenner.
Nils Gobom, Eric Benzelius d.y:s Itineris Eruditi Album i Linköpings stifts-
bibliotek. Bok- och bibliotekshistoriska studier tillägnade Isak Collijn på hans
50-årsdag (Uppsala 1925); Davidsson 1969, s. 29—31.
6. BERLING, MARTIN von
RA, Stockholm. Skoklostersaml. E 9083.
Isak Henrik Creutz, Juhana Lorenzinpoika Creutz, Kustaa Lorenzinpoika Creutz.
7. BURE, NICOLAUS (NILS)
SLB, Linköping. B 69.
Gabriel Jönsinpoika Kurck.
Davidsson 1969, 27—28.

8. CALHARD, JOHANN MELCHIOR
BL, London. Eg. 1328.
Elias Sauvomannus.
9. CHEVALIER, NICOLAUS
KB, Haag. Ms. 169 B 8.
Maunu Laurinpoika Fleming.
10. DOCEMIUS, JOH. MEINHARD*
Museum für Hamburgische Geschichte. Gen. VIII 5000.
Klaus Åkenpoika Tott.
11. ENANDER, SAMUEL
KB, Stockholm. I.e. 21.
Ernst Johan Creutz, Lorenz Erengislenpoika Creutz, Axel Sigvardinpoika Kruse, Erik Sigvardinpoika Kruse.
12. FALK, ERIK
Umeå lärov. bibl.
Kaarina Maununtytär.
13. FALSTER, JACOBUS
StB, Trier. Ms. 1944/1506, 8°.
Josephus Magni Jussoila, Ericus Eri (Sorolainen) nuorempi.
Helk 1966b.
14. FERNAEUS, JOHANNES
UB, Uppsala. Y 50.
Elias Isaaci Brenner, Sophia Elisabet Brenner.
Davidsson 1981a, s. 29 n:o 18; Åke Davidsson, Einige Stammbücher in schwedischen Sammlungen. Stammbücher als kulturhistorische Quellen. Hrsg. von Jörg-Ulrich Fechner. Wolfenbütteler Forschungen 11 (München 1981b), s. 80—81.
15. FINCKE, JAKOB
KB, København. GKS 3650, 8°.
Åke Henrikinpoika Tott.
Vello Helk, Stambøger fra den første halvdel af 1600-tallet i det kongelige Bibliotek. Fund og forskning i Det Kongelige Biblioteks samlinger 22, 1975—1976, s. 74 n:o 31; Vello Helk, Nürnberger und Altdorfer Stammbücher und Stammbuchblätter in der Königlichen Bibliothek zu Kopenhagen. Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Stadt Nürnberg. 63. Band (Nürnberg 1976), s. 221 n:o 10.
16. FORTELIUS, ISRAEL OLAI
KB, Stockholm. I.f. 15.
Nils Göraninpoika Boije, Georgius Laurentii.
17. FORTHELIUS, JOHANNES CANUTI
KB, Stockholm. I.f. 16.
Johannes Philippi Fabricius, Samuel Andreae Savonius.

18. FRANCKLIN (FRANKELIN), HENRY
 UB, Uppsala. Y 52.
 Andreas Petri, Johannes Cablitz, Arvid Henrikinpoika Horn,
 Christian Philpusson, Åke Klaunpoika Tott, Martinus Matthiae
 Wargius.
 Helk 1976b, s. 378; Davidsson 1981a, s. 22 n:o 5.
19. FRISIUS, ANDREAS WILHELM
 StA, Wolfenbüttel. Hs. VI. G. 13 n:r 20.
 Michael Olai Wexionius-Gyldenstolpe.
20. GAMMERSFELDER, SIGMUND
 BL, London. Eg. 1295.
 Ernst Johan Creutz.
21. GANGIUS, PETRUS
 SLB, Linköping. B 78.
 Davidsson 1969, s. 28—29.
22. GLANDIUS, PETRUS HIERONYMI
 UB, Lund.
 Marcus Henrici Helsingius, Henrik Kaarlenpoika Horn, Petrus
 Henrici Melartopaeus, Johannes Svenonis Raumannus, Ericus
 Eri (Sorolainen) vanhempi, Gregorius Martini Teitt.
 Davidsson 1968, s. 42—44.
23. GOTTBERG, JACOB
 KB, Stockholm. I.g. 7.
 Lauri Matinpöika Carpelan, Henrik Kaarlenpoika Horn.
 O. Wieselgren, Jacob Gottbergs stambok. Ett resealbum från Karl IX:s tid.
 Svensk Tidskrift 1930; Helk 1976b, s. 378.
24. GRAMANN, HARTWIG
 LeB, Moskva. Rukopisej.
 Henrik Piper.
 J. N. Ščapov, Zapiski Otdela Rukopisej 17, 1955, s. 84—98; Helk 1976b,
 s. 380.
25. GYLLENSTIERNA, AGNETA
 Kavlås gård (Ruotsi).
 Erik Henrikinpoika Fleming, Göran Klaunpoika Fleming, Bengt
 Klaunpoika Horn, Henrik Kaarlenpoika Horn (af Marienberg),
 Krister Klaunpoika Horn, Knut Jönsinpoika Kurck.
 Wieslander 1971, s. 13—45.
26. HAGELGANS, TOBIAS
 LB, Stuttgart. God. hist. 8°, 224.
 Göran Henrikinpoika Horn.
27. HAUGWITZ, CHRISTOPH von
 UB, Heidelberg. Pal. Germ. 621.
 Hannu Klaunpoika Tott.

28. **HELSINGIUS, PETRUS PETRI**
 KB, Stockholm. I.h. 15.
 Matthias Marci (Molitaeus), Christianus Bartholli Ruuth, Ericus
 Eri (Sorolainen) vanhempi, Åke Klaunpoika Tott.
 Wieselgren 1934.
29. **HOCH (ALTO), HANS (GIOVANNI)**
 BA, Vaticana. Chig. G. IV. 111—112.
 Göran Klaunpoika Fleming, Lauri, Klaunpoika Fleming, Lauri
 Jesperinpoika Kruus.
 Krieg 1953; Christian Callmer, Svenska studenter i Rom på 1600-talet. En stu-
 die i Giovanni Altos stambok. Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen
 3/1982.
30. **HOLCK, CHRISTEN**
 Holckenhavn (Tanska).
 Jaakko Klaunpoika Horn.
 A. Thiset, Christen Holcks stambog. Personalhistorisk Tidsskrift 5 rk. II,
 1905.
31. **HOLYK, GEORGIUS FRANCISCUS**
 StuUB, Hamburg. Scrin. 70, 222a.
 Abrahamus Christierni Agricola, Johannes Eri Albogius, Sveno
 Brenner, Petrus Eri Bång, Petrus Henrici Carstenius, Henricus
 Matthiae Florinus, Johannes Forstenius, Juhana Hannunpoika
 Godhe (Godenhjelm), Nicolaus Grubb, Bengt Klaunpoika Horn,
 Laurentius Brynelis Kiellixtus, Jacobus Jacobi Lang, Andreas
 Jonae Streng, Nils Tungel, Johannes Fridericus Zweigbergk.
 Helk 1976b, s. 383. Holykistä ks. Talve 1955.
32. **HORN, AGNETA**
 KB, Stockholm. I.h. 33.
33. **HORN, GUSTAF (KUSTAA)**
 KB, Stockholm. I.h. 44.
 Wrangel 1897.
34. **HORN, HENRIK (KAARLENPOIKA)**
 RA, Stockholm. Skoklostersaml. E 9080.
 Birgitta Göranintytär Boije, Märtha Göranintytär Boije, Margare-
 ta Laurintytär Fleming, Magdalena Kaarlentytär Horn, Samuel
 Nilsson (till Hessle).
 Tham 1936.
35. **HORST, ROTGER** zur
 BL, London. Eg. 1254.
 Erik Henrikinpoika Tott.
 Helk 1976b, s. 268—269.

36. HOSMANN, SIGISMUND
 KB, København. NKS 378^d, 8°. Thomas Ståhl.
 Vello Helk, *Stambøger fra tiden 1650—1750 i Det kongelige Bibliotek. Fund og Forskning i Det Kongelige Biblioteks samlinger* 23, 1977—78, s. 50, 63 n:o 34.
37. HOTTINGER, JOHANNES HEINRICI
 ZB, Zürich. Ms. D 207 ac.
 Erik Henrikinpoika Fleming, Herman Klaunpoika Fleming, Lauri Klaunpoika Fleming.
 Herold-Zollikofer 1939, s. 17 n:o 24.
38. HUMBLE, GUSTAF ADOLF
 KB, Stockholm. I.h. 35.
 Samuel Henrici Florinus.
39. IMBOTTI, BERNHARD
 HAB, Wolfenbüttel. Cod. Guelf. Extrav. 210.1.
 Kustaa Kristerinpoika Horn.
40. JORDAN, JACOB
 UB, Erlangen. Ms. 2444.
 Matthias Marci (Molitaeus).
41. KAHRSTÄDT, GEORG CHRISTIAN
 KB, København. NKS 411, 8°. Elias Isaaci Brenner, Sophia Elisabet Brenner, Sophie Eliae Brenner.
 Helk 1978, s. 50—52, 63 n:o 39.
42. KLÜGEL, ANDREAS
 StA, Darmstadt.
 Kustaa Kaarlenpoika Horn.
43. LANG, GEORGIUS
 BL, London. Eg. 1292.
 Ericus Johannis Langh.
44. LATOMUS, JONAS
 UB, Lund.
 Ericus Eriki (Sorolainen) vanhempi.
 Davidsson 1968, s. 41—42.
45. LAURELIUS, OLAUS
 RA, Stockholm. Skoklostersaml. E 9075.
 Olaus Eriki Elimaesus, Johannes Svenonis Raumannus.
46. LILLIE AF ASPENÄS
 UB, Uppsala. Y 82.
 Zacharias Aminoff, Anna Katariina Fleming.
 Otto Walde, *Släktanteckningar ur en gammal stambok. Personhistorisk tidskrift* 42, 1943; Davidsson 1981a, s. 20 n:o 2.

47. LILONIUS, ANDREAS ERICI
 UB, Göteborg.
 Nicolaus Arvid Lietzen, Nicolaus Laurentii Nycopensis, Isaacus Birgeri Rothovius, Abrahamus Georgii Thauvonius.
 S. Aberstén, En utlandssvensk stambok från 1600-talet i Göteborgs stadsbibliotek. Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen 13, 1926; G. Hellström, Andreas Lilonius. En Upplandsstudent vid Academia Gustaviana i Dorpat. Svio-Estonica 1936; Davidsson 1971, s. 22—24; Helk 1976b, s. 381.
48. LINNERIUS, JONAS PETRI
 Olivehult, Kristberg (Ruotsi).
 Klaus Kaarlenpoika Horn, Johannes Svenonis Raumannus.
49. LITHMANN, CAROLUS
 UB, Uppsala. Y 83.
 Erik Sigvardinpoika Kruse.
50. LIXANDER, OLAUS
 UB, Uppsala. Y 84
 Nicolaus Magni Carelius.
51. LUCK, JOHANN JACOB
 BStB, München. Cgm. 3282.
 Lauri Jesperinpoika Kruus.
52. MANDELSLOH, JOHAN ALBERT von
 Schiller-Nationalmuseum, Marbach.
 Johann Kinnmundt.
 Helk 1976b, s. 380. Mandelslohistia ks. M. Refslund-Klemann (Hrsg.), Johan Albrecht von Mandelslo: Journal und Observation (1637—1640). (Kopenhagen 1942).
53. de MONTIGNY de GLARGES, CORNELIS
 KB, Haag. Ms. 75 J 48.
 Kustaa Kaarlenpoika Horn.
 Bots 1975.
54. MUFFEL, HIERONYMUS
 GNM, Nürnberg. Hs. 83944.
 Juhana Lorenzinpoika Creutz, Kustaa Lorenzinpoika Creutz.
55. MÜLLER, JOHANNES
 Museum für Kunsthistoria, Frankfurt a.M. L.st.167.
 Jacobus Laurentii Lepus.
56. NEZELIUS, OLAUS
 RA, Stockholm. Skoklostersaml. E 9082.
 Juhana Lorenzinpoika Creutz, Kustaa Lorenzinpoika Creutz.

57. NICOLAUS OLAI
BL, London. Eg. 1234.
Johannes Svenonis Raumannus.
Hans Sallander, *Nicolaus Olai Scarensis och hans stambok från åren 1604—1628*. Kungl. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Uppsala. Årsbok 1965—1966 (Uppsala 1967); Nicson 1970, s. 12—13.
58. NORTMAN, ANDREAS MAGNI
SLB, Linköping. B 99.
Göran Klaunpoika Fleming, Henrik Henrikinpoika Fleming,
Gabriel Jönsinpoika Kurck.
Davidsson 1969, s. 24—26.
59. NOVIOMAGUS, CHRISTIAN POULSEN
UB, Lund.
Lauri Matinpoika Carpelan, Mikael Matinpoika Carpelan.
Davidsson 1968, s. 39—41.
60. NYMAN, JOHANNES
KB, Stockholm. I.n. 11.
Gabriel Jönsinpoika Kurck.
61. NAESTVED, HANS POULSEN
Alborg Katedralskoles Bibliotek.
Axel Sigvardinpoika Kruse, Erik Sigvardinpoika Kruse.
Bjørn Kornerup, Hr. Hans Poulsen Naestveds Stambog (1630—1664). Kirkehistoriske Samlinger, 7. rk. II, 1954—56.
62. ÖBERHAUPT, HANS HEINRICH
KB, Haag. Ms. 71 H 22.
Kustaa Kristerinpoika Horn.
63. OLEARIUS, ADAM
Yksityisom. Kopio RA, København.
Henrik Klaunpoika Fleming, Johann Kinnmundt, Peter Petersson
Krusebjörn, Henrik Piper.
A. Schiefner, *Über das Stammbuch von Adam Olearius. Das Inland (Dorpat 1851)*; Helk 1976b, s. 379—380.
64. OLNHAUSEN, GEORG von
UB, Heidelberg. Hs. 1336.
Kustaa Kristerinpoika Horn.
65. OXENSTIERNA, AXEL
SLB, Strängnäs.
Nicolaus Magni Carelius, Olaus Erics Elimaeus, Johannes Philippi
Fabricius, Johannes Svenonis Raumannus, Joachimus Matthiae
Stutaeus.
Fehr 1925, s. 5—31.

66. **PAKEBUSCH, GEORG**
 KB, København. Thott 448, 8°.
 Krister Klaunpoika Horn.
 Helk 1974, s. 29, 41 n:o 49; Helk 1976b, s. 377.
67. **PALUDANUS, BERNHARD**
 KB, Haag. Ms. 133 M 63.
 Kustaa Kaarlenpoika Horn.
68. **POSSE, KRISTINA**
 Sackiska biblioteket, Bergshammar (Ruotsi).
 Per Hermaninpoika Fleming, Agneta Kustaantytär Horn, Katariina
 Klauntytär Horn, Sigrid Klauntytär Horn, Kristiina Jönsintytär
 Kurck.
 Wrangel 1897, s. 98—99.
69. **PREUSSIUS, GEORGIUS**
 StB, Königsberg. S. 27, 2° 1639 ff.
 Kustaa Kaarlenpoika Horn.
 L. Arbusow, Ueber einige Stammbücher in der Stadtbibliothek zu Königs-
 berg. Jahrbuch für Genealogie, Heraldik und Sphragistik 1895 (Mitaun 1896),
 s. 161.
70. **QUENSLOVIUS, LAURENTIUS**
 BN, Warszawa.
 Klaus Hermaninpoika Fleming.
 Helk 1973.
71. **ROSENHANE, JOHAN GÖRANSSON**
 RA, Stockholm. Nynäsarkivet.
 Nicolaus Magni Carelius, Lauri Matinpoika Carpelan, Mikael
 Matinpoika Carpelan, Johannes Philippi Fabricius, Marcus Hen-
 rici Helsingius, Kaarle Laurinpoika Kröpelin, Svante Hannun-
 poika Lilienrod (Brinkala sukua), Johannes Svenonis Raumannus,
 Pietari Hannunpoika Ruuth, Ivar Bertilinpoika Tott.
 Upmark 1897; K. G. Leinberg, Om finske mäns studiöresor i äldre tid. Histori-
 allinen Arkisto 15 (Helsinki 1898); B. Broomé, Kring Johan Jöranssons (Ro-
 senhane) stambok. Personhistorisk tidskrift Årg. 48, 1950 (Stockholm
 1950—1951).
72. **RÖHRSCHEIDT, JOHANN HIERONYMUS**
 Kadonnut. Säilytettiin I maailmansotaan saakka Mitaun mu-
 seossa.
 Jaakko Klaunpoika Horn, Henrik Klaunpoika Tott.
 Bluhm 1874; Helk 1976b, s. 378.
73. **SALTZMANN, JOHANN GOTTFRIED**
 StB, Nürnberg. Nor. H. 1624.
 Johannes Simonis Tolpo.

74. SCHRÖER, GOTTFRIED von
 UB, Uppsala. Y 131
 Johannes Jonae Tornaesus.
 Davidsson 1981a, s. 24—25 n:o 10.
75. SCHULTETUS, CHRISTOPH ERNST
 KB, Stockholm. I.s. 12a.
 Godofridus Georgii Gnospelius, Andreas Johannis Luscinius.
 Helk 1976b, s. 384.
76. SPITZ, FELIX
 GNM, Nürnberg. Merkel 466, 471.
 Juhana Lorenzinpoika Creutz, Kustaa Lorenzinpoika Creutz,
 Kaarle Horn (af Marienberg), Kustaa Horn (af Marienberg), Erik
 Henrikinpoika Teet.
77. STECHOW, JOACHIM FRIEDRICH von
 Mus. Ferd. Innsbruck. W. 12.
 Klaus Laurinpoika Fleming, Arvid Göraninpoika Horn, Kustaa
 Kaarlenpoika Horn.
78. STEGMANN, MELCHIOR
 UB, Giessen. Ms. 1216.
 Mikael Matinpoika Carpelan, Gregorius Martini Teitt.
79. SÄBY, ANDREAS HANSSON
 KB, København. 415 o, 8°.
 Henrik Kaarlenpoika Horn.
 Helk 1976a, s. 62, 84 n:o 134.
80. TAYARD, ANDREAS
 UB, Uppsala. Y 140.
 Samuel Henrici Florinus.
81. TERSERUS, UNO
 KB, Stockholm. I.t. 2.
 Erik Henrikinpoika Teet.
82. TOTT, ANNA CLAESDOTTER (ANNA KLAUNTYTÄR)
 UB, Uppsala. Cr. 1:130.
 Herman Klaunpoika Fleming, Evert Kaarlenpoika Horn, Henrik
 Kaarlenpoika Horn, Ingeborg Klauntytär Tott.
 Davidsson 1981a, s. 22 n:o 6.
83. WAGNER, JOHANN FRIEDRICH
 BL, London. Add. 15852.
 Erik Henrikinpoika Fleming.
84. WALLIN, GEORGIUS
 SLB, Linköping. B 128.
 Elias Isaaci Brenner, Sophia Elisabet Brenner.
 Davidsson 1969, s. 31—35.

85. WALLIUS, LAURENTIUS OLAI
 SLB, Linköping. B 126.
 Klaus Laurinpoika Fleming, Johannes Canuti Forthelius, Arvid
 Göraninpoika Horn, Henrik Kaarlenpoika Horn, Kustaa Kaarlen-
 poika Horn, Gabriel Petri Melartopaeus.
 Davidsson 1969, s. 15—18.
86. WELHAMMER, CHRISTOPH
 BL, London. Eg. 1227.
 Michael Caspari Alstadius.
87. WELLERIUS, JACOBUS
 SLB, Linköping. B 129.
 Georgius Christophori Alanus, Henricus Johannis Arckenholtz,
 Sveno Clodinus, Nicolaus Laurentii Nycopensis, Johannes Olai
 Pratanus, Arvidus Arvidi Rothovius, Isaacus Birgeri Rothovius,
 Jonas Isaaci Rothovius, Laurentius Siggonius, Isaacus Johannis
 Svenander, Abrahamus Georgii Thauvonius, Michael Olai
 Wexionius-Gyldenstolpe.
 Davidsson 1969, s. 26—27.
88. VERELIUS, OLAUS
 VAB, Stockholm.
 Martinus Canuti Brenner, Göran Klaunpoika Fleming.
89. WESTHOVIUS, JOHANNES
 UB, Leiden. Ms. BPL 2158.
 Johannes Svenonis Raumannus.
90. VICH, NICOLAUS
 StAB, Stralsund.
 Nils Göraninpoika Boije.
91. WREDE, HANS von
 UB, Göttingen. Hist. lit. 47 g.
 Erik Henrikinpoika Teet.
92. ZIESSLER, PAUL OTTO
 KB, Stockholm. Tilander.
 Petrus (Pietari) Abrahami Schäfer.
 Davidsson 1981b, s. 94—95.
93. AUTOGRAFSAMMLUNG I
 LB, Stuttgart. Autografs. vol. 10, 17. God. hist. 889, 2°.
 Stefan Galle, Bengt Henrikinpoika Horn, Göran Henrikinpoika
 Horn.
94. AUTOGRAFSAMMLUNG II
 LB, Stuttgart. Autografs. Cod. hist. 914, 2°.
 Klaus Kaarlenpoika Horn.

Liite II.

Suomalaiset muistokirjamerkinnot ennen isoavihaa

Agricola, Abrahamus Christierni

Georgius Franciscus Holyk

»*Uskela die 27 Januarij 1688, Abraham Agricola*».

Muistolause latinaksi.

Alanus, Georgius Christophori

Jacobus Wellerius

»*Praestantissimo et Ornatissimo Dn^o Jacobo Wellerio Academiae n[ost]rae alumno perindustrio haec manus suae vestigia reliquit, Aboae 11 Maij ANNO 1653, Georgius Alanus, S.Theol. Profess. pastor et Acad. p.t. Rector*».

Muistolause latinaksi.

Albogius, Ericus Johannis

Hans Arpenbeck

»*Testificandi sincerj animi Ergo p[rae]stanti viro Johanni Arpenbeckio, amico suo . . . Noteborg, die 1 Julij Anni 1634 Ericus Joh. Albogius*».

Muistolause latinaksi.

Albogius, Johannes Erici

Georgius Franciscus Holyk

»*Johannes E. Albogius, Past. et Praep. Borg.*» (Merkintä on tehty tammikuun alkupuolella v. 1688).

Muistolause latinaksi.

Alstadius, Michael Caspari

Christoph Welhammer

»*Michael Caspari Diaconus Ep[iscop]i Aboensis Finno humil. scrib. Nori[bergae] A^o 1632 11 Junij*».

Muistolause latinaksi.

Aminoff, Zacharias

Lillie af Aspenäs

»*Mein fielgelibet frau swester Catarina Christin Lillia zur ein herzlige gedechnis, Z. Aminoff, Espness 1689 d 29 jun*».

Muistolause saksaksi.

Andreas Petri

Henry Francklin (Frankelin)

»Anno Dni 1600 Augusti 20 visitauit hic generosus nobilis Henricus Francklyn has oras nylandicas, ac traiecit ex portu porkala mare Balticum Reualiam, Andreas Petri käki pastor in kyrckslet».

Muistolause latinaksi.

Arckenholtz, Henricus Johannis

Jacobus Wellerius

»Praestantissimo politissimoque viro domino Jacobo B. Wellerio Academiae Aboensis alumno haec manus suae vestigia reliquit, Henricus Johannis Arckenholt Th.^{ae}St.^{us}, Abogiae 15 Maij Ao. 1653».

Muistolause latinaksi.

Boije, Birgitta Göranintytär

Henrik Horn

»Biritta iörensns dotter Boije».

Muistolause ruotsiksi.

Boije, Märtha Göranintytär

Henrik Horn

»Märta Jörns däter Boije».

Muistolause ruotsiksi.

Boije, Nils Göraninpoika

Nicolaus Vich

»Haec paucula ut eximio Generis nobilissimi splendore, ita virtute, eruditaque doctrinae laude praestanti, Dno Nicolao à Vicken, amico suo suauissimo memoriae ergo scribebat Witebergae 28 die Ianuarij Ao 1598, Nicolaus Boy Svecus».

Muistolause latinaksi. Merkinnän yhteydessä saksankielinen kirjainlyhenne ja maalattu vaakuna.

Israel Olai Fortelius

»Omni virtute & doctrina praestanti viro, Dno M. Israeli Fortelio Gotho populari & amico suo integerrimo, scribebat Helmaestadij 15 kal. Iunij Anno 1599 [18. 5. 1599], Nicolaus Sabencorus».

Muistolauseet latinaksi ja italiaksi.

Brenner, Elias Isaaci

Johannes Fernaeus

»Eximio atque ornatissimo Dno possessori hoc emblema reliquit Elias Brenner, Stockholmiae Die 14 Maij Anno 1686».

Muistolause latinaksi. Embleemikuva.

Erik Benzelius nuorempi

»Nobilissimo et varia eruditione ornatissimo Dno Erico Benzelio jun. memoriam sui hisce commendare voluit Elias Brenner, Stockholmiae d. 18 Maij S: Sci Eri, Anno 1697».

Kaksi muistolausetta latinaksi ja kaksi ruotsiksi. Ruotsalaiset on kirjoitettu riimukirjoituksella (toinen ns. Helsinglannin riimuilla).

Georg Christian Kahrstädt

»*Nobilissimo et varia eruditione ornatissimo Dno G. Ch. Kahrstedt memoriam sui hisce commendare voluit Elias Brenner Ostrob. Reg. Collegi Ant. Assessor, Stockholmiae D. 5 Aprilis Anno 1698*».

Kaksi muistolausetta latinaksi, kaksi ruotsiksi (tehdyt riimukirjoituksella, toinen Helsinglannin riimuilla) ja suomeksi.

Adam Andreae

»*Clarissimo Dno Possessori memoriam sui hisce commendare voluit Elias Brenner Ostrobotn. Reg. Colleg. Antiquitatum Assessor, Stockholm^{ae} d. 15 Aprilis 1699*».

Kaksi muistolausetta latinaksi, yksi ruotsiksi (riimukirjoituksella) ja yksi suomeksi.

Georgius Wallin

»*Nobilissimo et varia eruditione ornatissimo Dno Possessori memoriam sui hisce commendare voluit Elias Brenner, Stockholmae d. 22 Januarij 1713*».

Muistolauseet latinaksi, ruotsiksi (riimukirjoituksella) ja suomeksi.

Brenner, Martinus Canuti

Olaus Verelius

»*Quod in amicam memoriam amico singulari OLAVO VERELIO abituro jam jam ad externos maturanti relinquere voluit, Ubs[aliae] 7. Julij A^o 1648 Martinus Brenner*».

Muistolauseet latinaksi ja ranskaksi.

Brenner, Sophia Elisabet

Johannes Fernaeus

»*Al Signore possessitore di questo libro per ricordanza di se, Sophia E. Brenner.*» (Merkintä tehty Tukholmassa 14. 5. 1686).

Muistolausee italiaksi.

Erik Benzelius nuorempi

»*Stockh[olmiae] d 18 Maij 1697, Sophia Elisabet Brenner.*»

Muistolauseet latinaksi, italiaksi, ranskaksi, hollanniksi, saksaksi ja ruotsiksi.

Georg Christian Kahrstädt

»*Herr Kahrstedt ihrem freund, zu ihrem angedenken, Sophia Elisabet Brenner, Stockholmiae d. 5 Aprilis Anno 1698*».

Muistolauseet latinaksi, italiaksi, ranskaksi, hollanniksi, ruotsiksi ja saksaksi (kaksi). Muistokirjoituksen yhteydessä Elias Brennerin piirtämä miniatyyrikuva Sophia Elisabet Brenneristä.

Adam Andreae

»*Sophia Elis: Brenner, Stockholm d. 15 Aprilis Anno 1699*».

Muistolauseet latinaksi, italiaksi, ranskaksi, hollanniksi, saksaksi ja ruotsiksi.

Georgius Wallin

»*Praestantissimo Dn: possessori in nominis sui recordationem . . . Sophia Elisabet Brenner, Stockholmiae d. 22 jan. 1713*».

Muistolause latinaksi.

Brenner, Sophie Eliae

Georg Christian Kahrstädt

»*A la protection de la quelle je recomande Monsieur le secretaire Kahrstedt demeurant sa tres affectioneè Sophie Brenner la jeune, Stockholm. d 8 April 1698*».

Muistolauseet latinaksi ja ranskaksi.

Brenner, Sveno

Georgius Franciscus Holyk

»*Clarissimo Dn. Georgii Holycks Confessoris Jesu Christi constantis hisce sortem levare durissimam, simulque animum et robur in perferendo alstu persecutionis, addere amica voluit manus Svenonis Brenneri Pastoris Esboensis, die 17 Jan. 1688*».

Muistolause latinaksi.

Bång, Petrus Eriki

Georgius Franciscus Holyk

»*Hoc dicto memoriam sui Reverendo dn. possessori reliquit Wiburgi 9 decemb. 1687 Petrus Bång*».

Muistolause latinaksi.

Cablitz, Johannes

Henry Francklin (Frankelin)

»*Ao 1600 den, 20 Augustj, Zur Ewigen gedechtnuss der Edlen . . . Henrich Francklin ein Engelender hab ich Johannes Cablitz Hamburgensis dises Verslin Mit eigener handt geschriben. . . Actum Vt supra porkala mare Balticum Reualiam, Johannes Cablitz*».

Muistolause latinaksi.

Carelius, Nicolaus Magni

Johan Göransson Rosenhane

». . . amico et conterraneo . . . Jenae ad Salam, 11 Jan. 1594, Nicolaus Magnus Vuiburgo Finlandus».

Muistolause latinaksi.

Olaus Lixander

»Ornatissimo & doctissimo d° Olao Erici Lixandro Sueco, amico ac populari, colendo haec in sui recordationem scripsit Rost[ochiae] 5 Julii Anni 1599, Nicolaus Magni Carelius».

Muistolause latinaksi.

Axel Oxenstierna

»Generoso juveni et virtutum ac eruditionis decore conspicuo Dno Axelio Ochsenstern . . . amico ut optimo, ita imprimis colendo, testimonium sui amoris gratia scripsit Rost[ochiae] Aug. 3 die ANNO 1600, Nicolaus Magni Carelius».

Kaksi muistolauseetta latinaksi.

Carpelan, Lauri Matinpoika

Christian Poulsen Noviomagus

»Eruditione, pietate nec non virtute ornatissimo juveni Dno Christiano Noviomago, amico suo singulari, scribebat haec Helmsteti, amoris et jucundae conversationis ergo 7 Sept. Anno 1591, Laurentius Karplan Suecofinnonius».

Kolme muistolauseetta latinaksi.

Jacob Gottberg

»Dis habe ich Lorentz Karplan finländer, meinem lieben brudern undt guten freunde Jacob Gottbergh geschrieben zum Ewigen gedechnuss. Geschehen zu Kopenhagen in Danmarck Anno 1592 den 12 januarii.»

Kaksi muistolauseetta latinaksi. Merkinnän yhteydessä maalattu vaakuna.

Johan Göransson Rosenhane

». . . amico, fratri et populari suo optimo . . . Helmsteti 21 Augusti 1592, Laurentius Karplan Finländer».

Muistolause latinaksi. Merkinnän yhteydessä maalattu vaakuna.

Carpelan, Mikael Matinpoika

Melchior Stegmann

»Doctissimo ac omni virtutum genere ornatissimo Dno Melchiori Stegmanno, amico & conuictori suo iucundissimo haec scribebat Michael Carpelan Finnonius Suecus». (Luultavasti Wittenbergissä 26. 10. 1587. Vrt. Lauri Carpelan.)

Muistolause latinaksi.

Christian Poulsen Noviomagus

»Ornatissimo & doctissimo juveni dno Christiano Paulino amico suo colendo scribebat Michael Carpelan Finnonus, Wittebergae, 30 Augusti, Anno 1591».

Kaksi muistolauseetta latinaksi, kaksi ruotsiksi.

Johan Göransson Rosenhane

» . . . amico & populari suo, optimo, carissimo . . . Helmsteti 21 Aug. 1592, Michael Karpelan Finnonus».

Muistolause latinaksi.

Carstenius, Petrus Henrici

Georgius Franciscus Holyk

»In sui memoriam et Reverendo Dno Exulanti in Consolationem efficacissimam hoc symbolum cum voto omnigenae felicitatis adijcere volui. Wijburgi 13 Decemb. Ao. 1687, Petrus Carstenius. Archipraep. Pastor et S. Theol. Lector primar. Wijburgensis.»

Muistolause latinaksi.

Christian Philpusson

Henry Francklin (Frankelin)

»Christian Philpusson, datum Haliko den 17. Augusti Åhr 1600».

Muistolause latinaksi.

Clodinus, Sveno

Jacobus Wellerius

»Literis et morib[us] Politissimo Dno Possessori, Patriotae et Amico suo dilectissimo in gratam sui memoriam 13 Maij Ao 1653 Aboae reliquit, Sveno Clodinus Phil. et LL. Studiosus».

Muistolause latinaksi.

Creutz, Ernst Johan

Samuel Enander

»Amico meo Certissimo possessori M^o Enandro haec paucula reliquit Gröningae in diuturne memoriae Signum die 4 Marti A^o 1636. Ernestus Johannes Creutz».

Muistolause latinaksi. Muistolauseen yhteydessä saksankielinen kirjainlyhenne.

Sigmund Gammersfelder

»Argentorati 7 Julij 1641, Ernestus Johannes Creutz Nob. Suecus.»

Muistolause latinaksi.

Creutz, Isak Henrik

Martin von Berling

»Monsieur Vostre tres humble et ob. serviteur, Isac Henric Creutz. Amsterdam d 4 August. 1674».

Kaksi muistolausetta ranskaksi.

Creutz, Juhana Lorenzinpoika

Olaus Nezelius

»Hisce affectum promptissimum erga Eximium dominum Possessorem, amica manu testari voluit Johannes Creutz L.B. de Casaritz, Jenae d. 26 Apr. A^o 1670».

Muistolause latinaksi.

Felix Spitz

»*Hanc Clarissimo dno Possessori amicitiae tesseram relinquere voluit, Johannes Creutz Li. Baro de Casaritz Svecus, Jenae d. 29 Apr. A° 1670*».

Muistolause latinaksi.

Hieronymus Muffel

»*A Monsieur le possesseur son tres affectionne amy, Jean Creutz L.B. Svecus, A Nurenberg d. 24 Junij A° 1670*».

Muistolause ranskaksi.

Martin von Berling

»*Monsieur vostre tres humble serviteur Jean Creutz, Strasburg ce 4 Aug. A. 1670*».

Muistolause ranskaksi.

Creutz, Kustaa Lorenzinpoika

Olaus Nezelius

»*Eximio Praestantissimoque Dom. Possessori Amico suo optimo hanc promptae amicitiae tesseram relinquere voluit Gustavus Creutz L.B. de Casaritz, Jenae d. 26 Apr. A° 1670*».

Muistolauseet ranskaksi ja latinaksi.

Felix Spitz

»*A Monsieur le Possesseur son tres affectionné Amy Gustave Creutz L.B. de Casaritz. Jenae d. 29 April A° 1670*».

Muistolaue ranskaksi.

Hieronymus Muffel

»*Gustave Creutz L.B. de Casaritz. Nurenberg ce 24 Juni 1670*».

Muistolause ranskaksi.

Martin von Berling

»*A Monsieur le Possesseur mon tres honoré amy, Gustave Creutz. Strasbourg ce 24 Augus. A° 1670*».

Muistolause ranskaksi.

Creutz, Lorenz Erengislenpoika

Samuel Enander

»*Laurentius Creutz, Groningae 4/14 Martij Anno 1636*».

Muistolause latinaksi.

Elimaeus, Olaus Erici

Axel Oxenstierna

»*Antiqua generis nobilitate et virtute praeclaro juveni Dno Axelio Gostavj Oxenstiernio, moris et honoris ergo, die 8 Febr. An. 1601 scripsit Olaus Elimaeus Finno*». (Merkintä on tehty Wittenbergissä).

Muistolauseet latinaksi ja suomeksi.

Olaus Laurelius

»pio et modesto juveni libelli huius possessori, convictori suo dilecto ex more scripsi Olaus Elimaeus p. Stocholm. pridie D. Eschilli Anno 1613 Stocholmae».

Muistolauseet latinaksi ja suomeksi.

Fabricius, Johannes Philippi

Johan Göransson Rosenhane

». . . suo conterraneo . . . Jenae 11 Jan. 1594, Johannes Fabricius Sueco-Finnonius».

Johannes Canuti Forthelius

»Praestabili eruditionis et virtutis iuveni D Johanni Canuto Fordelio signum amicitiae reliquit Gryphiswaldiae Anno 96 Augusti 13. Johannes Fabricius Suecofinnonius».

Muistolause kreikaksi.

Axel Oxenstierna

»Generis nobilitate ingenij acumine virtutis decore conspicuo adolescenti Axelio Oxensternio observantiae ergo scripsit Johannes Fabricius Finno, Rostochij Anno 1600 Augustij 27».

Muistolause latinaksi.

Fleming, Anna Katariina

Lillie af Aspenäs

»Särdehles min värde wänn dän wählborne fru, syster Catharina Christina Lillie däs wänn och tienarinna iagh oför ändradh för blifwer. Bältorp d. 26 september ao 1703, Anna Catharina Fleming».

Muistolauseet ruotsiksi, saksaksi ja ranskaksi (kaksi).

Fleming, Erik Henrikinpoika

Johannes Heinrici Hottinger

»Eruditissimo Juveni Dno Johanni Hottingero iucundae recordationis ergo apposuit Erick Flemingh de Lectis Nob. Finno. Lugduni Bat. die 20/10 octob Ao 1640».

Muistolauseet latinaksi ja suomeksi. Merkinnän yhteydessä saksankielinen kirjainlyhenne.

Johann Friedrich Wagner

»Pio et erudito Dno. Johanni Frederico Wagnero pauca haec in gratam sui memoriam lubens reliquit Erick flemmingh Suecus. Lund. [Lontoo] 1641 26 Apr».

Muistolauseet latinaksi, ruotsiksi ja suomeksi. Merkinnän yhteydessä saksankielinen kirjainlyhenne.

Agneta Gyllenstierna

Merkintä tehty n. vuonna 1648 latinaksi.

Fleming, Göran Klaunpoika

Andreas Magni Nortman

»*Politissimo Viro, Do Andreae Magni Vesmanno, in exteris oras iter paranti, haec in amici affectus testimonium apponebam, Georgius Flemingh. Ubsal. 5 Octob. A° 1645.*

Muistolause latinaksi.

Olaus Verelius

»*Eximiae virtuti et praeclarae Eruditioni tuae, Praestantissime Vereli, perpetuam amicitiam atque benevolentiam spondeo debeoque Georgius Flemingh. Holmiae Calend. Januar. A° 1647 [1. 1. 1647]*».

Muistolause latinaksi.

Hans Hoch

»*Hoc ipso humnitate eximiam nobiliss. D. Possessoris Johan[nis] [Alti] prosequi, pariter ac sui memoriam relinquere voluit, Georgius Flemingh. Romae Calend. Febr. A° 1651*».

Muistolause latinaksi. Merkinnän yhteydessä maalattu vaakuna.

Agneta Gyllenstierna

». . . till en fast försäkringh åm min ödmiuke respect och hörsamhet och at iagh oförendrat åhr M.Hj.K.Ss troghne och tientstwilligste tienare, Jöran Flemingh.»

Kaksi latinankielistä muistolausetta.

Fleming, Henrik Erikinpoika

Petrus Gangius

»*Doctrina et moribus politissimo iuveni Dn. Petro Gangio ad exteros abeunti fausta ac felicia quaeque exoptans scribebat Henricus Flemingh Er. Fil. Lib. Baro de Laijs, Upsaliae d. 18 Martij A. 1662*».

Muistolause latinaksi.

Fleming, Henrik Henrikinpoika

Andreas Magni Nortman

»*Ut declararem singularem animi mei propensionem amicitiamque nunquam morituram erga Praestantissimum Virum Dn. Andream Magni, haec cum voto omnis prosperitatis scribebam in Ståke Sveonum 31. Octobr. cum uterque in exoticas proficisceremur. 1645. Henricus Flemingh Filius.*»

Kaksi muistolausetta latinaksi.

Fleming, Henrik Klaunpoika

Hans Arpenbeck

»*Henricus Fleming haeres in Lectis, Ekeby, Issen, Telliste &c. Dominus in Laijs, Praefectus Militiae Finnonicae & pro tempore*

Legatus ad Magnum Ducem Muscoviae apposit: Ao 1634 24 Septembris.»

Kolme latinankielistä muistolausetta.

Adam Olearius

»Haec in sui memoriam Amica manu apposit Henricus Fleming, Haeres in Lectis, Ekeby, Issen, Telliste, s.s.s. et Dominus in Laijs, Praefectus Militiae Finnonicae, et pro tempore Legatus ad Magnum Ducem Muscoviae. Anno 1634 7/17 Octobris.»

Kolme muistolausetta latinaksi.

Fleming, Herman Klaunpoika

Anna Claesdotter Tott

»Loyal & secret, Herman fleming». (n. vuonna 1602).

Ei muistolausetta.

Fleming, Herman Klaunpoika (af Liebelitz)

Johannes Heinrici Hottinger

»Eruditissimo nec non Doctissimo viro Dno Johanni Hottingero in signum amicitiae haec apponere voluit Hermannus Fleming, Nob. Svecus. Lugduni Batavor. die 20 octob. 1640».

Muistolauseet latinaksi ja ruotsiksi.

Fleming, Klaus Hermaninpoika

Laurentius Quenslovius

»Haec Nicolaus Fleming Finno. Nobilis de Kaskis Rostochio discedens scripsit 22 Augusti Anno 1600».

Neljä latinankielistä ja yksi ranskankielinen muistolause. Merkinnän yhteydessä maalattu vaakuna.

Fleming, Klaus Laurinpoika

Joachim Friedrich von Stechow

»Nobilissimo ac virtute praerantissimo viro Dn. Joachimo Friderico a stehou amico et fratri suo dilectissimo in perpetuam sui recordationem scripsit Wittebergae 17. die Maij Ao 1610, Nicolaus Fleming».

Muistolause latinaksi. Merkinnän yhteydessä maalattu vaakuna.

Laurentius Olai Wallius

»Humanissimo Doctissimoque viro Dn. Laurentio Olai Wallio amico et populari suo p[er]charo in sui memoriam scripsit Witteb[ergae] Anno 1611 Nicolaus Flemingh».

Muistolause latinaksi.

Fleming, Lauri Klaunpoika

Johannes Heinrici Hottinger

»Litteratissimo ac Praestantissimo Dno possessori in melioris affectus signum paucis hisce sui memoriam commendare voluit,

Laurentius Flemingh Nob. Svecus. Lugduni Batavor[um] die 13 Cal. Novemb. Anno 1640».

Muistolause latinaksi.

Hans Hoch

»Diesses schreibet zur freuntlichem angedencken seinem grossgeehrtem herren Johan Alto Im Room den 9 Aprilis Anno 1643 Lorentz Flemingh».

Muistolause latinaksi. Merkinnän yhteydessä maalattu vaakuna.

Fleming, Maunu Laurinpoika

Nicolaus Chevalier

»J'avois l'honneur de voir le Cabinet de Mons' Chevalier Le 15 Decemb. A° 1694, Magnus Flemingh».

Ei muistolausetta.

Fleming, Margareta Laurintytär

Henrik Horn

»Margrett Flämingh». (Kirjoitettu n. vuonna 1603).

Muistolause ruotsiksi. Merkinnän yhteydessä saksankielinen kirjainlyhenne.

Fleming, Per Hermaninpoika

Kristina Posse

(Merkintä tehty 5. 1. 1661).

Florinus, Henricus Matthiae

Georgius Franciscus Holyk

»Hunc B. Heermannii versiculum Perquam Rev. dn. possessori, propter fidei salvificae Confessionem Exsuli in consolationem et signum benevolentiae scripsit Henricus Florinus Past. et Praep. in Pemar Austrofin., 30 Januarij 1688».

Muistolause latinaksi.

Florinus, Samuel Henrici

Andreas Tayard

»Maxime reverendo Dn. Praeposito, Patrono indubitatissimo, jam jam in procinctu itineris ad lares Patrios constituto, Angelos Dei Altissimi comites et viae duces precatur, sui que memoriam Promotori Optimo humilime commendat Samuel Florinus Finlandus, Wittemb. Saxonum ad. d. 7 Maji A.R.S. 1697».

Muistolause latinaksi.

Gustaf Adolf Humble

»Clarissimo Dn. Magistro Populari et Fautori meo aestimatissimo, praeteritorum memoriam hisque commendare, et faustum iter in dulcissimam Patriam apprecari volui, debui Samuel Florinus Finland., Wittemb. d. 9 Maji 1697».

Muistolause kreikaksi.

Florinus, Thomas Thomae

Andreas Canuti

»... amici singularis singulariter colendi scripsit 6 Maji Anno 1622 Witeb. M. Thomas Florinus Norfindus».

Muistolause latinaksi.

Forsenius, Johannes

Georgius Franciscus Holyk

»Reverendo & Clarissimo Dn. Pössessori symbolum & manum, Johan Forsenius Past. Conducti Militis in Narva & Ivangorâdh. Iwangorodiae die 14 octobris A° 1687».

Muistolauseet latinaksi (kaksi), ruotsiksi ja suomeksi.

Forthelius, Johannes Canuti

Laurentius Olai Wallius

»Viro literatissimo atque humaniss[im]o Dno Laurentio O. Wallio, amico et populari optimo, haec paucula honoris, amoris et jucundae recordationis ca[us]a in alma Leucorea [Wittenberg] An. 1611 30. Januar. adscribere voluit Johannes Forthelius E Bothnia Orientali Peersörens[is]».

Kaksi muistolausetta latinaksi.

Georgius Laurentii

Israel Olai Fortelius

»Faelici ingenio, eruditione haud vulgari et syncera pietate praestanti viro, D. Israeli Olai, amico integro et constanti, haec reliquit Georgius Laurentij Finlandus, pastor Vadstenensis. 8 Id. 7br. A.R.O. 1598 [6. 9. 1598].»

Muistolause latinaksi.

Gnospelius, Godofridus Georgii

Christoph Ernst Schultetus

»Haecce in sinceritatis et sincere pietatis tesseram festinanter abscribere voluit Gottfried Gnospelius S.S. Theol. Studiosus. Helsingfordiae A.R.O. 1707 die 24 8bris». (24. 10. 1707).

Godhe (Godenhjelm), Juhana Hannunpoika

Georgius Franciscus Holyk

»Joh. Godhe Reg. Dicast. Aboensis Notarius. Aboae die 10 februarij A. 1688».

Muistolause latinaksi.

Grubb, Nicolaus

Georgius Franciscus Holyk

»Perquam Reverendo et clarissimo Dno Georgio Holyck, Hoc cedro dignum Dictum, in debiti officij tesseram amice reliquit, Nicolaus Grubb V.D. Minister in Kuml., 15 Feb. A° 1688».

Muistolause latinaksi.

Helsingius, Marcus Henrici

Johan Göransson Rosenhane

»*Marcus H. Helsingius Finnonius . . . Witebergae die Michaelis Archangeli 1593*». (29. 9. 1593).

Petrus Hieronymi Glandius

»*Ornatissimo juxta ac doctissimo viro, M. Petro Glandio in signum amicitiae scribebat Marcus Henrici Rector Scholae Aboensis, Stocholmiae 5. calend. junii Anno 1605*». (28. 5. 1605).

Muistolause latinaksi.

Horn, Agneta Kustaantytär

Kristina Posse

(Merkintä tehty Fånössä 28. 6. 1651).

Horn, Arvid Göraninpoika

Joachim Friedrich von Stechow

»*Nobilissimo ac praestantissimo viro Juveni Dno Ioachimo Friderico à Stechow amico ac fratri suo charissimo paucula haec jucundae recordationis ergo scripsit Wittebergae d. 17 Maij, 1610, Aruidus Horn*».

Muistolause latinaksi.

Laurentius Olai Wallius

»*Humanissimo atque Doctiss[imo] Viro, Dn. LAVRENTIO OLAI VALLIO, Amico suo singulari jam in Patriam P[ro]peranti, paucula haec gratiae memoriae ergo adjungebat Witteb. 11. Ianuar. Anno 1611 Aruidus Horn*».

Muistolause latinaksi.

Horn, Arvid Henrikinpoika

Henry Francklin (Frankelin)

»*Nobili atque virtute p[rae]stanti viro Dno Henrico Franclin amico suo optimo, haec scribebat Aruud Horn Grodnae In Lithuania prid. Cal. Febru. Anno 1589*». (31. 1. 1589).

Kaksi muistolauseetta latinaksi. Merkinnän yhteydessä maalattu vaakuna.

Horn, Evert Kaarlenpoika

Anna Claesdotter Tott

»*detta hafwer iagh M.G.L.K. Syster Jungfru Anna Tätt til en kärlich ihughkommelse skrifwidt wedh Gussbärgh then 12 Februaris Anno 1606 Ewerdt Horn*».

Muistolauseet ranskaksi ja saksaksi.

Horn, Göran Henrikinpoika

Autografsammlung I

»*Beschrieben zu freundtlichen ansinnen von Georg Horn n.S. Strassburg den 22. 7br. A. 1650*».

Muistolause saksaksi.

Tobias Hagelgans

»*Haec paucula, Dne Possessor in sui memoriam apponere voluit, tuus deditissimus Georgius Horn n.s. Argent. [Strassburg] d. 16 Aug. A° 1651*».

Muistolause latinaksi.

Horn, Henrik Kaarlenpoika

Anna Claesdotter Tott

»*i Calmar d. 12 Septembr. Anno 1603, Henrich Hornn*».

Muistolauseet saksaksi ja ranskaksi.

Petrus Hiernonymi Glandius

»*Scriptum Sundij manu Henricj Hornn Eq. Fin. Anno 1604 7 Martij*».

Kaksi muistolauseetta latinaksi ja yksi ranskaksi.

Jacob Gottberg

»*Zur freundtbruderlicher gedechtnuss schrieb diess in Lübeck den 3 April. Ao 1609 Hinrich Hornn zur Kanckas*».

Muistolauseet latinaksi ja ranskaksi. Merkinnän yhteydessä maalattu vaakuna sekä samalle aukeamalle tehty maalaus aatelisnuorukaisesta.

Laurentius Olai Wallius

»*Henricus Hornn asscripsit Abouiae 28 Augusti Ao 1611*».

Muistolauseet latinaksi ja ranskaksi.

Andreas Hansson Säby

»*Henricus Hornn R. Sueciae Consil. aulaeque supremus Mareschallus, Dn. de Cancas, Wenden & Hesle, Eques auratus ascripsit Upsaliae 28 Octobr. Ao 1617*».

Muistolauseet latinaksi, ranskaksi ja espanjaksi.

Horn, Henrik Kaarlenpoika (af Marienberg)

Agneta Gyllenstierna

»*Vive la franchise et mademoiselle Agnise et son tres fidelle et obaisent Hindrich Horn*».

(Vuodelta 1658).
Muistolause ranskaksi.

Horn, Jaakko Klaunpoika

Christen Holck

»*Amicitiae & obseruantiae ergo Dno & amico meo obseruando scripsi Jacob Clausson Hafniae 14 Martij Ao Vt supra, 1593*».

Muistolause latinaksi. Merkinnän yhteydessä saksankielinen kirjainlyhenne ja maalattu vaakuna.

Horn, Kaarle Henrikinpoika (af Marienberg)

Felix Spitz

»*Carolus Horn LB de Marienburg, Heidelbergae 28 sept. Ao 1667*».

Muistolause latinaksi.

Horn, Katariina Klauntytär

Kristina Posse

»Katarina Horn».

Horn, Klaus Kaarlenpoika

Jonas Petri Linnerius

»Dätta hafuer jagh Class Horn till Kankass, Rickss Stalmästar skriwidt den ogh wälkänd Mannen här Jon Pärsson till en wenligh äminnelssse den 2 Aprilis, år 1612».

Muistolause latinaksi.

Autografsammlung II

»Diessess habe Ich Class Horn zu Kanckass, undt Ingris Errgessesen, Ihre Kun. Mz. Ihn Sweden Ratt auch Stathalter auff Stäckholm, undt gubernator uber dessen zu gehörigen Prowinzien Oplant geschrieben, datum Stäckholm den 30. augustij anno 1627».

Muistolause latinaksi. Merkinnän yhteydessä maalattu Hornin ja Leijonhufvud-suvun vaakunat.

Horn, Krister Klaunpoika vanhempi

Georg Pakebusch

»Christiernus Hornus liber baro ab äminne Finno, Reualiae 1583».

Muistolause latinaksi. Merkinnän yhteydessä saksankielinen kirjainlyhenne.

Horn, Krister Klaunpoika nuorempi

Agneta Gyllenstierna

»Mademoiseil Vostre Intim serviteur, Retsirhc Nroh».

Muistolauseet ranskaksi, saksaksi ja ruotsiksi. Omistuksessa tekijä on kirjoittanut nimensä takaperin.

Horn, Kustaa Henrikinpoika (af Marienburg)

Felix Spitz

»Gustav Horn L.B. a Marienburg, Heidelberg 28. Sept. Ao 1667».

Muistolause ranskaksi.

Horn, Kustaa Kaarlenpoika

Joachim Friedrich von Stechow

»Antiqua nobilitate praeclarissimo ac excellenti virtute praestantissimo viro — juveni. Dn. Joachimo Friedrico à Stechow amico et fratri meo dulcissimo jucundae recordationis gratia haec adscripsi Wittebergae 17 d. Maij 1610 Gustavus Horn».

Muistolause latinaksi. Merkinnän yhteydessä maalattu vaakuna.

Laurentius Olai Wallius

»Humanissimo literatissimoque viro Dn. Laurentio Olai Wallio, amico et populari suo dilecto, gratiae memoriae causa inserebat haec Wittebergae 11. Januar. Anno 1611 Gustavus Horn».

Muistolause latinaksi.

Bernhard Paludanus

»*Gratum faciens clarissimo viro Domino Bernhardo Paludanio pau-
cula haec adposuit Gustavus Horn, Trib. Milit. Suecus. L'an 1623,
le 15 du Novembre*».

Muistolause ranskaksi.

Andreas Klügel

»*Gustaf Horn, Kön. M^r undt des Reiche Schweden Rahtt undt
Feltt Marshalck. Ritter. Nürnberg*den 21 Januarij 1632*».

Muistolause ranskaksi.

Cornelis de Montigny de Glarges

»*Gustaf Horn, 1641*».

Muistolause ranskaksi.

Hans Arpenbeck

»*Gustavus Horn R.S.S. et Marechallus Campi. Revaliae 7.
Martij 1648*».

Muistolause latinaksi.

Georgius Preussius

»*1648 Juli 11 Revaliae, Gustavus Horn*».

Horn, Kustaa Kristerinpoika

Bernhard Imbotti

»*J'ay voulu laisser cependemets pour auoir tous iour honneur d'obte-
nir dans la memoire de mr Bernardin la place deue a la deuotion que
i'ay vouè a son service. A Paris le 7. de decembre l'an 1628 Gustaus
Christierni Horn*».

Muistolause ranskaksi. Merkinnän yhteydessä maalattu vaakuna.

Hans Heinrich Oberhaupt

»*Lutetiae Parisiorum 10 Aprilis Anno 1630. Gustaus Christierni
Horn Suecus*».

Muistolause latinaksi. Merkinnän yhteydessä fortifikaatiopiirros.

Georg von Olnhäusen

»*Lutetiae Parisiorum 16 ianuarii Anno 1631 Gustaus Christierni
Horn Suecus*».

Muistolause latinaksi.

Horn, Magdalena Kaarlentytär

Henrik Horn

»*1603 Magdalena Horn*».

Muistolauseena saksankielinen kirjainlyhenne.

Horn, Pentti Henrikinpoika

Autografsammlung I

»*Bengt Horn, Paris le 25me d'Avril 1685*».

Muistolause latinaksi.

Horn, Pentti Klaunpoika

Agneta Gyllenstierna

(Merkintä tehty Upsalassa v. 1648).

Muistolause saksaksi.

Georgius Franciscus Holyk

»*Benedictus Horn R. S. Senator, Stokholmiae die 7mo Sept. 1672*».

Muistolause latinaksi.

Horn, Sigrid Klauntytär

Kristina Posse

»*Siri Horn*».

Jussoila, Jospheus Magni

Jacobus Falster

»*Iosephus Iusoyla Finno scripsit amoris ergo, Romae in aedibus D. Birgittae Anno 1598 Ipsis Idibus Iulij*». (15. 7. 1598).

Kaksi muistolausetta latinaksi.

Kaarina Maununtytär

Erik Falk

»*Katharina Månsdotter, 1596*».

Muistolause latinaksi.

Kiellixtus, Laurentius Brynelis

Georgius Franciscus Holyk

»*Qvod Rev. politissimo Clarissimoque in Christo fratri, Dn. Holyck, pia mente sacratum volui Laur. Kiellixtus P. Sundens. in Aland. die Concordiae q.e. 18. 2. 1688*».

Muistolause latinaksi.

Kinnmundt, Johann

Hans Arpenbeck

»*Johan Kynnemundt, scotus Colonell et Dynasta Noeteburgh. 8 Junij 1634*».

Muistolause latinaksi.

Johan Albert von Mandelsloh

»*Dieses schreib ich dem Wohledlen Ehrnvesten und Manhafften Johan Albrecht von Mandelsloo Meinem lieben Sohn, zum stetz und ewigh werenden gedächtnis. Auf der Königl. grentzfestung Noeteburgh den 20 Julij A^o 1634, Johan Kinnmundt Scotus, Oberster und Stadthalter daselbst*».

Muistolause latinaksi.

Adam Olearius

»*In sinceræ amicitiae signum amico suo dilectissimo apposuit Johan Kynnemundt Scotus. Noeteborgh 5 Jun. 1634, ht. Colonella et Dynasta ibidem*».

Muistolause latinaksi.

Kruse, Axel Sigvardinpoika

Hans Poulsen Naestved

»*Viro clariss[imo] ac Praestantiss[imo] Dno M. Johanni Paulino Dano, amicae haec paucula in sui memoriam, apposuit manu Axelius Kruse, Franequerae Frisiorum [29. 8. 1635]*».

Muistolause latinaksi.

Samuel Enander

»*Axelius Kruse, Amstelodami 31 Martij Anno 1637*».

Muistolause latinaksi.

Kruse, Erik Sigvardinpoika

Hans Poulsen Naestved

»*Clarissimo ac praestantissimo viro, Dno M. Johanni Paulino Dano, in Galliam abituro, haec debita benevolentiae ergo reliquit Franequerae Frisiorum 29 August. 1635 Ericus Kruse Svecus*».

Muistolause latinaksi.

Carolus Lithmann

»*Praestantissimo ac doctissimo Dno possessori haec paucula amicae recordationis ergo reliquit Franequere Frisiorum 15 octob. Ao 1635 Ericus Kruse Suecus*».

Muistolause latinaksi.

Samuel Enander

»*Ericus Kruse, Amstelrodami 31 martij 1637*».

Muistolauseet latinaksi ja ranskaksi.

Krusebjörn, Peter Petersson

Adam Olearius

»*Peter Kruse biörn Ko. Maj^z undt der Krohn Sweden werordneter Resident in der Moscow shrieb dieses zur freundt. gedechtnuss In Nöteborg den 17 Julij 1634*».

Muistolauseet latinaksi, ranskaksi ja englanniksi.

Hans Arpenbeck

»*Ihr K. Maj^z undt der Krohn Swed. werordneter Resident in der Moscow Peter Krusebiörn . . . Ornäss undt Kuillerstad erbgesessen. Nöteborg den 19 Julij 1634*».

Muistolauseet latinaksi ja ranskaksi.

Kruus, Lauri Jesperinpoika

Hans Hoch

»*Romae 18 Mart. Anno 1642, Laurentius Kruus de Harvila*».

Muistolause latinaksi. Merkinnän yhteydessä maalattu vaakuna.

Johann Jacob Luck

»*Argentorati [Strassburg] 9. Julij Anno 1642, Laurentius Kruus Jespersion de Harvila*».

Muistolause latinaksi.

Kröpelin, Kaarle Laurinpoika

Johan Göransson Rosenhane

»*Carolus Kropelinus . . . Lubecae mense Octobri 1596 . . . fratri optimo*».

Muistolause latinaksi.

Kurck, Gabriel Jönsinpoika

Johannes Nyman

»*Dum iuvenis Dom^s Johannes Svenonis Nyman varia fortuna edoctus Ubsalia abiret. Scribebam Gabriel Joh. Kurck*». (Merkintä tehty kesällä v. 1645).

Muistolause latinaksi.

Andreas Magni Nortmann

»*Praestantissimo et literatissimo viro juveni Do Andreae Magni Nortmann cum in exteris oras proficisceretur haec in signum amoris et benevolentiae adscripsi Gabriel Kurck, Ubsaliae 6. Octob. A^o 1645*».

Muistolause latinaksi.

Nicolaus (Nils) Bure

»*Eximio Juveni Dno Nicolao Jacobi Bureo amico honorando iam in terras exoticas properanti animo praecor sincero felix iter feliciorumque in Patriam reditum Gabriel Joh. Kurck, Holmiae 7 Augusti Anno 1650*».

Muistolause latinaksi.

Kurck, Knut Jönsinpoika

Agneta Gyllenstierna

(Merkintä tehty vuonna 1648).

Muistolause italiaksi.

Kurck, Kristiina Jönsintytär

Kristina Posse

(Merkintä tehty 28. 5. 1648).

Lang, Ericus Johannis

Georgius Lang

»*In perpetuam memoriam paucula haec ornatissimo Domino possessori adscripsit, Ericus Johannis Langh, p.t. Minister Castrensis. Anno Domini 1635 die 14 Ianuarij, in Ausp. [Augsburg?]*».

Muistolause latinaksi.

Lang, Jacobus Jacobi

Georgius Franciscus Holyk

»*Reverendum Dnum Possessorem amaris conflictantem erigere ita voluit Jacobus Langh Past. et Praepositus Neoviensis, Neoviae d. 26 octobr. 1687*».

Muistolauseet latinaksi ja hepreaksi.

Lepus, Jacobus Laurentii

Johannes Müller

»R.S.M. Sillfbr (?) dienaar Jacobus Laurentij Lepus Finlandensis. Reuerendo et Erudito viro Dn. Johanni Müllero In Winshiemm Xenodochij pastori Humanissimo et Diligentissimo Dno. In perpetuum signum amittitiae et recordationis sui. Haec pauca scripsit. d. 8. die Junij Anno 1632».

Ei muistolausetta.

Lietzen, Nicolaus Arvid

Andreas Erics Lilonius

»Haece ornatiss[imo]et Praest[antissimo] Dno possessori SS. Th. Stud. amico et Conterraneo suo, iter in patriam maturanti apposuit Aboae 20 Septemb. 1648 Nicolaus Arfwidh Lietzen Regius Consul Ab.»

Muistolause latinaksi.

Lilienrod, Svante Hannunpoika (af Brinkala?)

Johan Göransson Rosenhane

»Suanto Johannis Lilienrod, Sueco Finnon. . . . Lubecae, Prim. Calend. Octob. 1596».

Luscinius, Andreas Johannis

Christoph Ernst Schultetus

»Expertum habebit: exemplo virorum doctrina et pietate Clarorum in quos rite numerandus Cl. Dn. M. Schultetus, cui felix per ergastulum iter ad patriam animibus exopto, Andr. Luscinius Min. Chr. Helsingf.»

Muistolause latinaksi.

Melartopaeus, Gabriel Petri

Laurentius Olai Wallius

»Humaniss[imo] & literatiss[im]o viro D. Laurentio Wallio Nericio, amico singulariter colendo haec merito lubensque in amicitiam tesseram adposuit Abo. 29. Aug. 1611, Gabriel Melartopaeus».

Muistolause latinaksi.

Melartopaeus, Petrus Henrici

Petrus Hieronymi Glandius

»Doctissimo viro, M. Petro Glandio in sui memoriam Petrus Melartopaeus Aboensis manu propria notauit, Stocholmiae V Calend. Junias [28. 5. 1605], Anno quinto supra millesimum sexcentesium».

Muistolause latinaksi.

(Molitaeus), Matthias Marci

Petrus Petri Helsingius

»Scribebat Rostochij M Petro Petri viro doctiss[imo] et pietate vera

praedito amicoque chariss[imo] Matthias Marci Alandensis Anno 1582 die 20 Iulij».

Muistolauseet kreikaksi ja latinaksi.

Jacob Jordan

»Die 4 februarij Altorffiae scribebat M Matthias Marci Suecus Anno 1586».

Muistolause latinaksi.

Nycopensis, Nicolaus Laurentii

Andreas Erici Lilonius

»Haec paucula ad petitionem Praestantissimi et Politissimi possessoris Aboae in gratiae recordationis tesseram reliquit die 16 Sep. Anno 1648 Nicolaus Nycop. log. et Poës. Prof. et p.t. Rector».

Muistolause latinaksi.

Jacobus Wellerius

»Politissimo et Literatissimo Juvenj Dn. Jacobo Vellerio, optimarum artium cultori impigerrimo, haec paucula in gratam sui recordationem apponere voluit 11 Maij 1653 Nicolaus Laur. Nycop. SS Theol. Prof. in Acad. Aboensi».

Muistolause latinaksi.

Piper, Henrik

Hans Arpenbeck

»En tesmoignage de la fidel[ite] que je porte à mon tres honnor amy Mons^{or} Jean Arpenbeck J'ay escrit cepeu de mots pour me recommander à ses bonnes graces. Faiet à Narve le 12 Maij 1634 Hinrich Piper».

Muistolauseet venäjäksi ja ranskaksi.

Hartwig Gramann

(Muistolause kirjoitettu Moskovassa 1. 11. 1634).

Adam Olearius

»En tesmoignage de la fidelite que je porte a tres docte et honorable amy Mons^{or}Oleario J'ay Escrit et peu de mots pour me recommander a ses bonnes graces. A Moschow le 1 Nouemb. 1634. Hinrich Piper ex. C. Finno».

Kaksi muistolauseetta venäjäksi ja ranskaksi, yksi suomeksi.

Pratanus, Johannes Olai

Jacobus Wellerius

»Spectatissimo doctissimoque viro, Domino Jacobo B. Wellerio in patriam iam iam ituro, in verae amicitiae symbolum posuit Aboae 13 Maij 1653. Johannes Pratanus Helsingus Logices P.P. in acad. Aboensi».

Muistolause latinaksi.

Raumannus, Johannes Svenonis

Johannes Westhovius

»*Haec doctiss[im]o humanissimoque adolescenti D. Johanni Westhovio Lubecensi, amico charissimo in sui memoriam Jena discussurus reliquit Anno Domini 1597 9 die Martii Johannes Sueno Raumannus Suecofinnonius*».

Muistolause latinaksi.

Jonas Latomus

»*Haec in sui memoriam doctiss[imo] viro, M. Jonae Latomo Westphalo, scribebat Upsaliae Johannes Suenonis R. Academiae ejusdem Professor, 30 Maji Anno 1598*».

Muistolause latinaksi.

Johan Göransson Rosenhane

». . . *in jucundae conversationis memoriam . . . M. Johannis Suenonis mp., Stockholmiae 23 Augusti 1599*».

Muistolause latinaksi.

Axel Oxenstierna

»*Celebritate stemmatis, pietatis, virtutis & solidae eruditionis laude Generoso nobilique Juveni, Dn. Axelio Gustavi Oxenstiern, fautori optimo, amico syncero, sui desiderii testificandi gratia, Vitebergâ abiturians 22 Julii Anno 1602 scripsit Johannes Sueno Raumannus S.S. Theolog. Studiosus*».

Muistolause latinaksi.

Petrus Hieronymi Glandius

»*Ornatissimo doctissimoque viro Dn. M. Petro Glandio Smalanden-si, testificandae benevolentiae ergo apposuit Stokholmiae 3. Junii Anni 1605 Johannes S. Raumannus S.S. Theol. D. & pastor Stokholmensis*».

Muistolause latinaksi.

Nicolaus Olai

»*Humaniss[im]o doctissimoque juveni, Dn. Nicolao Olavi Schar. haecce scripsit Stokholmiae 9 Julii a° 1608 Johannes S. Raumannus pastor Stokholmensis, Th. D.*».

Muistolause latinaksi.

Jonas Petri Linnerius

»*Scripsit Upsaliae 12 Maji Anno 1612 Johannes Raumannus D. Rector Academiae Upsaliensis*».

Muistolause latinaksi.

Olaus Laurelius

»*Ornatissimo juveni Dn. Olavo Laurelio scribebat Upsaliae 10 Novembris A° 1613 Johannes Raumannus S.S. Theol. Doctor*».

Muistolause latinaksi.

Rothovius, Arvidus Arvidi

Jacobus Wellerius

»Ornatissimo ac doctissimo Dno Jacobo Wellerio, amico suo suavissimo haec reliquit 14 Jan. Anno 1653 Arvidus Rothovius».

Muistolause latinaksi.

Rothovius, Isaacus Birgeri

Andreas Erici Lilonius

»Haec in sui memoriam reliquit Praestantissimo atque Humanissimo Dn. possessori Isaacus Rothovius Episcopus Aboensis 18 Sept. An. 1648».

Muistolause latinaksi.

Jacobus Wellerius

»Suo sympatriotae ornatissimo Jacobo Wellerio, Academiae Aboensis alumno haec reliquit Isaacus Rothovius A. Eps. 10 Decemb. An. 1650».

Muistolause latinaksi.

Rothovius, Jonas Isaaci

Jacobus Wellerius

»Aboae 3 Julij A^o 1652, Jonas Rothovius».

Muistolause kreikaksi.

Ruuth, Christianus Bartholdi

Petrus Petri Helsingius

»Doctissimo et omni genere virtutum excellentissimo uiro, Dn. M. Petró Petri Helsingo, amico suo perpetuo obsequio colendo, scripsit et pingi curauit Christianus Bartolli Carelius, in perpetuam sui recordationem. Anno a nato Jesu Christo 1582 Rostochij».

Muistolause latinaksi.

Ruuth, Pietari Hannunpoika

Johan Göransson Rosenhane

». . . Helmstadii in illustri Julia Sextilis 22 1592 [22. 8. 1592] Petrus Rhutha Suecus».

Salonius, Johannes

Wolfgang Benz

»In memoriam amicitiae communisque hic Vbsaliae hospitij cum studioso doctrina, vitaeque ac morum integritate probatissimo dno Volfgango Benzio hoc adposuit Vbsaliae 6 April Anni 1664. Johan Salonius».

Muistolause latinaksi.

Samuel Nilsson (till Hessle)

Henrik Horn

»Dätha skreff Jagh Samuel Nilson dhen ädlä och wälbordighe och

manafftighe Hindrich Horn til en åminelse i Wibårgh then 12 Februaris åhr 1603».

Muistolause saksaksi. Merkinnän yhteydessä saksankielinen kirjainlyhenne.

Sauvomannus, Elias

Johann Melchior Calhard

»*Haec tibi intuentj, amice medulliter dilecte Dn Kalharde, spiraculum erunt amicitiae indies redintegranda, cum amico tuo grata recolligente memoriâ et invite a conversatione svavissima avulso Elia Sauvomano Stud. S.S. Th. Erffurti ao 1655. 23 Mart».*

Muistolauseet syyriaksi, hepreaksi, kreikaksi ja latinaksi (kaksi).

Savonius, Samuel Andreae

Johannes Canuti Forthelius

»*Haec Pietatis veré religionisque studiosissimo iuveni Dn. Johanni Canuto Forthelio Sueco, amico ac sympatriotae suo perquam charo, exarabat Samuel And. Savonius Finno Anno a nativitate chri. 1594 Mar. 12 Haffniae».*

Muistolause latinaksi.

Schäfer, Petrus (Pietari) Abrahami

Paul Otto Ziessler

(Merkintä tehty Saksassa).

Siggonius, Laurentius

Jacobus Wellerius

»*In sempiternam sui memoriam et recordationem, Praestantissimo et Literatissimo Dno Jacobo Wellerio, amico fidissimo ac fratri iucundissimo haecce libenter apposuit, Lauren. Siggonius. Abogiae 17 Callend. Maij Anno 1653».* [15. 4. 1653]

Muistolause kreikaksi.

(Sorolainen), Ericus Erici vanhempi

Petrus Petri Helsingius

»*Ornatiss[imo] viro eruditione et virtute praestantj M. Petro Petri Helsing. amico suo cariss[imo] scribebat Ericus Ericj Finland. Rect. scho. G. [Gävle] amicitiae ergo die 12 Maij Anno 1583».*

Muistolause latinaksi.

Jonas Latomus

»*Doctissimo Viro M. Jonae Latomo scripsit. Ericus Ericj. Pastor subvrbanus Stokholmensis Anno 1598».*

Muistolause latinaksi.

Petrus Hieronymi Glandius

»*Ericus E. ep[iscop]us Aboen. scripsit Stokholmiae V cal. Junij Anno 1605».* (28. 5. 1605)

Muistolause latinaksi.

(Sorolainen), Ericus Erici nuorempi

Jacobus Falster

»*Eruditione et eruditarum rerum experientiae politissimo juveni, dno Jacobo Falstero, Dano, haec pauca in sui memoriam Witebergae ad 12 Calend. Maij. Jubilaei 1600 [20. 4. 1600] conscripsit, Ericus E. Finno.*

Kaksi muistolausetta latinaksi, yksi salakirjoituksella.

Streng, Andreas Jonae

Georgius Franciscus Holyk

»*Haec Salvatoris nostri unici Rev. Dno P. amica manu dedit Andreas Streng Pastor Sibboensis, die 12 Jan. 1688.*

Muistolause latinaksi.

Stutaeus, Joachimus Matthiae

Axel Oxenstierna

»*Ut Generis Nobilitate illustri, ita praeclarâ Eruditione praestanti juveni, Dn. Axelio Oxensternio dictum hoc memoriae et singularis observantiae ergo Witebergae scripsit Joachim Stutaeus Oestro-botniensis Finnonius VI Non. Octob. Anni 1600.*» (2. 10. 1600)

Muistolause latinaksi.

Ståhl (Stuhle), Thomas Henrici

Sigismund Hosmann

»*Dymemyd [Dünamünde, Daugavgriva] d. 9 Sept. A° 1682, Th. Ståhl C. Regi [myöh. lis. Finnon.]*».

Muistolause suomeksi.

Svenander, Isaacus Johannis

Jacobus Wellerius

»*Hoc Distich. Viro-Juveni, Politiss[im]o Dno Jacobo Wellerio, in gratam sui recordationem, dum Holmiae Commorabatur, ipsa D[omi]nica Trinitatis A° 1653 [5. 6. 1653] amice dedit Isaacus Johan. Svenander Generosiss. Dni Gustavi Horn de Kanckas Concion.*

Muistolause latinaksi.

Teet, Erik Henrikinpoika

Wolfgang Benz

»*Haec cogitanti Dno Wolfgango Benzio, et postquam Vpsaliam vidisset aliquamdiu, in patriam reditum paranti testata uis amicitiae sine fuco quamvis leve, attamen gratae mentis indicium scripsit Ericus Teet, Vpsaliae die 9 Junij Anni 1665.*

Muistolause latinaksi.

Felix Sptiz

»*paucis hisce animum ad officia Nob. ac clarissimi Dni possessoris devotum testarj voluit Ericus Teet, Heidelbergae 24 sept. 1667.*

Kaksi muistolausetta latinaksi, yksi ruotsiksi.

Uno Terserus

»Haec ideo scripta voluj ut Tibi, desideratissime frater, memoriam mei commendarem, simulque felicissima itineris auspicia precarer. Vale ergo atque ubique felix vive. Ericus Teet, Arosiae die 3 febr. A° 1669».

Muistolause latinaksi.

Teitt, Gregorius Martini

Melchior Stegmann

»Ornatissimo atque doctissimo Dn. Melchiori Stegmanno, amico & convictori suo dulcissimo haec scribebat Gregorius Teitus Finno-nius, Vitebergae Anno 1587 octobris 26».

Muistolause latinaksi.

Petrus Hieronymi Glandius

»Ornatissimo & doctissimo Dno M. Petro Glandio in monumentum benevolentiae scribebat, Gregorius Martini Teittus, pastor Aboen. Stocholmiae in Comitijs V calend. Iunij Anno Chri 1605 [28. 5. 1605]».

Muistolause latinaksi.

Thauvonius, Abrahamus Georgii

Andreas Erici Lilonius

»Humanissimo et Praestantissimo Juveni — Dn. Andreae Erici Lilonio, S.S. Theol. Studioso indefesso, Amico suo sincere dilecto, Amica manu et corde faventi apposuit M. Abrahamus Georgii Thau-vonius, Aboae Fennorum 16 Sept. A. 1648».

Muistolause latinaksi.

Jacobus Wellerius

»Hoc pio voto nominato Politissimo Dn. Juveni & Amico suo dilecto, redituro abiturienti, animitus felix iter optans, fest. praei-bat, Abraham Georgii, in Acad. christ. Phys. et Botan. P.P. Sc. Aboae Finl. d 17. Maji a° 1653».

Muistolauseena latinankielinen anagrammi.

Tolpo, Johannes Simonis

Johann Gottfried Saltzmann

»Hanc divinam exhortationem Nobilissimo et Literatissimo Dno Possessori, amico suo honoratissimo in mentem revocare, et sui juxta recordationem commendare cupit M. Joh. Tolpo Finlandus, Halae Saxonum d 4 April. A. 1711».

Muistolause kreikaksi.

Tornaeus, Johannes Jonæ

Gottfried von Schröer

»Piarum et Exellentium Artium Cultori Doctissimo Dno Godofredo Schroëro Possessori, amicitiae et memoriae ἐνεκα postulatus po-

suit Vpsaliae Svecorum. die Iunij. 1. Anni 1638. J.J. Tornaerus B[otniensis]».

Kolme muistolausetta latinaksi.

Tott, Erik Henrikinpoika

Rotger zur Horst

»Politissimo ac Doctissimo viro [Dno] Ruthgero zur Horst amico ac fr[at]ri suo percharo hoc amicitiae sign(um) affecit in illustri Salana. [Jena] 30 Novemb. 1617 Ericus Tott &c. Finno-Svecus».

Muistolauseet latinaksi, ruotsiksi ja saksaksi. Merkinnän yhteydessä maalattu vaakuna.

Frans von Wrede

»Nobilissimo atque literatissimo Dn. possessori in gratam recodationem m[emoriam]que haec apposui. Helmstadii D. 8 April. Ao. 1620. Ericus Tott &c. Finno-Svecus».

Muistolauseet latinaksi ja ruotsiksi. Merkinnän yhteydessä maalattu vaakuna.

Tott, Hannu Klaunpoika

Christoph von Haugwitz

»Joan. Tott de Siundeby».

Muistolausee italiaksi.

Tott, Henrik Klaunpoika

Johann Hieronymus Röhrscheidt

»Heinrich Tätt zu Siundeby Anno 1600».

Merkinnän yhteydessä maalattu vaakuna.

Tott, Ingeborg Klauntytär

Anna Claesdotter Tott

»Ingebärgh Tätt, 1602».

Ei muistolausetta.

Tott, Ivar Bertilinoika

Johan Göransson Rosenhane

». . . amico singulari . . . Ivarus Bartollus Sueco-Finnonius, Jenae 12 Februarij 1593».

Merkinnän yhteydessä maalattu vaakuna.

Tott, Klaus Åkenpoika

Joh. Meinhard Docemius

»Claudius Tott, Amsterdam den 5/15 iunij 1661».

Muistolausee latinaksi.

Tott, Åke Henrikinpoika

Jakob Fincke

»Zu freundtlicher gedechnis geschriben in Parijs dhen 30 Septembr. A. 1621 Achatius Tott».

Muistolausee italiaksi.

Tott, Åke Klaunpoika

Petrus Petri Helsingius

»Docto ac pio Adolescentj Dno Petro Petri Helsingo, amico et con-
teraneo suo cariss[imo] scribebat Achatius Thott. Lipsiae Ao 1581.
20 die Apr.»

Muistolause latinaksi.

Henry Francklin (Frankelin)

»Nobilitate Generis Atque Virtute praestanti Viro Dno Henrico
Francklin, Amicitiae et benevolentiae causa haec scribebat Åke
Clauson Thott. Grodnae in Lithuania Die 29. Januarij, Anno ab
Incarnatione Christi 1589».

Muistolause latinaksi. Merkinnän yhteydessä maalattu vaakuna
ja saksankielinen kirjainlyhenne.

Tungel, Nils Nilsson

Georgius Franciscus Holyk

»Nicolaus Tungel Regij Dicasterij Vice Praeses, Aboae d. 9. Febr.
1688».

Muistolause latinaksi.

Wargius, Martinus Matthiae

Henry Francklin (Frankelin)

»Nobili et generoso viro Henrico Francklin amicitiae ergo haec scri-
bebat Martinus Vargus Nylandensis in portu Hästöö decimo Kalend.
Octobris Anno 1600 [22. 9. 1600]».

Muistolause latinaksi.

Wexionius-Gyldenstolpe, Michael Olai

Jacobus Wellerius

»In gratam sui memoriam haecce manus suae vestigia reliquit, M.
Gyllenstälpe. jur. et phil.D. et prof. facult. phil. h.t. Dec. Aboae
prid. id. Maij 1653 [14. 5. 1653]».

Muistolauseet kreikaksi ja latinaksi.

Andreas Wilhelm Frisius

»Eruditione morumque suavitate politissimo juveni, Dno Andreae
Guilielmo Frisio, amico suo dilecto, hisce manus suae vestigijs bene-
volam recordationem commendat M. Gyllenstälpe Regij Dicasterij
Aboensis Assessor. Aboae Fennorum, 14 cal. 7bris 1658 [19. 8.
1658]».

Muistolauseet kreikaksi ja latinaksi.

Zweigbergk, Johannes Fridericus

Georgius Franciscus Holyk

»Zum stetswehrenden Andencken schrieb dieses Wohlmeinend und
auss treuen Hertenzen seinem Hochzuehrendem Herrn und Freunde
Johannes Fridericus â Zweigbergk, Nyen den 1. Novemb. A° 1687».

Kaksi muistolauseetta saksaksi.

Lyhenteet

BA	=	Biblioteca Apostolica Vaticana
BL	=	British Library
BN	=	Biblioteka Narodowa
BStB	=	Bayerische Staatsbibliothek
EKA	=	Eesti NSV Riiklik Ajaloo Keskarhiiv
ETAR	=	ENSV Teaduste Akadeemia Keskraamatukogu
Fund og Forskning	=	Fund og Forskning i Det Kongelige Biblioteks samlinger
GNM	=	Germanische Nationalmuseum
HAB	=	Herzog-August Bibliothek
KB	=	Det Kongelige Bibliotek (København), Koninklijke Bibliotheek (Haag), Kungliga Biblioteket (Stockholm)
LB	=	Landesbibliothek
LeB	=	Gasudarstvennaja Ordena Lenina Biblioteka SSSR im. V. I. Lenin
Mus. Ferd.	=	Tiroler Landes-Museum Ferdinandeum
NTBB	=	Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen
OFK	=	Ostdeutsche Familienkunde
PHT	=	Personalhistorisk tidskrift (dansk), Personhistorisk tidskrift (svensk)
RA	=	Svenska Riksarkivet
SLB	=	Stifts- och landsbibliotek
StA	=	Stadtarchiv
StAB	=	Stadtarchiv und -bibliothek
StB	=	Stadtbibliothek
StuUB	=	Stadt- und Universitätsbibliothek
UB	=	Universitetsbibliotek, Universitätsbibliothek
VAB	=	Vitterhets Akademis bibliotek
ZB	=	Zentralbibliothek

Valikoitu bibliografia¹

- Aberstén, S., En utlandssvensk stambok från 1600-talet i Göteborgs stadsbibliotek. NTBB 1926.
- Arbusow, L., Ueber einige Stammbücher in der Stadtbibliothek zu Königsberg, Jahrbuch für Genealogie, Heraldik und Spragistik 1895. Mitau 1896.
- Bluhm, K., Referat über Stammbuch . . . Johann Hieronymus Röhrscheidt. Die 611. Sitzung am 7. März 1873. Sitzungs-Berichte der kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst. Mitau 1874.
- Bots, Hans, L'album amicorum de Cornelis de Glarges 1599 — 1683. Amsterdam 1975.
- Broomé, B., Kring Johan Jöranssons (Rosenhane) stambok. PHT (svensk) 1950.
- Callmer, Christian, Svenska studenter i Rom på 1600-talet. En studie i Giovanni Altos stambok. NTBB 1982.
- Davidsson, Åke, Några stamböcker i Lunds Universitetsbibliotek. NTBB 1968.
- »In peregrinatione litteraria». Kring några stamböcker i Stifts- och landsbiblioteket i Linköping. Annales Academiae Regiae scientiarum Upsaliensis 13/1969. Stockholm 1969.
- Till vänskapens lov. Kring några stamböcker i Göteborgs Universitetsbibliotek. Acta Bibliothecae Gothoburgensis. Vol. 12. Göteborg 1971.
- Memoriae itinerum ad externos. Tal över blandade ämnen. Collegium curiosorum novum. Årsbok 1979—1980.
- Stamboken, poesialbumets och gästbokens föregångare. Ett urval ur Carolina Redivivas samlingar. Uppsala Universitetsbiblioteks utställningskataloger 9. Uppsala 1981.
- Einige Stammbücher in schwedischen Sammlungen. Stammbücher als kulturhistorische Quellen. Hrsg. von Jörg-Ulrich Fechner. Wolfenbütteler Forschungen. Band 11. München 1981.
- En innehållsrik stambok i Borgå gymnasiebibliotek. Opusculum Vol. 2 (1982). No. 4.

¹ Tähän bibliografiaan on etsimisen helpottamiseksi koottu ne tutkimukset, joissa käsitellään suomalaisia tai suomalaisia merkintöjä sisältäviä muistokirjoja ennen isoavihaa sekä ne muut muistokirjakäytäntöä yleisesti käsittelevät tutkimukset, jotka on mainittu tässä kirjoituksessa.

- Erpenbeck, Dirk, Das Album des Revaler Bürgers Hans Arpenbeck, Dolmetscher der holsteinischer Gesandtschaft nach Persien. OFK 1978.
- Fechner, Jörg-Ulrich, Persönliche Beziehungen und Bildungskontakte anhand einer Aufschlüsselung der erhaltenen Stammbücher des Barockzeitalters. Stadt — Schule — Universität — Buchwesen und die deutsche Literatur im 17. Jh. Barock-Symposium Wolfenbüttel 1974. Hrsg. von Albert Schöne. München 1976.
- Stammbücher als kulturhistorische Quellen. Wolfenbütteler Forschungen. Band 11. München 1981.
- Fehr, Isak, Minnesalbum i Strängnäs bibliotek. Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria. 5 bd. häft 17. Strängnäs 1925.
- Fiedler, Alfred, Vom Stammbuch zum Poesiealbum. Eine Volkskundliche Studie. Weimar 1960.
- Gobom, Nils, Eric Benzelius d.y:s Itineris Eruditi Album i Linköpings stiftsbibliotek. Bok- och bibliotekshistoriska studier tillägnade Isak Collijn på hans 50-årsdag. Uppsala 1925.
- Helk, Vello, Jesuiterleven Jacob Falster og hans stambog. PHT (dansk) 1966.
- Laurentius Quenslovius. En svensk student som dansk og norsk huslaerer i begyndelsen af 1600-tallet. PHT (dansk) 1973.
- Album amicorum. Reisialbumitest ja nende eestikeelsetest sissekannetest. Tulimuld 24. Lund 1973.
- Stambøger fra det 16. århundrede i Det kongelige Bibliotek. Fund og forskning 21, 1974.
- Stambøger fra den første halvdel af 1600-tallet i Det kongelige Bibliotek. Fund og forskning 22, 1975—1976.
- Baltische Stammbücher und Alben mit Eintragungen aus dem Baltenland. OFK 1976.
- Nürnberger und Altdorfer Stammbücher und Stammbuchblätter in der Königlichen Bibliothek zu Kopenhagen. Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Stadt Nürnberg. 63 Band. Nürnberg 1976.
- Stambøger fra tiden 1650—1750 i Det kongelige Bibliotek. Fund og forskning 23, 1977—1978.
- Stambøger fra tiden 1751—1800 i Det kongelige Bibliotek. Fund og forskning 24, 1979—1980.
- Herold-Zollikofer, Eva, Libri Amicorum (Stammbücher) der Zentralbibliothek und des Schweiz. Landesmuseums in Zürich. Schweizer Beiträgen zur Buchkunde. Neuchatel 1939.
- Hildebrandt, A., Stammbücher-Sammlung Friedrich Warnecke, Berlin. Auktionskatalog. [Leipzig 1911].
- Keil, Robert & Keil, Richard, Die Deutschen Stammbücher des sechzehnten bis neunzehnten Jahrhunderts. Berlin 1893.
- Klingspor, Carl Arvid, Henrik Classon Totts vapen. Svenska Autograf-sällskapets tidskrift n:r 1. Stockholm 1888.

- Krieg, Paul M., Hans Hoch/Giovanni Alto ein schweizerischer Fremdenführer im Rom des 17. Jahrhunderts. *Römische Quartalschrift* 48, 1953.
- Kornerup, Bjørn, Hr. Hans Poulsen Naestveds Stambog (1630—1664). *Kirkehistoriske Samlinger*, 7. rk. II, 1954—56.
- Lilienthal, Michael, *Schediasma Ciritico-Literarium de Philothecis varioque earundem usu & abusu, vulgo von Stamm-Büchern. Regiomonti Prussorum 1712. Facsimile: Stambücher als kulturhistorische Quellen.* Hrsg. von Jörg-Ulrich Fechner. Wolfenbütteler Forschungen. Band 11. München 1981.
- Nickson, M. A. E., *Early Autograph Albums in the British Museum.* Oxford 1970.
- Penkert, Sibylle, *Zur systematischen Untersuchung von Emblemantik-Stambüchern. Am Beispiel des Kölner Professors der Medizin Arnoldus Manlius, phil. et med. dr. (gest. 1607). Stadt — Schule — Universität — Buchwesen und die deutsche Literatur im 17 Jh. Barock-Symposium Wolfenbüttel 1974.* Hrsg. von Albert Schöne. München 1976.
- Penttinen, Kirsti. *Muistikirjakäytänne Suomessa. Painamaton lisen-siaattitutkimus Helsingin yliopiston Kansanrunoustieteen laitoksella 1971.*
- Ragotzky, B., *Sinnsprüche aus Stambüchern von 1550—1650. Viertel-jahresschrift für Wappen-, Siegel- und Familienkunde.* 27. Jahrgang. Berlin 1899.
- Refslund-Klemann, M. (hrsg. von), *Johan Albrecht von Mandelslo: Journal and Observation (1637—1640).* Kopenhagen 1942.
- Sallander, Hans, *Nicolaus Olai Scarensis och hans stambok från åren 1604—1628. Kungl. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Uppsala. Årsbok 1965—1966.* Uppsala 1967.
- *Stamböcker i Skara stifts- och landsbibliotek. Acta Bibliothecae Sca-rensis, Vol. 1. Skara 1980.*
- Ščapov, J. N., *Zapiski Otdela Rukopisej* 17, 1955.
- Schiefner, A., *Über das Stambuch von Adam Olearius. Das Inland.* Dorpat 1851.
- Schünemann, Hugo, *Stambücher. Schriftumsberichte zur Genealogie und zu ihren Nachbargebieten*, 2:3. Neustadt a.d. Aisch 1965.
- Tham, Wilhelm, *Riksrådet Henrik Carlsson Horn. Anteckningar kring en stambok. PHT (svensk) 1936.*
- Thiset, A., *Christen Holcks Stambog. PHT (dansk) 1905.*
- Upmark, Gustaf, *Johan Göransson Rosenhanes († 1624) stambok. Svenska Autografsällskapets Tidskrift 2. Stockholm 1897.*
- Walde, Otto, *Släktanteckningar ur en gammal stambok. PHT (svensk) 1943.*
- Wieselgren, O., *Jacob Gottbergs stambok. Ett resealbum från Karl IX:s tid. Svensk Tidskrift 1930.*

- En stambok från liturgistridens dagar. NTBB 1934.
- Wieslander, Henning, Kuriosa från Kavlås. Västgötalitteratur 1971, 1/2.
- Wrangel, F. U., Äldre stamböcker. Svenska Autografsällskapets Tidsskrift 2. Stockholm 1897.

Summary

The custom of keeping autograph albums originates from Germany. It is first known to have gained popularity at the University of Wittenberg in the 1540's, but it soon spread both socially and geographically. The book that your friend could sign and possibly adorn with a verse was known to craftsmen and clerics, soldiers and courtiers alike, but above all it was cherished by students travelling from one university to another. The foreign *studiosus* would adopt the custom in one of the numerous German universities and later introduce it to his countrymen, with such success, in fact, that autograph albums can be found in the archives and libraries of almost all European countries. The popularity of these *alba amicorum* remained, however, greatest in countries with the closest ties to the German cultural area.

The size and binding of autograph albums varied greatly, but the most common format was apparently an octavo with firm vellum covers and with the spine along the shorter side, thus giving a wide open surface for inscriptions. Besides specifically prepared albums, printed books with extra leaves were also often used. Emblem books were particularly popular, because their pictorial symbolism could lend support in the composition of inscriptions. A typical entry consists of a short poetry excerpt or an aphorism and a signed dedication at the bottom of the page. Illustration was frequently used, for example a nobleman might have his coat-of-arms inscribed. The *symbolum* was usually quoted from authors of antiquity, from the Bible or from later religious thinkers, and, in the case of less serious-minded entries, from popular ballads or proverbial sayings. Even abbreviations could be used, such as M.V.S.I.C.A., either interpreted *mein Vertrauen steht in Christo allein* or *mea unica spes Iesus Christus amen*. In ordering the entries, it was customary to observe social rank by letting the greatest personages sign the first leaves with others following roughly according to their standing in the social scale.

Finnish students have apparently learned the custom quite early. The Protestant University of Wittenberg was throughout the 16th century the most popular choice for Finns studying abroad. However, the earliest preserved entries made by Finns are from as late as the 1580's. In the album of the Swedish *Petrus Petri Helsingius*, there are four entries made by Finns, three made during student years in Germany, the fourth

in Sweden, by another student friend. The introduction to the new custom came, therefore, from academic circles, but it soon spread outside them. In the album of *Henry Francklin (Frankelin)*, a Scottish nobleman who joined the Swedish army during the reign of Eric XIV, there are two entries made by Finns in 1589 in Grodno, Poland. A memento is given by two young noblemen, *Arvi Henrikinpoika Horn* and *Åke Klaunpoika Tott*, who had both joined the army after completing their studies abroad. Tott had already seen autograph albums in Germany, for he had contributed to Helsingius's album in Leipzig in 1581. From this time on, there is a steady trickle of entries. The *alba amicorum* give us valuable biographical information: they help us with questions of chronology and dating, and they tell us of the contacts made by Finnish students and of the social circles they generally moved in on their peregrinations.

Autograph albums also shed additional light on political history and the history of learning. The power struggle in Sweden at the end of the 16th century between the Catholic King Sigismund and Charles, Duke of Sodermanland, is reflected in certain entries. While studying in Rome, *Josephus Jussoila*, one of the young men who, supporting the aims of Sigismund, dedicated themselves to the service of the Counter-Reformation, made an entry in the book of the Danish Jacobus Falster in 1598. The inscription (see p. 20 note 47) shows clearly his disappointment after the defeat of the Catholic cause in Sweden.

This reversal in the political situation forced a leading Finnish aristocrat, *Klaus Fleming*, to leave in exile. He had not been an actual adherent to either party and would have preferred to remain peacefully neutral. The Duke Charles had, however, put him in charge of the Turku (Åbo in Swedish) Castle, the foremost fortress in Finland, and he in turn had given it over to Arvid Stålbarm, a supporter of Sigismund. When Charles arrived with his army, intending to make a reckoning with Finnish leadership, Fleming considered it advisable to leave for Rostock. After a year in exile he made an entry embellished with his coat-of-arms in the album of *Laurentius Quenslovius*, a Swede. Fleming's inscription reveals his frame of mind and his unwillingness to get involved in political conflicts (page 22 note 55, 56). His motto, »Fata viam invenient,» 'fate will show the way', serves well to express the general tenor of an age of civil strife.

Even as the custom spread, autograph albums retained their firmest foothold in universities. The *album amicorum* and the itinerary belonged to the standard equipment of the *studiosus* on his peregrinations in foreign universities. As the standards of Swedish and Finnish uni-

versities improved, and as their enrolment augmented, the proportion of noblemen rose among those studying abroad. Expensive studies abroad were no longer essential for those aspiring to high clerical or secular positions, as they had still been in the 16th century. The noblemen in foreign universities did not see the advancement of their bookish erudition as their main goal. It was more important to learn the customs and affairs of the country, even if the deepening of one's learning under the guidance of celebrated professors also belonged to prevalent educational ideals. Noblemen by no means always enrolled in university matriculation rolls, nor did they attempt to reach academic degrees. Consequently, we know little about their travels, and autograph album entries are an especially important source for studying the peregrinations of 17th-century noblemen. The old humanistic ideal of a cultured nobleman is reflected in the use of Latin contributions. In the 17th century these gave gradually way to entries made in modern languages, especially French, arising from the new *gentile homme* -ideal. In a search for the exotic, some Finns even made entries in their native language.

Like other academic traditions, that of keeping autograph albums was soon established in the university founded at Turku in 1640. The first references to them are from the year 1643. They are mentioned in the Academic Council minutes in connection with a case of alleged misuse of an album entry. The Council minutes show that the practice was well known in the first Finnish university. However, entries made at the university of Turku have been preserved in only a handful of albums. The earliest are in the album of *Andreas Erici Lilonius* and are dated 1648. The album of another Swedish student, *Jacobus Birgeri Wellerius*, contains several entries made by student friends and professors at the University of Turku in the early 1650's. Most entries have been written as mementoes just before Wellerius's departure from Turku.

Already at the end of the 16th century, the autograph album was gaining ground among the gentry, popularized by those who had learned the custom in universities. Entries were made in Swedish military camps, at the Diet, on travels and on social gatherings. There are great differences in the circumstances entries were made in and in their general spirit. *Ericus Erici (Sorolainen)*, Bishop of Turku, together with other leading churchmen of the diocese had been ordered to come to the Diet in Stockholm in 1605, for the former Duke Charles, in 1604 crowned King of Sweden, was still not convinced of the loyalty of Finns. Though the churchmen managed to clear themselves of suspicions for

the moment, the entries made in the album of *Petrus Glandius* during the Diet were gloomy (see p. 38 note 102, 103). Some leading Finnish noblemen had been sentenced to death and there were only a few days to the executions. Autograph album entries usually give in a nutshell an impression of the circumstances they were written in. Entries made at the Court or in social intercourse are usually gay and playful. On the other hand, a clear sense of shared faith and like-minded fellow-feeling emerges from the entries made by *Andreas Luscinus*, a curate from Helsinki, and *Gottfried Gnospelius*, who had studied theology in Turku in the album of *Christoph Ernst Schultetus*, a pietist who had studied under A. H. Francke in Halle (p. 46—47 note 123, 124).

Finns had learned the custom of keeping autograph albums early and, judging from available sources, the custom seems to have been widely established quite soon. Yet only four albums that had belonged to Finns have been preserved from the time before 1713. Besides, the albums, which had belonged to *Henrik Horn*, *Anna Klauntytär Tott*, *Kustaa Horn* and *Agneta Horn*, are all in the collections of Swedish libraries. The only older album in Finland is that of *Andreas Sund*, a Swedish fencing-master who had been active at the University of Strassburg in the 1660's. It is due to the geographical dispersal of albums containing Finnish entries and to the sheer sparseness of Finnish albums that autograph albums have been little used in Finnish research. In my own studies I owe a debt of gratitude to Overarkivar, Dr. Phil. Vello Helk from Copenhagen, who has let me use material he has collected and has continuously supported me with valuable advice.

At the end of my study there is a two-part appendix. One part consists of a list of the albums that contain entries made either in Finland or by Finns before 1713. The other is a list of the individual entries. I have transliterated the dedications, which give the most important facts: the place and time, the contributor and his relationship to the owner of the album.

Henkilöhakemisto ¹

- Adam Andreae 48
Agricola, Abrahamus Christierni 44
Alanus, Georgius Christophori 34
Albogius, Ericus Johannis 41
Albogius, Johannes Eriki 44
Alciati, Andrea 7
Alstadius, Michael Caspari 40
Alto, Giovanni ks. Hoch, Hans
Amman, Jost 17
Anders Knudsen 56
Andreas Petri (Käki) 39
Anthelius, Andreas 51
Arckenholtz, Henricus Johannis 35
Aristoteles 9, 24
Arpenbeck, Hans 41, 42
Atticus 22
Axehjelm, Johan Henrikinpoika 32, 33
- Berling, Magnus von 31
Bielke, Hogenskild 37
Bielke, Nils Turenpoika 55
Bielke, Sigrid 55
Boccalini, Traiano 29
Bogatzky, Karl Heinrich 49
Boije, Birgitta Göranintytär 54
Boije, Märtha Göranintytär 54
Brenner, Elias Isaaci 47, 48
Brenner, Sophia Elisabet 47, 48
Brenner, Sveno 44
Bång, Petrus Eriki 13, 43, 44
- Cablitz, Johannes 39
Caesar 22
Calhard, Johann Melchior 31
Carelus, Nicolaus Magni 23—25
Carpelan, Lauri Matinpöika 15, 17
Carpelan, Mikael Matinpöika 16, 17, 26
Carstenius, Petrus Henrici 43, 44
Catullus 9
Charisius, Joh. Balthasar 1
Chesnecopherus, Nicolaus 52
Christian Philpusson ks. Fabricius
Christianus Bartholli ks. Ruuth
Cicero 9, 22
Clodinus, Sveno 35
Creutz, Ernst Johan 28, 29
- Creutz, Juhana 31
Creutz, Kustaa 31
Creutz, Lorenz Erensislenpoika 28, 29
Cuspinianus, Johannes 4
- Davidsson, Åke 2, 3
De la Gardie, Beata 60
De la Gardie, Johan 55
De la Gardie, Magnus Gabriel 60
Dobbin, Karl Jakob 49
Dührer, Albrecht 7
- Eerik XIV, Ruotsin kuningas 16
Egenolff, Christian 11
Elgenstierna, Gustaf 16, 28
Elimaeus, Olaus Eriki 25, 26
Emporagrius, Ericus Gabriellis 55, 56
Enander, Samuel 2, 29
Ericus Eriki ks. Sorolainen
- Fabricius, Christian Philpusson 39
Fabricius, Johannes Philippi 24, 25
Fabricius, Philippus Theobaldi 39
Falster, Jacobus 19, 20, 105
Fechner, Jörg-Ulrich 1, 2, 4
Fehr, Isak 2
Fernaues, Johannes 47
Feyerabend, Sigmund 17
Fincke, Jacobus 28
Fleming, Anna Katariina 50
Fleming, Erik Henrikinpoika 27
Fleming, Göran Klaunpoika 30
Fleming, Henrik Klaunpoika 42
Fleming, Herman Klaunpoika 26, 27, 54, 55
Fleming, Klaus Hermaninpöika 21, 22, 105
Fleming, Lauri Klaunpoika 30
Fleming, Margareta Laurintytär 52, 54
Florinus, Henricus Matthiae 44, 45
Forsenius, Johannes Johannis 42
Forthelius, Johannes Canuti 2
Forthelius, Israel Olai 8
Francke, August Hermann 45, 107
Franklin (Frankelin), Henry 16, 39, 105

¹ Henkilöhakemistossa on huomioitu ainoastaan tekstisivuilla ja englanninkielisessä tiivistelmässä mainitut henkilöt.

- Fredrik III, Holstein-Gottorpin herttua 40
Fundelius, Henrik 51
- Gammersfeld, Sigfried 29
Georgius Laurentii 8
Gezelius, Johannes vanhempi 13
Glandius, Petrus 38, 107
Glostrup, Niels Simonssen 56
Gnospelius, Gottfried 46, 47, 107
Godhe (Godenhjelm), Johannes 45
Gothus ks. Petrus Johannis Gothus
Gottberg, Jacob 10, 15
Gramann, Hartwig 41
Granius, Nicolaus Andreae 56
- Grubb, Nicolaus 45
Grubb, Nicolaus 57
Gyllenstierna, Agneta 58, 59
Gyllenstierna, Karl 55
- Haugwitz, Christoph von 20
Heininen, Simo 3
Helk, Vello 2, 56, 107
Helsingius, Marcus Henrici 17, 37, 38
Helsingius, Petrus Petri 13, 14, 16, 104, 105
Hildebrandt, A. 5
Hoch, Hans 29, 30
Holyk, Georgius Franciscus 42—45
Horatius 9
Horn, Agneta Kustaantytär 49, 58—60, 107
Horn, Arvi Henrikinpoika 16, 105
Horn, Evert Kaarlenpoika 54, 55
Horn, Henrik Kaarlenpoika 26, 49, 51—55, 107
Horn, Klas Fredrik 55
Horn, Jaakko Klaunpoika 21
Horn, Krister Klaunpoika 14, 37, 58
Horn, Kustaa Kaarlenpoika 39, 40, 49, 55—58, 107
Horn, Magdalena Kaarlentytär 52, 54
Horst, Rotger zur 28
Hosmann, Sigismund 40
Hottinger, Johann Heinrich 26, 27
Hunnius, Aegidius 56
Hunnius, Nicolaus 57
- Johan Henrikinpoika ks. Axehjelm
Johan Päälson 32
Jonas, Justus 5
Jordan, Jacob 16
Juhana III, Ruotsin kuningas 19
Juslenius, Gabriel 46
Jussoila, Josephus 19, 20, 105
- Juvenalis 14
Jørgen Hartvigsen til Kjaersgård 56
- Kaarle IX, Ruotsin kuningas 16, 20, 21, 37—39, 105, 106
Kaarle-herttua ks. Kaarle IX
Kahrstädt, Georg Christian 47, 48
Katarina, Södermanlannin herttuatar 52
Keil, Richard 2
Keil, Robert 2
Kiellixtus, Laurentius Brynelis 45
Kinnmundt, Johan 41
Kitting, Sveder Poulsen 56
Kjeldsmed, Oluf Christensen 56
Klügel, Andreas 39
Kreps von Unfeldt der Wetter, Melchior 10
Kristiina, Ruotsin kuningatar 58—60
Krusebjörn, Peter Petersson 42
Kruus, Lauri Jesperinpoika 29, 59
Kurck, Gabriel Jönsinpoika 6
- Laasonen, Pentti 3
Lagus, Vilh. 46
Lang, Georgius 40
Lang, Jacobus Jacobi 6, 43
Langh, Ericus Johannis 40
Laurelius, Olaus 26
Laurentius Israelinpoika 32, 33
Lauro, Giacomo 30
Leinberg, K. G. 2
Lietzen, Nicolaus Arvid 34
Lilienrod (Brinkala sukua), Svante Hannunpoika 17
Lilienthal, Michael 1, 4, 12
Lillie, Catharina Christina 50
Lilonius, Andreas Eriki 33, 34, 106
Luscinius, Andreas Johannis 46, 47, 107
Luther, Martti 5
- Mandelsloh, Johan Albert von 41, 42
Margareta Elisabeth, Meclenburgin herttuatar 52
Maria Euphrosyne, pfalzkreivitär 59, 60
Martinus, J. 5
Matthias Marci ks. Molitaeus
Melanchthon, Philipp 5, 6
Melartopæus, Petrus Henrici 38
Michael Caspari ks. Alstadius
Molitaeus, Matthias Marci 14, 16
de Montigny de Glarges, Cornelis 39
Muffel, Hieronymus 31
Munster, Johan 46
- Natt och Dag, Ture Axelsson 58
Nezelius, Olaus 31

- Nickson, Margaret A. E. 3
 Nicolaus Magni ks. Carelius
 Norvegus, Laurentius Nicolai 19
 Noviomagus, Christian Poulsen 26
 Nyberg, Ulla 3
- Olearius, Adam 41, 42
 Oxenstierna, Axel 23—26, 55
 Oxenstierna, Gabriel Bengtsson 23, 24, 55
 Oxenstierna, Gustaf 23, 24
 Oxenstierna, Karl 23, 24
 Oxenstierna, Åke 23, 24, 58
- Pakebusch, Georg 14
 Paludanus, Bernhard 39
 Paradin, Claude 8
 Phrygius, Sylvester Johannis 25
 Penttinen, Kirsti 2
 Petrus Johannis Gothus 54
 Piper, Henrik 41
 Pirckheimer, Willibald 4
 Pohjolan-Pirhonen, Helge 3
 Posse, Kristina 58—60
 Possevino, Antonio 19
 Pratanus, Johannes 35
 Praz, Mario 7
- Quenslovius, Laurentius 21, 105
 Quist, Fredrik 56
- Ragotzky, B. 29, 52
 Ramsay, Jully 16, 20
 Raumannus, Johannes Svenonis 17, 18, 25
 Reinhold, Nicolaus 4, 5
 Reusner, Nicolas 7
 Ribbing, Nils 58
 Rodsteen til Laerbaek, Palle 56
 Rodsteen til Laerbaek, Sten 56
 Rosenhane, Johan Göransson 2, 17
 Rothovius, Arvidus Arvidi 36
 Rothovius, Isaacus Birgeri 13, 33, 34
 Ruuth, Christianus Bartholdi 14
 Ruuth, Pietari Hannunpoika 17
 Röhrscheidt, Johann Hieronymus 20, 21
- Sallander, Hans 2
 Sallustius 16, 21
 Salminen, Seppo J. 3
 Saltzmann, Johann Gottfried 31
 Samuel Nilsson till Hesse 52
 Sauvomannus, Elias 31
 Schomer, Johann Baptista 45
 Schroderus, Johannes ks. Skytte
 Schultetus, Christoph Ernst 45—47, 106
 Schönemann, Hugo 1
- Seneca 9
 Serenius, Jakob 24
 Siggonius, Laurentius 34, 35
 Sigismund, Ruotsin kuningas 20, 21, 105
 Simeoni, Gabriele 8
 Skytte, Johan 52
 Solenblomma, Andreas ks. Anthelius
 Sorolainen, Ericus Erici vanhempi 14, 37, 38, 106
 Sorolainen, Ericus Erici nuorempi 20
 Sparre, Erik 59
 Stegmann, Melchior 16
 Stenbock, Gustaf 55
 Streng, Andreas 44
 Stutaesus, Joachimus Matthiae 25
 Ståhl, Thomas Henrici 40
 Stålarin, Arvid 21, 37, 105
 Sund, Andreas 3, 49, 107
 Svante Hannunpoika ks. Lilienrod
 Svenonius, Enevaldus 6
 Syonius, Laurentius ks. Siggonius
- Tandler, Tobias 57
 Teitt, Gregorius Martini 16, 38
 Teresa de Avila 7
 Teuffenbach, Christoph von 5
 Tham, Wilhelm 26, 51
 Thauvonius, Abrahamus Georgii 33—35
 Tiusanen, Jukka 3
 Tolpo, Johannes Simonis 31
 Tott, Anna Klauntytär 26, 49, 54, 107
 Tott, Erik Henrikinpoika 28
 Tott, Erik Tönnenpoika 28
 Tott, Hannu Klaunpoika 20
 Tott, Henrik Klaunpoika 21
 Tott, Ingeborg 54
 Tott, Klaus Åkenpoika 51
 Tott, Åke Henrikinpoika 28, 51
 Tott, Åke Klaunpoika 13, 16, 17, 105
 Tungal, Nicolaus (Nils) 45
- Upmark, Gustaf 17
- Wagner, Johann Friedrich 27
 Wallin, Georgius 48
 Wallius, Laurentius Olai 56, 57
 Wargius, Martinus Matthiae 39
 Warneck, Friedrich 5
 Welhammer, Christoph 40
 Wellerius, Jacobus Birgeri 34—36, 106
 Wexionius-Gyldenstolpe, Michael Olai 35
 Wieslander, Henning 58
 Wrangel, F. U. 55
 Wrede, Frans von 28
- Zweigbergk, Johann Friedrich von 43

